

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS
Avaliku õiguse osakond

Margot Maksing

**KOHTUPRAKTIKA ÜHTLUSTAMISE
VÕIMALUSTEST INFOTEHNOLOOGILISTE
LAHENDUSTE ABIL**

Magistritöö

Juhendajad:
knd (füüsika-matemaatika) Enn Kasak
dr. iur. Mario Rosentau

Tallinn
2017

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Õiguselguse vähenemise probleem	8
1.1. Õiguselguse vähenemine seoses kohtunike töökoormusega.....	8
1.2. Kohtunike töökoormuse vähendamisest infotehnoloogia abil.....	14
2. Õigusnormide õigusrobotile töödeldavaks muutmise võimalikkus.....	20
2.1. Õigussemiootiline vaade õiguse tõlgendamisele arvuti abil.....	20
2.2. Ainult positiivse õiguse normidest lähtuva õigusroboti probleemid.....	30
3. Õigusrobot ja eetika.....	39
3.1. Õigusroboti jaoks õiguse sisu määratlemine	39
3.2. Õigusroboti täiustamine eetikareeglite abil	49
3.2.1. Eetikareeglite valik, formaalne eetika	49
3.2.2. Materiaalse eetika reeglite õigusrobotisse sisestamise võimalused	62
4. Esimesed sammud õigusroboti suunas	66
4.1. Õigusrobotika konkurss.....	66
4.2. Õigusrobotika konkursile esitatud lahendused.....	67
4.2.1. Oma meeskonna lahendus	67
4.2.2. Teiste meeskondade lahendused.....	70
Kokkuvõte	73
Angeleichung der Rechtsprechung mittels Infotechnologie	78
Kasutatud materjalid.....	83
Kirjandus	83
Kohtpraktika	86
Õigusaktid.....	87
Lihtlitsents	89

Sissejuhatus

Käesolevas magistritöös käsitletakse kohtupraktika ebaühtlusest tulenevat õigusselguse vähenemise probleemi ja analüüsitakse õigusteooria seisukohast võimalusi probleemi lahendamiseks infotehnoloogia abil. Probleemi teatavate aspektide kirjeldus ja seniste meetmete ülevaade on koondatud magistritöö esimesse peatükki.

Põhiõiguste õiglase ja tõhusa kaitse menetluse olemasolu on üks õigusriigi põhitunnuseid. Õigusselguse põhimõte tuleneb Eesti Vabariigi põhiseadusest (PS), Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonist (EIÕK), Euroopa Liidu põhiõiguste hartast (edaspidi põhiõiguste harta) ja seda rõhutab ka Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) praktika.

PS § 13 lg 2 keelab riigivõimu omavoli, st tagab, et üksikisikul on võimalik riigiorganite käitumist teatava tõenäosusega ette näha ja sellega arvestada. EIÕK artikkel 6 näeb ette igatüüpi õiguse õiglasele kohtumenetlusele. Sellega on hõlmatud kohtumenetluse käigu ja tulemuse teatav ettenähtavus. Kõnealusel põhimõttest tuleneb, et isikul peab olema võimalik varasema kohtupraktika pinnalt hinnata, milliseks kujuneb kohtuasja lahendus tema suhtes. Ebaühtlase kohtupraktika korral on kohtu käitumist keerukam ette näha, st vastavat põhiõigust teostada.

Kohtupraktika ebaühtlus rikub õigusriigi aluspõhimõttest tulenevat õigusselguse põhimõtet ja sõltumatute kohtute poolt tagatava õiguskaitse põhimõtet. Eestis on märgata tendentsi, et kohtupraktika muutub järjest ebaühtlasemaks. Õiguskindlus on oluline element õigusriigi põhimõttes, mis omakorda on üks viiest põhiseaduse aluspõhimõttest. Õigusselguse vähenemine kohtupidamises tähendab põhiseaduse aluspõhimõtete rikkumist.

Kohtupraktika muutub ebaühtlaseks muu hulgas kohtunike suure töökoormuse tõttu. Kuigi see pole ainus põhjus, siis ei tohi seda alahinnata. Riigikohtu esimees Priit Pikamäe on juba mitu aastat järjest kohtunike täiskogul rõhutanud kohtunike töökoormuse kasvu probleemi. Ühest küljest põhjustab seda kohtunike vähesus, teisest küljest järjest kasvav kohtusse pöördujate hulk. Suur töökoormus on üks neist faktoritest, mis võib mõjutada kohtunikke lahendama kohtuasju pealiskaudselt ja kiirustades.

Tegemist on aktuaalse probleemiga. Maakohtute koormus on ajavahemikul 2001–2015 kasvanud 124,9% ning halduskohtute koormus 42,1% võrra. Esimese astme kohtutes on

tsiviilasjade arv kasvanud 182,6%. Riigikohtusse esitatavate avalduste ja kaebuste hulk jõudis 2016. aasta lõpuga 3 428 taotluseni. Lähiaastatel seisab Eesti kohtutes ees ka ulatuslik põlvkonnavaheetus. 2017. aastal on ametis kokku 240 kohtunikku ja nendest peaaegu kolmandik ehk 67 kohtunikku võivad järgmise 5 aasta jooksul pensionile minna.

Seni tehtud muudatused kohtusüsteemis ei ole aidanud piisaval määral kaasa kohtunike töökoormuse vähendamisele. Esialgu oli kohtute suur koormus probleemiks peamiselt esimese astme kohtutes. Maa- ja halduskohtute töökoormuse vähendamiseks ei leitud aga häid lahendusi, lisaks kasvas töökoormus samal ajal järjest arvukama kohtusse pöördumise tõttu. Sellest tulenevalt on esimese astme kohtute praktika küllaltki ebaühtlane, mis omakorda suurendab nii ringkonnakohtute kui ka Riigikohtu töökoormust. Probleemi on analüüsitud magistr töö esimese peatüki esimeses alapeatükis.

Põhiseadusest tulenevalt on lünkadeta kohtuliku kaitse tagamine õigusriigi keskne põhimõte. Sellest järeldub muu hulgas, et kohtusüsteemi töökoormust ei tohi vähendada kohtusse pöördumisele põhjendamatute piirangute seadmisega. Iga subjektiivset õigust peab olema võimalik realiseerida kohtus õiglasel menetluses ja mõistliku aja jooksul.

Õigusselguse põhimõtte järgimiseks on oluline otsida lahendusi, mis vähendavad kohtute töökoormust kindlustades samal ajal isikule tõhusa kohtumenetluse mõistliku aja jooksul ning mis aitavad kaasa õiguse ühetaolisele kohaldamisele. Tõhus õigusemõistmine tähendaks senisest kiiremat ja kvaliteetsemat õigusemõistmist.

Üks võimalik lahendus on täiendavate infotehnoloogiliste lahenduste kasutamine kohtunike abistamiseks. Tänapäeval kasutatakse paljudel erialadel järjest rohkem arvutite abi rutiinse töö tegemisel. Arvuti on algoritmitavate ülesannete täitmisel kohati tõhusam kui inimene.

Infotehnoloogiast oleks kasu nii kohtuniku nõuformaalse töö juures (andmete korrastamine, lahendite vormistamine) kui ka kohtuniku sisulises töös (otsustuste langetamine ja põhjendamine). Tänapäeval on juba olemas mitmeid erinevaid infotehnoloogilisi lahendusi, mida saab kasutada kohtunike töökoormuse vähendamiseks. Dokumendikoostamise tarkvara on tehniliselt üks lihtsamaid, kuid praktikas tõhusamaid lahendusi, mis sobib kohtunike töökoormuse vähendamiseks. Eestis on praeguseks alustatud ka kohtupraktikat analüüsiva tarkvara loomist. Võimalusi kohtunike töökoormuse vähendamiseks infotehnoloogia abil on analüüsitud magistr töö esimese peatüki teises alapeatükis.

Siiski ei aita need lahendused tingimata piisavalt kaasa õigusselguse põhimõtte järgimise edendamisele. Isegi kui kohtunikul on rohkem aega iga kaasusega tegelemiseks, võib ta endiselt eksida, kiirustada või vaidlusesse pealiskaudselt suhtuda hoopis muudel põhjustel kui suur töökoormus.

Magistritöö esimene hüpotees on, et õigusselguse edendamist on võimalik saavutada õigusroboti abil. Õigusrobotina on käesolevas töös käsitletud tarkvaralahendust, mille rakendamisel saab abistada inimesest kohtunikku õiguslike kaasuste lahendamisel. Õigusrobotile on tehtud kättesaadavaks kõik õigusnormid ja kohtupraktika, samuti teatav valik tavaõiguslike norme ja metanorme. Õigusrobot töötleb informatsiooni programmeeritud reeglite kohaselt, kuid sellel puudub oskus või võime, mida märgime inimese puhul mõistmisena. Õigusrobotist rääkides ei peeta käesolevas töös silmas füüsilist robotit.

Esimese hüpoteesi kontrollimist alustab autor küsimusest, kas Eesti õigust ja kohtumõistmist on õigusteooria seisukohast võimalik süstematiseerida viisil, et see oleks vähemalt osaliselt töödeldav õigusrobotiga. Selle küsimuse valguses on otstarbekas täpsustada esimese hüpoteesi sõnastust järgmiselt: Õigusteooria seisukohast lähtuvalt on võimalik luua positiivset õigust ja kohtupraktikat töötlev õigusrobot, mis suudab kohtunikke abistada kaasuste lahendamisel.

Õigus on käsitletav märgisüsteemina nagu ka paljud teised olemuselt erinevad sotsiaalsed institutsioonid, näiteks keel, majandus, poliitika ja isegi perekond. Õiguse struktuurse ülesehituse ja emotsioonituse taotluse tõttu näib, et õiguse semiootiline tõlgendamine võib osutuda mõttekaks. Magistritöö teise peatüki esimeses alapeatükis on uuritud, kuidas oleks võimalik õigusnorme märgisüsteemina üles kirjutada deontilise loogika abil. Praeguses tähenduses võttis deontilise loogika mõiste kasutusele Georg Henrik von Wright. Ta kirjutab deontiliste operaatorite seostest normidega ja käsitleb deontilist loogikat kui normiloogikat.

Õigusroboti abil kaasuste lahendamise teemaga seoses tekib järgmiseks küsimus, millest peaks õigusrobot lähtuma normide tõlgendamisel. Õiguspositivistliku lähenemise kohaselt tuleks õigusrobotisse sisestada ainult õigusnormid, sest õigus on selgelt eraldatud eetikast ja moraalist. Isegi kui õigusrobotisse sisestada varasem kohtupraktika, tuleb aga arvestada, et iga kaasus on teatavas mõttes ainulaadne ja varasemast praktikast ei tarvitse olla võimalik sobivat tõlgendust leida. Probleemi on täpsemalt analüüsitud magistritöö teise peatüki teises alapeatükis.

Kehtivas õiguses on norme, mis kohustavad kohtunikku langetama otsus lähtuvalt muudest sotsiaalsetest reeglitest või siseveendumusest. Kohtuniku kohustus hinnata tõendeid lähtudes siseveendumusest tuleneb nii tsiviilkohtumenetluse seadustikust (TsMS), halduskohtumenetluse seadustikust (HKMS) kui ka kriminaalmenetluse seadustikust (KrMS). Lisaks esineb materiaalsoiguse kohaldamisel olukordi, mil kohtunik peab otsuse tegemisel lähtuma oma sisetundest ja ühiskonnas üldiselt tunnustatud normidest. Näiteks hea usu põhimõtte on seaduses sätestatud, kuid seda ette nägevad normid ei sisalda täpsemaid eelduseid hea usu põhimõtte kohaldamiseks. Selle ja ka teiste sarnaste põhimõtete efektiivseks kohaldamiseks peab õigusrobot kaasuse lahendamisel arvestama rohkemate normidega, kui ainult õigusnormid.

Tekib küsimus, millena käsitleda õigust kui tervikut õigusroboti loomisel ja millest lähtuvalt peaks õigusrobot aitama kohtunikul õigust tõlgendada. Seda teemat uuritakse magistritöö kolmanda peatüki esimeses alapeatükis. Magistritöös ei püüta ammendavalt vastata küsimusele, mis on õigus, sest terminit õigust on võimatu üheselt defineerida. Alapeatükis käsitletakse õigusteoreetikute erinevaid seisukohti ja jõutakse nende põhjal järeldusele, kas ja millises osas vajab õigusrobot kaasuse lahendamiseks muid sotsiaalseid norme. Uurimistöö teine hüpotees on, et õigusnormide tõlgendamisel on vaja kasutada eetika reegleid ja neid eetika reegleid on võimalik lisada õigusrobotile.

Termineid „eetika“ ja „moraal“ on saab mõista mitmeti. Magistritöös on kasutatud kolme mõistet järgnevas tähenduses:¹

1. Formaalne eetika – Harry J. Gensleri poolt loodud loogilises vormis eetika põhimõtete süsteem, mis välistab vastuolud eetilistes põhimõtetes, kuid ei anna juhiseid, milline käitumine on eetiline.
2. Materiaalne eetika – juhised, milline käitumine on eetiline ehk ühiskonnas üldiselt aktsepteeritav.
3. Moraal – ainult inimesele omane sisemine õiglustunne, mis peaks põhinema materiaalse eetika reeglitel, kuid võib olla ka täiesti erinev.

Gensler kirjutas 1996. aastal raamatu oma formaalse eetika teooriast. Tema eesmärk on luua süsteem, mis koondab eetika üldreeglid loogilisel kujul. Gensler alustab formaalsete

¹Terminid on defineeritud lähtudes Gensleri loodud formaalse eetika süsteemist, mida on käesolevas töös tutvustatud. Töös ei ole täpsemalt analüüsitud terminit moraal, sest vähemalt käesoleva töö kontekstis on moraalitunne ainult inimesele omane ja seega õigusroboti loomise seisukohast ebaoluline.

printsipiide sõnastamist, võttes aluseks mõne üldise eetika printsiibi, seejärel püüab ta sõnastada printsiibi „kui ... , siis ...“ vormis ning toob esile tekkivad vastuolud ja võimatud olukorrad. Viimaks püüab ta vastuolud kõrvaldada, sõnastades eetika printsiibi ümber loogika reegleid kasutades. Sellisel viisil loob Gensler loogiliselt kooskõlalise formaalse eetika põhibaasi. Nendele reeglitele on vajalik luua taustsüsteem. Lisaks formaalse eetika süsteemile on vaja materiaalse eetika reeglite süsteemi, milles formaalse eetika reeglid kohalduvad.

Materiaalse eetika reeglite süsteemi programmeerimisel on Wendell Wallachi ja Colin Alleni hinnangul kaks erinevat lähenemist – „ülevalt-alla“ ja „alt-üles“ meetod. Arvutiprogrammi puhul tähendab ülevalt-alla lähenemine, et valitakse üks eetika teooria, analüüsitakse selle põhimõtteid ja uuritakse, milliste protseduuridega on võimalik teooriat algoritmida. Lõpuks programmeeritakse süsteem vastavalt sellele. Alt-üles lähenemise puhul rakendatakse arvutiprogrammi nõ õppekeskkonnas. Tegemist on tagasisidel põhineva iseõppiva programmiga. Magistritöö kolmanda peatüki teises alapeatükis uuritakse, kas formaalset ja materiaalselt eetikat on võimalik kasutada õigusroboti loomisel.

Magistritöö neljandas peatükis on tutvustatud 2016. aastal väljakuulutatud „Õigusrobotika konkursi“ ja selle tulemusel valminud lahendusi. Tegemist on teooriale lisanduva praktilise poolega. Autor osales konkursil ühe meeskonna liikmena. Magistritöös on tutvustatud nii oma meeskonna kui ka teiste võistlejate lahendusi. Lahenduseks ei ole valmis õigusrobot, vaid prototüüp programmist, mida võib tuleviks olla võimalik kasutada õigusroboti osana.

Töö eesmärk on analüüsida õigusteooria seisukohast võimalusi õigusselguse põhimõtte järgimise edendamiseks infotehnoloogi abil. Töö uurimiseesmärgi saavutamiseks on kasutatud andmekogumise meetodit. Kasutatud on peamiselt võõrkeelset kirjandust, sh juba eespool nimetatud autorite teoseid, ja Riigikohtu praktikat. Samuti on töös kokkuvõtlikult kajastatud magistritöö autori varasemate uurimistööde tulemused. Töös on kasutatud süsteemset ja kvalitatiivset andmetöötlust ning uurimise tulemusi on modelleerivalt tõlgendatud.

Magistritöö autor tänab oma juhendajaid Enn Kasakut ja Mario Rosentaud asjakohaste märkuste, suunavate nõuannete ja väga toetava suhtumise eest.

Tööd kõige enam iseloomustavad märksõnad Eesti märksõnastikust on õiguskindlus, õigusemõistmine, eetika ja infotehnoloogia.

1. Õigusselguse vähenemise probleem

1.1. Õigusselguse vähenemine seoses kohtunike töökoormusega

Eestis on järjest süvenev probleem õiguskindluse, täpsemalt õigusselguse, vähenemine kohtupidamises. Õiguskindlus on oluline element õigusriigi põhimõttes, mis omakorda on üks viiest põhiseaduse aluspõhimõttest. Õigusselguse vähenemine kohtupidamises tähendab seega põhiseaduse aluspõhimõtete rikkumist.

Õiguskindluse põhimõte on sätestatud PS §-s 10 ja selle kohaselt on õiguse eesmärk luua korrapära ja stabiilsust ühiskonnas. Kõige üldisemalt peab selle printsiibi kohaselt looma kindluse kehtiva õigusliku olukorra suhtes. Õiguskindlus tähendab nii selgust kehtivate õigusnormide sisu osas (õigusselguse põhimõte) kui ka kindlust kehtestatud normide püsijäämise suhtes (õiguspärase ootuse põhimõte).² Sama põhimõte tuleneb otseselt ka PS § 13 lg-st 2, mis keelab riigivõimu omavoli, st tagab üksikisikule võimaluse riigiorganite käitumist teatava tõenäosusega ette näha ja sellega arvestada.³ Õiguse kohaldamise järjepidevus on ka EIÕK artikli 6 ja põhiõiguste harta artikli 20 ja 47 kaitsealas.

Eestis on kohtupraktika nii tsiviilõiguses⁴, kriminaalõiguses⁵ kui ka haldusõiguses⁶ muutunud järjest ebauhtlasemaks. Samuti puudub järjepidevus Euroopa Liidu õiguse kohaldamise osas.⁷ Isegi kui õigusnormid ei muutu ja isiku õiguspärase ootuse põhimõtet järgitakse, siis on sellest isiku õiguste kohtumenetluses kaitsmiseks vähe kasu, kui iga kohtunik õigusnormi erinevalt kohaldab. Euroopa Kohtu kohtunik Küllike Jürimäe on seisukohal, et kohus peab rääkima ühel häälel. Kui kohtupraktika ei ole järjekindel, siis puudub kohtuskäijatel selgus, milline kohtu seisukoht kehtib.⁸ Kohtupraktika järjepidevuse ja ühetaolisuse olulisust on rõhutanud ka Euroopa Inimõiguste Kohus.⁹

² PS § 10 komment 3.4.3 ja seal viidatud kohtupraktika.

³ PS § 10 komment 3.4.3.1.

⁴ Vt nt Vutt, M. Hagi ese ja alus ning hagi muutmine kohtupraktikas. – *Juridica* 5/2011, lk 333-343.

⁵ Vt nt Reinthal, T. Karistusõiguse suund – ülekriminaliseerimine. – *Juridica* 10/2010, lk 740-750.

⁶ Vt nt Parrest, N. Segadus mõistetes seoses avaliku võimu ülesannetega. – *Juridica*, 10/2014, lk 732-739 ja ka Anton, T. Ettekanne seaduste ühetaolisest kohaldamisest kohtunike täiskogul 8. veebruaril 2013. aastal Tallinnas.

⁷ Ginter, C. ja Schasmin, P. Euroopa Liidu õigusest tulenevad võimalused jõustunud kohtuotsuste ja haldusaktide uueks läbivaatamiseks. – *Juridica*, 3/2015, lk 184-195.

⁸ Saarmann, T. Intervjuu Küllike Jürimäega. Eesti õiguse esindaja Euroopas: peagi tuleb arutlusele Eestist pärit märgiline kaasus. 23.01.2017.

⁹ EIK, kaebus nr 32897/12: *Treial vs. Eesti*, p 43.

Ebaühtlase kohtupraktika kujunemise üks põhjus on kohtute töökoormuse kasv. Kohtunikud on suure töökoormuse tõttu sunnitud kohtuasju lahendama pealiskaudselt ja kiirustades. Justiitsministeeriumis eelmise aasta lõpul valminud lühianalüüsis võrreldi kohtute töökoormuse muutust ajavahemikul 2001–2015.¹⁰ Analüüsi kohaselt algatati 2001. aastal maakohtutes kokku 39 338 tsiviil- ja kriminaalasja ja halduskohtutes 2 372 halduskohtuasja. 2015. aastal on maakohtutes algatatud 88 482 tsiviil- ja kriminaalasja ning halduskohtutest 3 371 halduskohtuasja. Seega on maakohtute koormus sel perioodil kasvanud 124,9% ning halduskohtute koormus 42,1%. Eriti märgatavalt kasvas esimese astme kohtutes tsiviilasjade arv, s.o kokku 182,6%, samas kui kriminaalasjade arv suurenes 58,3%. Statistika viitab tsiviilvaidlustena lahendatavate konfliktide kasvule ühiskonnas, aga samuti uurimisasutuste ja prokuratuuri efektiivsele tööle olukorras, kus kuritegevuse üldine tase riigis on samal perioodil langenud. Haldustegevuse kontrolli aspektist kinnitab statistika kinnipidamiskohtadest lähtuva kohtukaebuste hulga pidevat kasvu. Kõigist Tartu Halduskohtusse esitatavatest kaebustest moodustavad 53% kinnipeetavate kaebused vangla tegevuse peale.¹¹

Lähtudes 2015. aasta andmetest peab esimese astme kohtunik kohtute talitluse hinnangul ühel tööpäeval keskmiselt jõudma lahendada 1,9 kohtuasja, st kirjutama 1,9 menetlust lõpetavat lahendit (sh kohtuotsust), tutvuma 1,9 toimiku materjalidega, kirjutama 2,1 menetlust korraldavat määrust ning pidama 1,1 eel- või kohtuistungit.¹² Maa- ja halduskohtu kohtunikel ei jää sellise tempoga töötamise tõttu aega ega võimalust tegeleda põhjalikult kohtuasja sisuliste aspektidega.

Õiguse ühetaoliseks kohaldamiseks on oluline, et kohtunikud tutvuksid varasema kohtupraktikaga. Suure töökoormuse tõttu ei ole see alati võimalik. Riigikohtunikele on juba praeguseks muutunud keeruliseks jälgida igapäevaselt näiteks Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika. Kohtute seisukohad põhimõttelistes küsimustes võivad jääda vajaliku tähelepanuta.¹³ Kohtunikel ei ole piisavalt ajalist ressursi, et tegeleda järjest kuhjuvate asjade lahendamise ja samal ajal püsida kursis nii Eesti kui ka Euroopa kohtupraktikaga.

Samuti ei ole kohtunikel aega süveneda kohalduvate õigusnormide valikusse. Kohtupraktika ebaühtlust süvendab näiteks kohtu poolt üldnormi rakendamine, kuigi on olemas ka olukorda reguleeriv erinorm. Kiirustades jääb asja lahendamise seisukohalt oluline erinorm tähelepanuta

¹⁰ Luha, K. Kohtute talituse koostatud ülevaade kohtute töökoormusest 2001 vs. 2015. a.

¹¹ *Ibid* ja ka Pikamäe, P. Ettekanne kohtunike täiskogul 10. veebruaril 2017 Tartus, lk 11.

¹² Kohute talitluse poolt koostatud ülevaade kohtute töökoormusest.

¹³ Pikamäe 2017, lk 18.

ja kohtunik võib kergesti eksida kaasuse lahendamisel. See omakorda tõstab ringkonnakohtusse ja Riigikohtusse esitatavate kaebuste hulka. Riigikohus on korduvalt maakohtule ette heitnud kiirustamist või eelmenetluse puudulikkust läbi viimist.¹⁴ Samuti on Riigikohus otsustes korduvalt viidanud õiguse ühetaolise kohaldamise vajadusele.¹⁵

Riigikohtu tsiviilkolleegiumi esimees Ants Kull tõi 2013. aastal kohtunike täiskogul peetud kõnes esile, et varem heideti Eesti kohtutele ette ennekõike menetluse ebamõistlikku pikkust, kuid nüüd on sagenenud väited, et kohtupraktika on ebakindel ja ettearvamatu. Vastuolulisele kohtupraktikale on tähelepanu juhitud ka erinevatel konverentsidel ja mitmetes teadusartiklites. Kull on seisukohal, et kohtupraktikas vastuolude tekkimine leiab aset kõikides õiguskordades, sest see on seotud õigussüsteemi loomuliku arenguga. Vastuoluline kohtupraktika ei tohi aga rikkuda õiguskindluse põhimõtet, mis kõigutaks avalikkuse usaldust kohtusüsteemi vastu.¹⁶

Euroopa Komisjoni 2017. aastal koostatud õigusemõistmise tulemustabeli kohaselt on Eestis menetlusajad teiste riikidega võrreldes ühed lühemad. Samas on võrreldes varasemate aastatega vähenenud inimeste usaldus kohtusüsteemi vastu.¹⁷ Selle põhjal võib oletada, et vastuoluline kohtupraktika ei ole enam ainult osa õiguse arengust, vaid rikutud on õiguskindluse põhimõtet. Puudub tasakaal menetluse aja ja kvaliteedi vahel.

Kohtusüsteemi töökoormuse vähendamine ei tohi toimuda kohtusse pöördumisele põhjendamatute takistuste tegemisega.¹⁸ PS § 15 lg 1 esimene lause sätestab subjektiivse menetlusõigusliku tagatise, mille eesmärk on muuta põhiõiguste materiaalsoõiguslik sisu tegelikkuseks. Iga subjektiivset õigust peab olema võimalik realiseerida kohtus tõhusas ja ausas menetluses mõistliku aja jooksul.¹⁹ Õigused ja vabadused PS § 15 lg 1 esimese lause tähenduses on kõigepealt põhiseadusest tulenevad põhiõigused. Üldise kohtusse pöördumise õiguse kaitseala ei piirdu aga põhiseadusest tulenevate põhiõigustega, vaid hõlmab ka kõik põhiseadusest alamal seisvad subjektiivsed õigused sõltumata sellest, kas õigus tuleneb seadusest, määrusest või individuaalaktist.²⁰

¹⁴ RKTko 3-2-1-12-14, p 13; RKTko 3-2-1-67-14, p 38; RKTko 3-2-1-44-14, p 12.

¹⁵ Laos, S. Ettekanne seaduste ühetaolisest kohaldamisest kohtunike täiskogul 08.02.2013 Tallinnas, lk 2-3 ja seal viidatud kohtupraktika.

¹⁶ Kull, A. Ettekanne seaduste ühetaolisest kohaldamisest kohtunike täiskogul 08.02.2013 Tallinnas, lk 1.

¹⁷ Nael, M. Komisjoni uuring: usaldus kohtute vastu on veidi langenud. – ERR, 12.04.2017 ja Euroopa Komisjon. The 2016 EU justice scoreboard. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016, p 3.3.

¹⁸ Pikamäe 2017, lk 14.

¹⁹ PS § 15 komment 1.2.

²⁰ PS § 15 komment 2.1.1.

EIÕK artikli 6 lg 1 sätestab samuti, et igaühel on oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamisel õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud kohtus. Õiguse tõhusatele õiguskaitsevahenditele ja õiglasele kohtulikule arutamisele sätestab ka põhiõiguste harta artikkel 47.

EIÕK-s, PS-s ja põhiõiguste hartas sätestatud isiku õiguste kaitse seisukohast oluline, et Eesti kohtupraktika on ühtlane ja isikul on võimalik oma õigusi kohtus maksma panna mõistliku aja jooksul.²¹ Kohtunikel ei ole võimalik ühte kohtuvaidlust pikalt kaaluda, sest sel juhul pikeneks menetlusaeg. EIK on seisukohal, et liiga pikk menetlusaeg kahjustab õigusemõistmise kvaliteeti. Liigselt kiirustades tehtud otsus ei pruugi jällegi olla õiglane ega kooskõlas varasema kohtupraktikaga. Neid kahte eesmärki tuleb kaasuse lahendamisel alati kaaluda ja leida konkreetse asja lahendamiseks sobiv viis.²² Eestis muudab selle tasakaalu leidmise veelgi keerulisemaks asjaolu, et kohtunike töökoormus on ebanõistlikult suur.

Lisaks kohtusse pöördumise võimaldamisele on vajalik ka kohtulahendite vaidlustamise süsteemi tõhus toimimine. Pikamäe nendib tõsiasja, et kohtunikud on inimesed ja võivad eksida. Sellest tulenevalt on vaidlustamisõigus vähemalt valdava enamuse lõpplahendite puhul möödapääsmatult vajalik. Pikamäe hinnangul on siiski küsitav, kas sama arusaam peab laienema väiksematele kohtuasjadele.²³ Pikamäe ei täpsustatud, mida peetakse silmas „väiksema kohtuasja“ all. Kui hinnangu tõttu toimub kohtuasjade liigitamine, peavad kriteeriumid olema selgesti eksplitseeritud ja neil peab olema tunnustatud alus. Samas tundub selline lähenemine võrdse kohtlemise ja vaidluste õiglase lahendamise seisukohast pigem sobimatu. Kohtumõistmine peab olema õiglane iga kohtusse pöörduva isiku suhtes. Inimeste majanduslik seisukord on erinev – ühe jaoks tühine summa võib teise jaoks olla terve kuu sissetulek. Samuti võib näiteks pealtnäha väärtusetul kinnisasjal olla konkreetse inimese jaoks suur emotsionaalne väärtus. Kohtuasja lahendamise kvaliteeti ei tohi seada sõltuvusse nõutava hüve väärtusest. Sellest tulenevalt ei sobi teise ja kolmanda astme töökoormuse vähendamiseks kohtulahendite vaidlustamise võimaluse piiramine.

Lähiajal mõjutab õigusemõistmise kvaliteeti ka kohtunike ulatuslik põlvkonnavaheetus. Eestis on maakohtutes ametis 148 kohtunikku, halduskohtutes 28 kohtunikku, ringkonnakohtutes on

²¹ Tamm, I. Õigusemõistmise kvaliteet vs. tõhusus esimese astme kohtuniku pilgu läbi. Ettekanne kohtunike täiskogul 14.02.2014, lk 4.

²² CCJE konverentsi kokkuvõte. Kohtuotsuse kvaliteet ja selle hindamine. Tartu, 18.06.2008, lk 2.

²³ Pikamäe 2017, lk 15.

45 kohtunikku ja Riigikohtus 19 riigikohtunikku.²⁴ Juba lähitulevikus ehk aastatel 2017–2022 tekib õigus jääda pensionile 42 kohtunikul, kusjuures samal perioodil täitub teenistusvanuse ülempiir 25 kohtunikul.²⁵ Seega on 2017. aastal ametis kokku 240 kohtunikku ja nendest peaaegu kolmandik ehk 67 kohtunikku võivad järgmise 5 aasta jooksul pensionile minna. Pikaajaliselt ametis olevate kohtunike vähesus on järjest süvenev probleem, sest sellega kaasneb suure tõenäosusega ka õigusselguse vähenemine.

Ühe võimaliku lahendusena otsustati lihtsustada kohtunikuks saamise protsessi. Kohtunikueksami kohta jõustus 01.08.2016 kohtute seaduse (KS) muudatus. Muudetud KS § 66 lg 6 kohaselt on kohtunikueksami sooritamisest vabastatud isik, kes on töötanud vähemalt kolm aastat vandeadvokaadi või prokurörina, välja arvatud abiprokurörina, ja kandideerib kohtunikuks kolme aasta jooksul pärast vandeadvokaadi või prokurörina tegutsemise lõpetamist. Kohtunikueksamikomisjon võib kohtunikueksamist vabastada ka muul ameti- või töökohal töötanud isiku, kui ameti- või töökoha keerukus ja vastutus vastavad kohtuniku ametikoha keerukusele ja vastutusele.

Ühest küljest on 2016. aastal jõustunud muudatus kasulik, sest suurendab eelduslikult horisontaalset liikumist advokaatide, prokuröride ja kohtunike ametikohtade vahel. Teisest küljest väheneb sellega seoses olulisel määral kontroll kohtunikuks kandideeriva inimese teadmiste ja kohtunikurolli sobivuse üle. Advokaadi, prokuröri ja kohtuniku ametialased ülesanded on olemuselt tegelikult siiski erinevad. Horisontaalse liikumise abil ei tarvitse õnnestuda saavutada õiguse ühetaolist kohaldamist. Horisontaalne liikumine võib suure tõenäolisusega põhjustada veelgi rohkemate erinevate seisukohtade ilmnemist õigusnormide tõlgendamisel, sest kohtunikkond vahetub kiiremini. Horisontaalne liikumine erinevate õigusvaldkondade vahel võib viia olukorrani, mil ametis ei ole piisavalt palju pika töökogemusega kohtunikke, kes õigust järjepidevalt kohaldaksid.

Eespool kirjeldatud probleem on kohtusüsteemis järjest süvenenud. Varem on Pikamäe täiskogul peetavates ettekannetes rõhutanud eelkõige esimese astme kohtute kasvavast töökoormusest tulenevaid raskusi.²⁶ 2017. aasta kõnes toob Pikamäe eraldi esile ka Riigikohtu järjest kasvava töökoormuse. Riigikohtusse esitatavate avalduste ja kaebuste hulk on viimase

²⁴ Andmed Riigikohtu koduleheküljelt ja kohtute seadusest.

²⁵ Pikamäe 2017, lk 4.

²⁶ Vt nt Pikamäe, P. Ettekanne kohtunike täiskogul 12. veebruaril 2016 Tallinnas.

kuue aasta lõikes jõudnud 2016. aastalõpuks uue rekordini ehk 3 428 taotluseni.²⁷ Kolleegiumite vahendid sedavõrd suure taotluste hulgaga toimetulekuks on ammendumas.²⁸

Riigikohtu töökoormus võib lähiaastatel veelgi suureneda. Justiitsminister Urmas Reinsalu on seisukohal, et Eestis peab olema seadusega tagatud õigus kaitsta oma põhiseadusest tulenevaid vabadusi otse Riigikohtus. 04.03.2017 saatis justiitsminister kooskõlastusringile arvamuse avaldamiseks põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsuse, millega reguleeritakse individuaalkaebuste esitamise korda. Justiitsminister möönab, et esitatavate taotluste hulk võib selge õigusliku aluse lisandumise tõttu mõningal määral suureneda.²⁹ Individuaalkaebuse esitamise õigus on isiku õiguste kaitsmise võimaluse seisukohast kindlasti oluline. Samas arvestades vangide poolt halduskohtusse esitatavat kaebuste hulka, on äärmiselt tõenäoline, et sarnaseid kaebusi hakkab põhiõiguste riive kohta saabuma suurel hulgal ka Riigikohtusse. Seega suureneb Riigikohtu töökoormus individuaalkaebuste esitamist lubava seaduse jõustumisel ja võib tekkida lisaks veel üks valdkond, milles ühetaolise praktika saavutamine kujuneb keeruliseks.

Ronald Dworkin on väljendanud seisukohta, et kohtuasjaga on vältimatult seotud kõlbeline mõõde ja oht langeda teatud tüüpi ühiskondliku ebaõigluse ohvriks. Kohtunik ei otsusta ainult küsimust, kes mida saab, vaid tema otsusest sõltub, kelle käitumine loetakse õigeks. Ebaõiglase kohtuotsusega põhjustab ühiskond oma liikmele kõlbelisi kannatusi. Otsusega jäetakse ühiskonna liige mingil määral või viisil ilma õiguse kaitsest. Dworkini hinnangul põhjustatakse eksliku kohtulahendiga kõige suurem kahju, kui süütu inimene mõistetakse kuriteos süüdi. Samas on ülekohus suur ka juhul, kui kohus jätab rahuldamata hageja õigustatud hagi või saab kostja kohtumenetluse tagajärjel teenimatult külge häbimärgi.³⁰ Õiglane ja läbipaistev kohtumõistmine on õigusriigi üks olulisemaid alustalasid.

Eestis tuleb püüelda õigusselguse põhimõtte järgimise poole ja leida lahendusi, mis aitaksid seda eesmärki saavutada. Viimaste aastate jooksul on kohtutesse esitatavate kaebuste hulk järjest suurenenud. Oleks põhjendamatu eeldada, et see ootamatult uuesti olulisel määral langeb. Kohtunike arvu suurendamine ei ole kuigi tõenäoline, sest Eestis on lihtalt paratamatult vähe inimesi, kes kohtunikuks sobivad. Samas on selge, et ainult töökoormuse vähendamine ei

²⁷ Pikamäe 2017, lk 15.

²⁸ *Ibid*, lk 16.

²⁹ Solman, R. Justiitsminister: Eestis peab olema seadusega tagatud õigus kaitsta oma põhiseaduses tagatud vabadusi otse riigikohtus. Uudis justiitsministeeriumi kodulehel. 06.03.2017.

³⁰ Dworkin, R. *Õiguse impeerium*. Tallinn: Valgus, 2015, lk 23-24.

pruugi tingimata aidata kaasa ühtlase kohtupraktika kujunemisele. Kohtunike horisontaalne paljusus ei pruugi kohtumõistmise kvaliteeti parandada, sest kohtunike arvu suurenemisel tekib erinevaid arvamusi normide tõlgendamise osas järjest juurde. Igal inimesel on siiski just talle iseloomulik mõtteviis, hoiakud ja seisukohad õigusnormide kohaldamise osas.

Üks võimalik lahendus on täiendavate infotehnoloogiliste lahenduste kasutamine kohtunike abistamiseks. Tänapäeval kasutatakse paljudel erialadel järjest rohkem arvutite abi rutiinse töö tegemiseks. Arvuti on algoritmitavate ülesannete täitmises tõhusam kui inimene, teatud tüüpi algoritme ei saa inimene üldse lahendada. Kohtuniku abistamiseks on juba olemas e-toimiku süsteem³¹ ja kohtute infosüsteem ehk KIS³². Õiguse valdkonnas tuleks rohkem ära kasutada infotehnoloogia võimalusi. Järgmistes alapeatükkides tutvustatakse juba olemasolevaid infotehnoloogilisi lahendusi ja ka ideid täiendavate lahenduste loomiseks. Magistritöö keskendub õiguse kohaldamist ühetaolisemaks muutvate infotehnoloogiliste lahenduste loomise võimalikkusele õigusteooria vaatepunktist.

1.2. Kohtunike töökoormuse vähendamisest infotehnoloogia abil

Kohtunike töökoormuse vähendamise võimalusi infotehnoloogia abil on autor uurinud juba 2015. aastal koostatud uurimistöös „Kohtunike töökoormuse vähendamisest infotehnoloogia abil“. Alapeatükis on esitatud uurimistöö olulisemad järeldused ja lisaks sama teemat põhjalikumalt analüüsitud.

Käesolevas alapeatükis on lühidalt tutvustatud erinevaid infotehnoloogilisi lahendusi, mille sarnased võiks lähitulevikus olla kasutusel kohtunike abistamiseks. Infotehnoloogiast oleks kasu nii kohtuniku nõ formaalse töö juures (andmete korrastamine, lahendite vormistamine) kui ka kohtuniku sisulises töös (otsustuste langetamine ja põhjendamine). Kui kohtuniku töökoormus väheneb formaalsete tööülesannete arvelt, on kohtunikul rohkem aega tegeleda iga menetletava asja sisulise lahendamisega.

CEPEJ andmetel on Eesti Euroopa Nõukogu 47-st liikmesriigist nende 5 riigi hulgas, kes on võtnud kasutusele arvutid kõigis kohtupidamise valdkondades (ülejäänud riigid on Austria,

³¹ Asutatud Vabariigi Valitsuse 03.07.2008 määrusega nr 111.

³² Asutatud justiitsministri 15.02.2006 määrusega nr 5.

Malta, Portugal ja Rootsi). Siinjuures on kohtutes info- ja kommunikatsioonitehnoloogia kasutuselevõtu skoor Eestil Euroopa Nõukogu liikmesriikidest kõige kõrgem koos Austria, Malta ja Portugaliga.³³ See näib õigustavat lootust, et Eesti kohtusüsteem on infotehnoloogiliste lahenduste osas vastuvõtlik ja kasutusele saab võtta ka uusi infotehnoloogilisi lahendusi, mida Eestis praegu veel ei kasutata.

Kohtunike formaalse töö puhul oleks palju kasu hästi toimivast ja kasutajasõbralikust automaatse dokumendikoostamise funktsioonist. Dokumendikoostamise tarkvara võimaldab koostada tekstidokumente erinevate salvestatud mallide baasil. Dokumendis märgitakse ära väljad, mida tuleb täita ja muuta. Lihtsaimad sisestatavad andmed on näiteks kuupäev ja menetlusosaliste andmed. Dokumendi koostamiseks täidab kasutaja vormis ära küsimus-vastus tüüpi lahtrid ja arvutiprogramm paigutab saadud info ise dokumendis õigetele kohtadele.³⁴

Dokumendikoostamise tarkvara alge on olemas ka juba uues kohtute infosüsteemi versioonis, kuid sealne lahendus ei ole kasutajasõbralik ega kuigi praktiline. Hea näide toimivast dokumendikoostamise tarkvarast on HotDocs. Selle põhjal on loodud Capstone Practice Systems, mis pakub dokumendikoostamise teenust HotDocsi baasil, kuid see on mugandatud õigusvaldkonnaga tegelevatele klientidele.³⁵ Automaatne dokumendikoostamine võimaldab kohtunikul aega kokku hoida formaalsete tööülesannete arvelt.

Dokumendikoostamise tarkvara on üks tehniliselt lihtsamaid, kuid praktikas tõhusamaid lahendusi, mida saaks kasutada kohtunike töökoormuse vähendamiseks. Esiteks võimaldab see kohtunikul endal mugavamalt töötada. Kohtunik ei pea menetlusosaliste andmeid igasse menetlusedokumentis eraldi sisestama, samuti ei pea kohtunik otsuse ülesehituse, osade pealkirjade ja vormistuse peale nii palju aega kulutama kui praegu. Isegi kui lahendite vormistamine on antud ülesandeks kohtujuristile või sekretärile, on ajakulu vähendamisest kasu, sest selle võrra saab sama kohtuametnik tegeleda teiste ja tegelikult õigusemõistmise seisukohalt olulisemate asjadega. Teiseks lihtsustab menetlusedokumentide sellisel viisil vormistamine nende töötlemist õigusrobotiga. Selge ja samasuguse struktuuriga kohtulahenditest on märkimisväärselt lihtsam koostada andmebaase mida saab kasutada kohtupraktika süstematiseerimiseks, otsingute teostamiseks ja ka õigusroboti loomiseks.

³³ Hirvoja, M. Analüüs – üleminek täisdigitaliseeritud kriminaalmenetlusele, lk 13.

³⁴ Capstone Practice Systems'i kodulehekülj.

³⁵ *Ibid.*

Kohtupraktika analüüsimiseks on Ameerika Ühendriikides loodud Ravel Law, mis võimaldab kasutajal märksõnade abil leida kohtulahendeid ja neid analüüsida.³⁶ Eestis ei ole kohtupraktika maht esialgu küll veel nii suur, kuid ometi on isegi Riigikohtu lahendeid praeguseks juba sadavõrd palju, et vajaliku tõlgenduse leidmisele kulub ebamõistlikult palju aega.

Riigikohtu kodulehel olev märksõnastiku abil teostatav otsing on kõige sarnasem lahendusele, mida Ravel Law laadne programm võimaldaks. Ometi on Riigikohtu otsingusüsteem suhteliselt algeline ega ole kasutajasõbralik. Kavandatav õigusrobot peaks kohtunikule otsuse kirjutamise ajal muu hulgas soovitama sarnase probleemiga varasemaid kohtulahendeid.

Justiitsministeeriumi arengukavas on rõhutatud, et ministeeriumi ülesandeks on seista hea selle eest, et isikute põhiõigused ja vabadused oleks kaitstud ning perekonna- ja eraelu puutumatus, sõnavabadus, vaba eneseteostus ning teisi inimõiguseid kaitsev õiguskeskkond tagatud. Selleks on vaja pidevalt analüüsida õiguskeskkonda ja kohtupraktikat ning õiguse muud rakenduspraktikat.³⁷ Kohtupraktika analüüsimine on tähtis õiguse ühetaolisemalt kohaldamiseks.

Eestis on OÜ Tarkvara Tehnoloogia Arenduskeskus (STACC) loonud keeletehnoloogilise lahenduse Texta, mis võimaldab teostada eestikeelsete suurandmete³⁸ eksploratiivset analüüsi. Suur osa tänapäeva suurandmetest on vabatekstilised, mistõttu on oluline nende analüüsimisel rakendada loomuliku keele töötlemist. Samas on olemasolevate lahenduste kasutamine tihti raskendatud, sest välja töötatud lahendused on keespetsiifilised. See tähendab, et puuduvad valdkondlikud leksikaalsed ressursid (sõnastikud, tesaurused), mille alusel andmeid analüüsida või ei kohandu välja töötatud vahendid piisavalt andmemahudele ning neid ei saa efektiivselt suurandmete analüüsimiseks kasutada.³⁹

OÜ Tarkvara Tehnoloogia Arenduskeskus lõi Texta Toolkit'i, mis võimaldab tekstikorpustest ekstraheerida valdkonnale omast oskussõnavara, koostada selle alusel mõistepõhiseid terminoloogilisi ressursse, tuvastada tekstidokumentidest mõistetele viitavaid tekstifragmente ja visualiseerida tulemusi andmestikus leiduvate andmeväljade lõikes. Texta tööriistakomplekti on võimalik kasutada erinevates (all)keeltes esitatud andmestike töötlemiseks. Väljatöötatud

³⁶ Vt Ravel Law koduleheküljel.

³⁷ Justiitsministeeriumi valitsemisala arengukava aastateks 2017-2020, lk 6.

³⁸ Suur kogus andmeid, mille analüüsi muudab keeruliseks andmete erinev kvaliteet, tüüp ja pidevalt muutuv maht.

³⁹ Teave STACC-i koduleheküljelt.

tarkvara töökindlus võimaldab reaalarajalistes analüüsides kasutada sadu miljoneid tekstidokumente.⁴⁰

Texta tööriistakomplekti abil on loodud Texta Law keskkond õigusspetsialistidele. Texta Law keskkonda on koondatud Riigikohtu ja Riigi Teataja veebilehtedel avaldatud kohtulahendid, õigusteaduskonna üliõpilaste teadustööd ning Tarbijakaitse komisjoni otsused. Texta Law otsingule lisandub järjest uusi allikaid.⁴¹

Texta Law võimaldab otsinguid teostada ühe või mitme märksõnaga. Kasutajal on valida lihtotsingu, fraasiotsingu ja fraasiprefiksi otsingu vahel. Lihtotsing tähendab, et kõik sisendsõnad peavad dokumendis (suvalisel kohal) leiduma. Fraasiotsing tähendab, et kõik sisendsõnad peavad dokumendis järjestikku leiduma. Fraasiprefiksi otsing tähendab, et kõik sisendsõnad peavad dokumendis järjestikku leiduma, kuid neile võib järgneda muid sümboleid.⁴² Seega võimaldab fraasiprefiksi otsing otsida sõnu olenemata näiteks käändelõppudest.

Texta Law loomisest nähtub, et Eestis on juba praeguseks märgatud kohtupraktika analüüsimise vajadust ja alustatud selleks tarkvara loomist. Esialgu on tegemist lihtsalt otsingusüsteemiga, kuid loomuliku keele töötlemise tehnoloogia võimaldab tulevikus kohtulahendeid ka kaasuse asjaolude, kohaldatud õigusnormide ja muude näitajate põhjal süstematiseerida.

Loomuliku keele töötlemise ja õigusvaldkonna sidumise osas kõige uuenduslikum infotehnoloogiline lahendus maailmas on ROSS. Kuigi see ei ole esimene õigusliku analüüsi võimalust pakkuv infotehnoloogiline lahendus, muudab põhinemine Watsoni tehnoloogial⁴³ selle senistest oluliselt tõhusamaks ja edukamaks.⁴⁴

⁴⁰ Teave STACC-i koduleheküljelt.

⁴¹ Teave Texta Law koduleheküljelt.

⁴² *Ibid.*

⁴³ Watson on rahvusvahelise tehnoloogiaettevõtte IBM-i (*International Business Machines*) loodud arvutiprogramm. IBM-i väitel on Watsoni toimimine sarnasem inimese mõtlemisele ja suur samm edasi senisest tava-arvutist. Watsoni teevad eriliseks kolm komponenti – loomuliku keele töötlemisvõime, dünaamiline õppimine ja konkreetse vastuse esitamine. Loomuliku keele töötlemisvõime tähendab, et Watson suudab informatsiooni koguda ka täiesti struktureerimata tekstist ehk nn lugeda. Arvutiprogramm õpib kasutajate tagasiside põhjal nii oma vigadest kui ka kordaminekutest. Konkreetse vastuse esitamise võime eristab Watsonit tavaliselt otsingumootorist (tutvustus IBM-i koduleheküljelt). Watsoni seni olulisimaks proovikiviks oli 2011. aastal „Kuldvillaku“ saates osalemine, mille Watson võitis ülekaalukalt (vt Best, J. *BM Watson: The inside story of how the Jeopardy-winning supercomputer was born, and what it wants to do next*).

⁴⁴ Teave ROSS-i koduleheküljelt.

ROSS erineb senistest õigusprobleemide lahendamisel kasutatavatest arvutiprogrammidest eelkõige selle poolest, et ROSS nii-öelda vastab esitatud küsimusele. ROSS-i sisestatakse tavaline küsilause ja ROSS koostab sellele vastuse, millele lisab asjakohased viited kohtupraktikale. Lisaks soovib ROSS, mida tasub küsitud teemal veel lugeda. Varasemad programmid suutsid vaid märksõnade järgi leida suure hulga enam-vähem sobivaid vasteid selgelt struktureeritud andmebaasist. ROSS leiab konkreetse vastuse tavalisest tekstiformaadis informatsioonist.

Ameerika Ühendriikide üks suurimaid advokaadibüroosid BakerHostetler (tööl rohkem kui 900 advokaati) võttis 2016. aastal ROSS-i praktikas kasutusele. BakerHostetleri juhatuse esimees R. Steven Kestner kinnitas, et nad on alati hoidnud silma peal masinõppe ja tehisintellekti arengul. Nende hinnangul on ROSS-i abiga võimalik parandada tööprotsessi, hoida kokku kulusid ja paremini teenindada kliente. BakerHostetler on ka varasemalt teiste kaasuste jaoks otsinud võimalusi luua firmasiseseid süsteeme suure mahuga andmehulkade töötlemiseks. ROSS-i abiga on võimalik muuta advokaatide töö oluliselt kiiremaks ja kvaliteetsemaks.⁴⁵ ROSS-i kodulehe andmetel kasutab seda praeguseks juba kümmeadvokaadibürood.⁴⁶

Eeltoodu põhjal näib olevat üsnagi lootustandev väita, et täiendavate infotehnoloogiliste lahenduste kasutamise abil on võimalik muuta õigusemõistmise protsessis palju toiminguid kiiremaks, mugavamaks ja paremaks. Eestlased on IT-valdkonnas nii mõnelgi juhul ülejäänud maailmast sammukese eespool. Kirjeldatud infotehnoloogiliste lahendustega sarnaste kasutusele võtmine kohtutes aitaks vähendada kohtunike arvu vähesusest tulenevat suurt töökoormust. Samuti aitaks õigusroboti kasutamine ühtlustada kohtupraktikat, muuta menetlust tervikuna kiiremaks ja lahendeid (juba esimese astme kohtutes) kvaliteetsemaks.

Infotehnoloogiliste lahenduste kasutuselevõtmisega seoses väärib mainimist ka digitoimiku loomine seniste pabertoimiku asemele. Tänapäevaks on kohtutes tekkinud paberikandjal toimiku ja digitaalse toimikupidamise hübriidsüsteem, mis on menetlusressurssi rohkem koormav kui oleks kas üksnes paber- või üksnes digimenetlus.⁴⁷ Erinevate toimikute paralleelselt kasutamisega kaasneb risk, et toimikute sisu on erinev. Ainult digitoimikute kasutamine loob paremad eeldused menetlusdokumentide ja kohtulahendite õigusroboti abil töötlemiseks.

⁴⁵ Parnell, D. J. Steven Kestner Of BakerHostetler, On Adopting ROSS A.I., Strategic Expansion, And Organic Growth. – Forbes Business 20.07.2016.

⁴⁶ Teave ROSS-i koduleheküljelt.

⁴⁷ Hirvoja, lk 2.

Justiitsministeeriumi arengukava kohaselt on eesmärgiks kaotada hiljemalt 2019. aasta lõpuks tsiviil- ja halduskohtumenetluses õiguslikku tähendust omav pabertoimik. Juba 2014. aasta alguses alustati paberivabale kohtumenetlusele ülemineku projektiga. Esimese etapina valmis 2015. aasta lõpuks digitaalse kohtutoimiku pilootrakendus, mis võimaldab menetlusosalistel ja kohtul tutvuda ning töötada elektroonilise kohtutoimikuga. Digitaalse kohtutoimiku rakendamist alustati 2016. aastal esmalt kohtusüsteemis. Mõnda aega hiljem muutus digitaalne kohtutoimik avaliku e-toimiku vahendusel kättesaadavaks menetlusosalistele.⁴⁸

Justiitsministeerium on niisiis juba välja arendanud digitoimiku platvormi kasutamiseks tsiviil- ja halduskohtumenetluses. Hirvoja hinnangul sobib sama platvorm teatavate täienduste ja kohenduste tegemise järel kasutamiseks ka kriminaalmenetluses.⁴⁹

Täisdigitaalsele kriminaalmenetlusele ülemineku analüüsi kohaselt muutub kriminaalmenetlus kiiremaks ja efektiivsemaks, sest kaob ära hulk aeganõudvat ja rutiinset tööd, mida inimeste asemel on võimeline tegema arvuti. Sama menetlusressursiga on võimalik lahendada rohkem kohtuasju. See efekt ei ole täpselt kvantifitseeritav, kuid hinnanguliselt võiks see võimaldada kuni 5% suuremat jõudlust. Digimenetlusele üleminekul kaasnevad ka otseselt rahas või töötundides hinnatavad säästud. Analüüsi põhjal säästetakse aastas kokku vähemalt 1 miljon eurot.⁵⁰ Eelviidatud analüüs on koostatud eelkõige kriminaalmenetluses digitoimiku kasutamise kohta. Samas on vaieldamatult tsiviil- ja halduskohtumenetluses nii ajaline kui ka rahaline kokkuhoid pabertoimikute kaotamisel vähemalt sama suur. Lisaks loob digitoimikute kasutamine paremad eeldused õigusroboti loomiseks ja tõhusamaks kasutamiseks.

Eeltoodust tulenevalt on juba olemas mitmeid erinevaid infotehnoloogilisi lahendusi, mida saab kasutada kohtunike töökoormuse vähendamiseks. Need aitavad kaasa õigusselguse suurenemisele, sest kohtuniku töökoormuse vähenemisel on kohtunikul rohkem aega tegeleda ühe kaasuse lahendamiseks. Samas, isegi kui kohtunikul on rohkem aega iga kaasusega tegelemiseks, võib ta endiselt eksida, kiirustada või asja pealiskaudselt suhtuda hoopis muudel põhjustel kui suur töökoormus. Täiendavate IT-lahenduste abil on võimalik õigusselgust suurendada.

⁴⁸Justiitsministeeriumi arengukava, lk 26.

⁴⁹ Hirvoja, lk 8.

⁵⁰ *Ibid*, lk 7-8.

2. Õigusnormide õigusrobotile töödeldavaks muutmise võimalikkus

2.1. Õigussemiootiline vaade õiguse tõlgendamisele arvuti abil

Õigusnormide õigusrobotile töödeldavaks muutmise võimalusi õigusteoreetilisest seisukohast on autor uurinud juba 2014. aastal koostatud uurimistöös „Õigussemiootiline vaade õiguse tõlgendamisele arvuti abil“. Alapeatükis on esitatud uurimistööl olulisemad järeldused ning lisaks sama teemat põhjalikumalt analüüsitud.

Ideaalse õigusriigi poole püüdlevas riigis peaks olema kohtuotsuse kujunemisel seaduse roll ning võim maksimaalne ja üksikisikute oma minimaalne. Tõhus õigusemõistmine tähendaks senisest kiiremat ja kvaliteetsemat õigusemõistmist.⁵¹ Kohtunike vähesuse ja samal ajal taotletava kiiruse tõttu ei tohi kannatada õigusemõistmise kvaliteet, sest nii EIÕK artikli 6 lg-st 1 kui ka PS §-dest 13-15 tuleneb kohtute kohustus tagada kohtusse pöördunud või kohtumenetlusega kokku puutuvate muude isikute tõhus kaitse.

Õiguse ühetaolisemale kohaldamisele aitaks kaasa niinimetatud õigusrobot ehk tarkvaralahendus, mille rakendamine saab abistada inimesest kohtunikku õiguslike kaasuste lahendamisel. Õigusrobotile on tehtud kättesaadavaks kõik õigusnormid ja kohtupraktika, samuti teatav hulk tavaõiguslikke norme ja metanorme. Õigusrobot töötleb informatsiooni programmeeritud reeglite kohaselt, kuid sellel puudub oskus või võime, mida märgime inimese puhul mõistmisena.

Sageli nimetatakse juriste abistavaid programme üldistavalt tehisintellektiks. Magistritöö autori arvates on selline nimetus eksitav. Kuigi viimaste aastatega on võimalused arvutiprogrammide loomiseks oluliselt arenenud, ei ole arvuti kui seade siiski tegelikult intelligentsemaks muutunud. Seega käsitleb autor magistritöös ainult võimalikke tarkvaralahendusi, mitte ise mõtlevat arvuti-juristi.

Õigus on käsitletav märgisüsteemina nagu ka paljud teised olemuselt erinevad sotsiaalsed institutsioonid, näiteks keel, majandus, poliitika ja isegi perekond.⁵² Õigus on liigitatud osadeks, mida saab analüüsides paarikaupa kokku panna või vastandada: õiguse subjekt ja objekt, fakt ja seadus, avalik õigus ja eraõigus, õiguse loomine ja õiguse mõistmine. Õiguslik

⁵¹ Tamm 2014, lk 3.

⁵² Kevelson, R. Law as a System of Signs. New York: Plenum Press 1988, lk 3.

tekst on suhteliselt emotsioonitu ja abstraktne, kohati paljusõnaline ja peensusteni täpne.⁵³ Õiguslik tekst püüdleb täieliku emotsioonituse poole, kuid lõpuni see ei õnnestu, sest see sisaldab väärtushinnanguid ja argikogemusel põhinevaid legaaldefiniitsioone.

Tänu õiguse struktureeritusele ja emotsioonitusele on võimalik õiguse tulemuslik semiootiline tõlgendamine. Igasugune keel koosneb märkidest ja nii ka õiguskeel.⁵⁴ Selle uurimisega alustasid Roberta Kevelson ja Bernard Jackson.⁵⁵ Õigus on justkui kood, mida tuleb dekodeerida. Sõnade tähendused argikasutuses ja ekspertkasutuses võivad üksteisest erineda, sama kehtib õiguskeele sõnade puhul. Näiteks on õiguses selgelt erineva tähendusega, kas leping on tühine (kitsam - tsiviilseadustiku üldosa seaduse (TsÜS) 5. peatüki 1. jagu) või leping on kehtetu (laiem - TsÜS terve 5. peatükk). Õigusteadmisteta tavakeelekasutaja seda erinevust ilmselt ei adu.

Semiootika on teadus märkidest, märgisüsteemidest ja märgiprotsessidest. Semiootikale kui teadusele oma märgiteooriaga aluse pannud Charles Sanders Peirce väidab, et on olemas kolme sorti märke: esiteks ikoonid ehk märgid, mis on sarnased sellega, mida nad tähistavad (näiteks vanaaegne piltkiri); teiseks indeksid ehk märgid, mis on mingil moel seotud objektiga (näiteks haiguse sümptomid) ja kolmandaks sümbolid ehk märgid, mis on lihtsalt kokkuleppelised (näiteks värvide nimetused).⁵⁶

Märgiprotsessid on omased kõigele elusale ja selletõttu on semiootika alusteaduseks kõigile humanitaar- ja eluteadustele. Õigus võiks olla neist üks parimaid semiootilise süsteemi näiteid, sest märkide vahel on vähemalt ideaalis kindlad seosed ja hierarhia. Hästi loodud õiguses on igal mõistel teatavates piirides (nt ühes õigusvaldkonnas) üks kindel tähendus.

Õiguse semiootiline tõlgendamine erineb oma olemuselt tänapäevastest levinud tõlgendusmeetoditest. Õiguse tõlgendusmeetodeid on põhjalikult käsitlenud Aulis Aarnio, kelle järgi on seitse erinevat tõlgendusargumenti. Lihtsustatult on need: semantilised, grammatilised, loogilised, juriidilised, teleoloogilised, hinnangutel põhinevad ja analoogiaargumendid.⁵⁷ Nimetatud argumentide abil ei ole õigusrobot tõenäoliselt võimeline norme tõlgendama, sest

⁵³ Manderson, D. *Semiotics of Law*. New Oxford Companion to Law 2007, lk 1.

⁵⁴ Kevelson, lk 5.

⁵⁵ *Ibid*, lk 16.

⁵⁶ Peirce, C. S. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Harvard: Belknap Press of Harvard University Press 1958, lk 92.

⁵⁷ Aarnio 1996, lk 171.

nende kasutamine eeldab normi sisu mõistmist. Semiootilise tõlgendamise abil võib aga õigusrobotil olla võimalik leida tõlgendamiseks vajalikke seoseid normi sisu mõistmata.

Õigusroboti abil õigustumõistmine sarnaneb 1980. aastal USA filosoofi John Searle'i „Hiina toa“ mõtte-eksperimendile. „Hiina tuba“ on kinnine ruum, kus istub vastavate kaardikestega varustatud inimene. Kaardikestel on juhendid hieroglüüfide vastetega. Kui ruumi antakse ukse vahelt hiina keelne kiri, leiab inimene ruumis oma kaartidest ühe, millel on samasugune kiri ja sellele vastus. Inimene kirjutab saadud küsimusele vastuse ja ulatab selle ruumist välja. Väljaspool oleval isikule jääb mulje, et ruumis olija oskab hiina keelt, samas sees olijal pole aimugi, mida küsiti ja mida ta vastas. Samamoodi toimib Searle'i arvates arvuti: see täidab küll võrdlemisi osavalt erilaadseid ülesandeid, ent sellegipoolest on väär väita, nagu oleks masinal mõistus ja see saaks aru, mida ta teeb.⁵⁸

Õigusnorme on võimalik märgisüsteemina üles kirjutada deontilise loogika abil. Praeguses tähenduses võttis deontilise loogika kasutusele Georg Henrik von Wright. Ta kirjutab deontiliste operaatorite seostest normidega ja käsitleb deontilist loogikat kui normilooikat.⁵⁹ Õigusnorme sel viisil formaliseerides, on need õigusrobotile töötlemiseks sobivad. Lisaks on vaja välja tuua õigusnormide omavahelised suhted.

Normi koosseisu tähistatakse õiguse teoorias sümboliga T ja õigusjärelmit ehk õiguslikku tagajärge sümboliga R. Tingimuslik normistruktuur näeb sel juhul elementaarseimal kujul välja $T \rightarrow R$. Õigusnorm on tingimuslik ehk hüpoteetiline norm.⁶⁰ See tähendab, et üks käsk, keeld või luba kehtib ainult teatavatel tingimustel. Peandumise tingimust (O) nimetatakse normi koosseisuks, deontiline operaator ja normi ese (E) moodustavad õigusjärelmi või õigusliku tagajärje.

Ilma normatiivse dimensioonita konditsionaal on esitatav kujul „kui T, siis R“. Loogikas tuleb sellele lisada peandumine O ja tulemuseks on kuju $T \rightarrow OR$. Peandumine on oluline, kuna ilma selleta oleks rangelt võttes tegemist lihtsalt faktiväite mitte normiga. Normi väljendamine nõuab deontilist loogikat, sest norm ütleb, mida peab tegema, mitte ei konstateeri fakti.

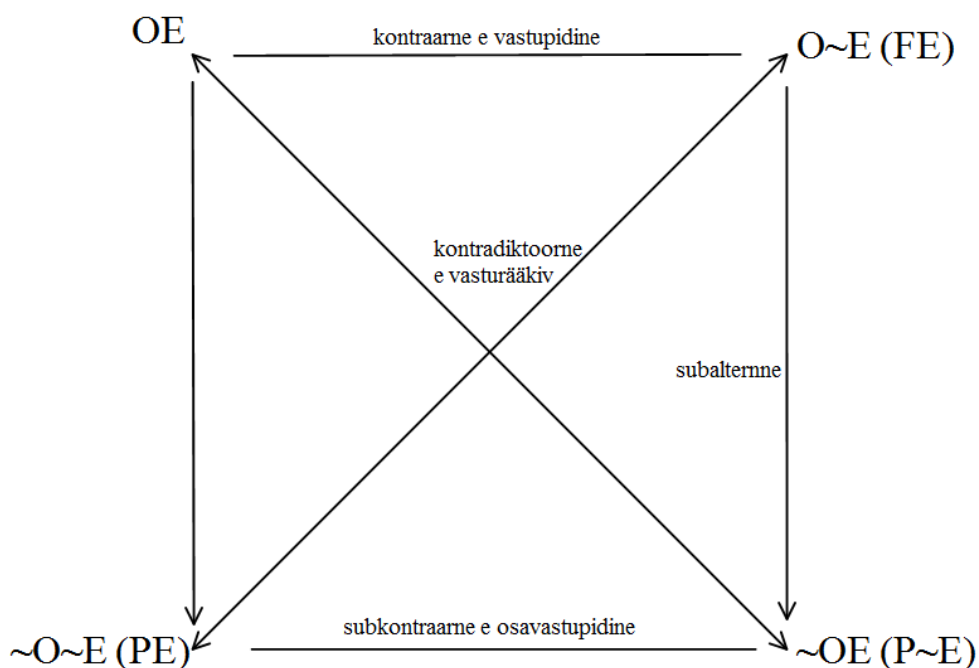
⁵⁸ Cole, D. The Chinese Room Argument. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2013.

⁵⁹ Ernits, M. Õigusnormi struktuur. Õiguskeel. Tallinn: Juura 1/2010, lk 4.

⁶⁰ *Ibid.*

Von Wrighti deontilised operaatorid on peandumist sisaldavad operaatorid. Normi põhistruktuur koosneb peandumisest, mis avaldub käsu, keelu või loa vormis, ning normi esemest ehk sellest, mis on kästud, keelatud või lubatud. Nende kahe elemendi ja negatsiooni kombineerimisel selgub, et deontilised operaatorid on taandatavad ühele (reduktsioonitees).⁶¹ Eitust tähistab negatsioonimärk ehk negaator „~“. Kui A tähistab tegu (on selle nimeks), siis $\sim A$ -d kasutatakse tema eituse (eitusteo) nimena.⁶²

Elementaarnormide vahelisi loogilisi suhteid saab kujutada deontilise ruudu abil.⁶³

Joonis 1 - deontiline ruut

Teoreetiliselt saab kõik õigusnormid üles märkida selle ruudu põhiselt.

O (*ought* või *obligatory*) kui pea- või põhioperaator väljendab peandumist. E (ese) on peandumise ese, mis võib olla nii tegevus kui seisund. Seega ruutude nurgad tähendavad:

OE on käsk; E peandub olema.

Näiteks võlaõigusseaduse (VÕS) § 77 lg 1: Võlgnik peab kohustuse täitma lepingule või seadusele vastava kvaliteediga.

⁶¹ Ernits, lk 2.

⁶² Von Wright, G. H. Filosoofia, loogika ja normid. Tallinn: Vagabund 2001, lk 61.

⁶³ Ernits ning McNamara P. ja Edward N. Zalta (toimet). Deontic Logic. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Winter 2014 Edition.

O~E (FE) on keeld; F tuleb inglise keelsest sõnast *forbidden*.

Näiteks karistusseadustiku (KarS) § 2 lg 1: Kedagi ei tohi süüdi mõista ega karistada teo eest, mis selle toimepanemise ajal kehtinud seaduse kohaselt ei olnud süütegu.

~O~E (PE) on luba; P tuleb inglise keelsest sõnast *permissible*.

Näiteks TsÜS § 94 lg 3: Tehingu teinud isik võib pettuse mõjul tehtud tehingu tühistada.

~OE (P~E) on negatiivne luba; võib midagi mitte-teha.

Näiteks VÕS § 110 lg 1: Võlgnik võib keelduda oma kohustuse täitmisest, kuni võlausaldaja on rahuldanud võlgniku sissenõutavaks muutunud nõude võlausaldaja vastu.

Ka sätted, mis esialgu ei paista sobituvat joonisel 1 kujutatud deontilisse ruutu, saab sõnastada üheks neljast liigist. Näiteks asjaõigusseaduse § 6 lg 2 kohaselt on kõigil omanikel võrdsed õigused, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Tegemist ei ole ei keelu ega loaga, kuid sätte saab sõnastada käsuna: „Kõigil omanikel peavad olema võrdsed õigused, väljaarvatud kui seaduses on sätestatud teisiti“.

Samamoodi saame defineerida kahe antud teo konjunktsiooni-, disjunktsiooni-, implikatsiooni- ja ekvivalentsiteo. Näiteks kahe antud teo implikatsiooni teoks on tegu, mille agent sooritab parajasti siis, kui ei ole nii, et vaadeldav agent sooritab esimese teo ja ei soorita teist tegu. Kui A ja B tähistavad tegusid, kasutatakse A&B-d kui nende konjunktsiooni nime, AvB-d kui nende disjunktsiooni nime, A→B-d kui nende implikatsiooni nime ja A↔B-d kui nende ekvivalentsi nime.⁶⁴ Nende abil on võimalik üles märkida kõik õigusnormid koos nende eeldustega.

Von Wrighti hinnangul on lubamise mõiste ainus vajalik defineerimata deontiline kategooria. Deontilist loogikat saab üles ehitada mitmeti, käesolev töö lähtub esialgse ülevaate andmiseks von Wrighti seisukohtadest viidatud artiklis. Tegu, mis ei ole lubatud, nimetab von Wright keelatuks. Näiteks: vargus ei ole lubatud, seega on see keelatud. Kui teo eitus on keelatud, siis tegu ennast nimetab von Wright kohustuslikuks. Näiteks: on keelatud seadust mitte järgida, seega on kohustuslik seadust järgida. Isik peab tegema seda, mida tal ei lubata mitte teha. Tegu on indiferentne, kui nii tegu kui selle eitus on lubatud. Näiteks: suitsetamisruumis me võime suitsetada, aga võime ka mitte suitsetada. Seega on suitsetamine siin moraalselt indiferentne

⁶⁴ Von Wright, lk 61.

tegu. Von Wright rõhutab, et indifferents on kitsam kategooria kui lubatavus, sest kõik kohustuslik on samuti lubatud, kuid pole indiferentne. Sellest tulenevalt on kõik, mis on indiferentne, ka lubatud, kuid mitte kõik lubatu ei ole indiferentne.⁶⁵

Von Wrighti lubatavuse ja indifferentsi kategooriate määratlemine on eriti oluline just õigusnormide seisukohast. Näiteks võivad võlasuhte pooled või lepingupooled VÕS §-s 5 sisalduvast dispositiivsuse põhimõttest tulenevalt kokkuleppel seaduses sätestatud kõrvale kalduda. Seadusest ei või kõrvale kalduda, kui seaduses on otse sätestatud või tuleneb sätte olemusest, et seadusest kõrvalekaldumine ei ole lubatud või kui kõrvalekaldumine oleks vastuolus avaliku korra või heade kommetega või rikuks isiku põhiõigusi. Lubatavuse kategooria hõlmab seaduse järgimist kogu ulatuses, indifferentsi kategooria on sellest kitsam, hõlmates ainult seda osa lubatavusest, mille osas seadus on dispositiivne. Sõna „lubatavus“ võib oma keelelise tähenduse tõttu põhjustada kategooriate ebaõigesti määratlemist. Õigusnormide õigusrobotile töödeldavaks muutmise puhul on eriti oluline jälgida, et indifferentsi kategooria ei läheks segamini lubatavuse kategooriaga.

Samuti on deontilise loogika abil õigusnormide õigusrobotile töödeldavaks muutmise puhul oluline jälgida, et normide sisu oleks määratletud võimalikult ühemõtteliste muutujatena. Von Wright kasutab muutujaid p ja q .

Olgu normiks Op , st olukord p peab olema olema (eksisteerima, kehtima). Von Wright selgitab, et sellise normi alla käivad mitmed erinevad juhud. Kui olukord p ei kehti ega hakka ka kehtima „iseenesest“, siis nõuab norm, et me selle tekitaksime, st muudaksime olukorra $\sim p$ -st p -ks. Kui aga olukord kehtib ega kao „iseenesest“, siis on nõudeks lasta p -l olla, st seda mitte hävitada; teiste sõnadega keelab norm p hävitamise. Kui aga jällegi p ei kehti, kuid hakkaks kehtima, kui seda mitte takistada, siis nõuab norm, et me laseksime sel juhtuda, st norm keelab p takistamise. Normiandja võib aga silmas pidada vaid mõnda neist, st ta ei tarvitse nõuda kõiki nelja normi Op alla langevat juhtu. Normi eesmärk võib olla hoida ära p kadumine ja lasta p -l esile tulla, kui see juhtub ilma vahelesegamiseta. Sellise normi eesmärk ei ole suunata isikut tegema „jõupingutust“ p esilekutsumiseks. Von Wrighti hinnangul on normi Op puhul 15 erinevat võimalust, kuidas normi andja võib tahta, et olukord p oleks. Von Wright leiab, et need eristused ei ole väljendatavad tema kasutatavas formalismis.⁶⁶

⁶⁵ Von Wright, lk 62-63.

⁶⁶ *Ibid*, lk 87.

Õigusrobotile õigusnormide töödeldavaks muutmise puhul langeb see probleem ära. Normil *Op* on seaduses mingi kindel roll. Seega on võimalik seaduse, selle vastuvõtmisele eelnenud seadusandja seletuskirjade ja senise kohtupraktika põhjal võimalik välja selgitada, kuidas normi andja võib tahta, et olukord *p* oleks. Need olukorrad on võimalik indekseerida $p_1, p_2 \dots p_n$ ja seeläbi on erisused formaalselt väljendatavad. Kui normi tõlgendus peaks hiljem muutuma, on alati võimalik erinevaid olukordi lisada. Inimese jaoks oleks sellisel moel indekseeritud süsteem tõenäoliselt liiga keeruline. Õigusrobot suudab kirjeldatud viisil indekseeritud õigusnorme ja õiguslikke olukordi töödelda kiiresti ja eksimatult.

Õigusnormide süstematiseerimine on vajalik ka seaduste ühtlustamise seisukohast. Eesti seadused ei ole terminite kasutamises järjepidevad. Nii kasutatakse näiteks tsiviilõiguses väljendit „teadis või pidi teadma“⁶⁷, kuid haldusõiguses sama seisundi tähistamiseks väljendit „oli teadlik või pidi olema teadlik“⁶⁸. Sama teadmise seisundi tähistamiseks kasutatakse erinevaid keelelisi väljendeid. Õigusaktides esineb sageli ka vastupidist olukorda, st sama terminit kasutatakse erinevates seadustes erinevas tähenduses. Näiteks sõna litsents kasutatakse võlaõigusseaduses, autoriõiguse seaduses ja kaubamärgiseaduses täiesti erinevas tähenduses. Seadustes terminoloogia ühtlustamine on õiguskindluse põhimõtte täitmiseks hädavajalik. Kõiki õigusnorme sisaldava õigusroboti loomine aitab terminoloogiat ühtlustada ja juhib tähelepanu mittekooskõlalistele normidele seadustes. Seeläbi paraneks lisaks kohtumõistmise kvaliteedile ka õigusaktide kvaliteet.

Õigusrobotisse sisestatakse kõik olemasolevad õigusnormid, sh kehtivuse kaotanud normid. Lisama peab aktuaalse kohtupraktika valiku, juristide arvamusi ja tavaõiguslikke norme. Tavaõiguse lisamine on eriti oluline, sest inimesed peavad teatavaid käitumisreegleid iseenesest mõistetavateks, kuid õigusrobotile tuleb neid „õpetada“, sest sellel puuduvad inimlikud kogemused. Oluline on lisada ka õigusteoreetilised üldpõhimõtted seaduste hierarhia kohta (üldnorm, erinorm) ja reeglid vastuolulise sisuga normide kohaldamiseks. Näiteks on väga olulised prioriteetsusstandardid *lex superior derogat legi inferiori*⁶⁹, *lex specialis derogat legi generali*⁷⁰, *lex posterior derogat legi priori*⁷¹, *lex posterior generalis non derogat legi priori speciali*⁷². Tegemist ei ole kirjalike õigusnormidega, kuid vältimatult oluliste juhustega

⁶⁷ Vt nt VÕS § 15 lg 2.

⁶⁸ Vt nt haldusmenetluse seaduse § 67 lg 4 p 5 ja lg 5.

⁶⁹ Õigusaktide hierarhias kõrgema õigusjõuga õigusakt või -norm on ülimuslik madalama suhtes.

⁷⁰ Erinorme eviv õigusakt on reeglina ülimuslik üldnorme eviva suhtes.

⁷¹ Hilisem sama õigusjõuga õigusakt on reeglina ülimuslik varasema suhtes.

⁷² Hilisem sama õigusjõuga üldakt ei tühistata, kui teisiti ei ole sätestatud, varasemat erinorme evivat üldakti ehk erandeid.

õigusnormide kohaldamise kohta. Positiivse õiguse normide hulk on paratamatult mittekooskõlaline, st leidub norme, mille sisu on teineteisega vastuolus. Õiguse deontilise loogika abil formaliseerimine peaks aitama selliseid vastuolusid leida ja kõrvaldada. Samas võib ette tulla olukordi, mil vastuolu esineb, kuid mõlemad normid on siiski kehtivad ja vajalikud. Prioriteetsustandardite abil on võimalik leida lahendus, millist normi konkreetsetes olukorras kohaldada.

Von Wright toob reaalse õigussüsteemi ühe probleemina esile selle avatuse, st alati ei ole seaduses selget juhust, milline on seadusandja seisukoht seni reguleerimata olukordade osas. Üks võimalus normatiivse koodeksi sulgemiseks on leppida kokku, et kõik, mis ei ole koodeksi normidega keelatud, on seeläbi lubatud. Mittekeelatu kuulutamine lubatuks on normatiivne akt. See kehtestab (juriidilise) metanormi. Hästi tuntud printsiipe *nulla poena sine lege* ja *nullum crimen sine lege*⁷³ võib pidada selle metanormi versioonideks.⁷⁴

Von Wright on seisukohal, et metanorm, mille kohaselt kõik mittekeelatu on lubatud, suleks normatiivse koodeksi. Samas küsib von Wright, kas võiks eksisteerida ka sama ülesannet täitev metanorm, mille kohaselt kõik mittelubatu on *ipso facto* keelatud.⁷⁵ Von Wright jõuab järeldusele, et teatud juhtudel viib selline metanorm paratamatult normatiivse vastuoluni.⁷⁶

Väga üldiselt sõnastatuna kehtib Eesti eraõiguses põhimõte, et kõik, mis pole keelatud on lubatud. Avalikus õiguses kehtib vastupidine põhimõte – kõik, mis pole lubatud, on keelatud. Tegemist on metanormidega, mis aitavad moodustada Eesti õiguskorrast tervikut. Nende lisamine õigusrobotisse on samuti igal juhul vajalik.

Konkreetse kaasuse asjaolud sisestatakse süsteemi peale seda, kui nad on korrektselt formaliseeritud, ja õigusrobot koostab nende põhjal lahenduse.⁷⁷ Anthony D'Amato hinnangul on just konkreetse kaasuse oluliste asjaolude tuvastamine kõige keerulisem ülesanne.⁷⁸ Samas on Dworkin seisukohal, et faktiküsimuste lahendamine on võrdlemisi lihtne. Kui kohtunikud ei ole ühel nõul, kuidas vaidluse keskmes olevad sündmused tegelikult aset leidsid, siis on

⁷³ Pole karistust/kuritegu ilma seaduseta.

⁷⁴ Von Wright, lk 107.

⁷⁵ *Ibid*, lk 108.

⁷⁶ *Ibid*, lk 109.

⁷⁷ Henket, M. Great Expectations: AI and Law as an Issue for Legal Semiotics. – International Journal for the Semiotics of Law, Volume 16, Number 2/June 2003, lk 128.

⁷⁸ D'Amato, A. Can/should computers replace judges. Northwestern University: Faculty Working Papers 1977, nr 129, lk 10.

tõendeid uurides võimalik erimeelsusi lahendada.⁷⁹ Tõendite puudumisel tuleb asjaolu esinemise üle otsustada tõendamiskoormise järgi.

Faktide õigusrobotisse sisestajal on vaieldamatult vastutusrikas ülesanne, aga see ei ole kuidagi erinev kohtuniku praegusest tööst. Kaasuse lahendamiseks peab kohtunik ka tänapäeva töömeetodeid kasutades tuvastama kõigepealt kaasuse olulised asjaolud. Õigusrobot aitab aga nende asjaolude põhjal üles leida vajalikud õigusnormid.

Selline õigusroboti ja inimese tööjaotus aitab kaasa nii õigusselguse põhimõtte järgimisele kui ka töökoormuse vähenemisele. Inimesest kohtunikul on keeruline leida üles kõiki kaasuse seisukohalt olulisi õigusakte. Eriti keeruline on see juhul, kui tegemist on spetsiifilise valdkonnaga, milles on palju erinevaid õigusakte (keskkonnaõigus, jäätmekäitlus). Samuti on see keeruline Euroopa Liidu õiguse dimensiooni lisandumise tõttu. TsMS § 436 lg 7 sätestab, et kohus ei ole otsust tehes seotud poolte esitatud õiguslike väidetega. Kohtunik peab ise üles leidma kõik asjas tähtsust omavad õigusaktid. Õigusroboti abil oleks selle töö tegemine oluliselt kiirem ja suure tõenäosusega ka tõhusam. Õigusrobot leiab kohalduvad sätted üles täpsemini, sest õigusrobot ei eksi. See ei unusta kogemata mõnda määrust vaadata.

Õigusrobot peab andma kohtunikule ette nõ lahenduse skeemi koos kohalduvate õigusnormidega. Iga kohtunik võib lahenduskäiku teha parandusi, kuid alus kaasuste lahendamiseks on kõigil ühesugune ja sellest erineva otsuse tegemist peab kohtunik esmalt kaaluma ning seejärel ka põhjendama.

Õigusrobotisse on oluline sisestada varasemad kohtulahendid. Õigusrobot suudab otsida välja kaasused sarnaste süüdistuste, karistuste, otsuste ja kohtunike kommentaaridega. See võiks lisaks arvestada inimese kriminaalse taustaga ja võrrelda varasemaid karistusi sarnaste näitajate põhjal. Õigusrobotil on teadmised kõigist põhilistest faktoritest, millega kohtunikud arvestavad kindlaid otsuseid tehes. Maarten Henket pakub, et õigusroboti võiks arendada nii kaugele, et see annaks nõu kõigile: kohtunikule, advokaadile ja prokurörile.⁸⁰

Samas ei ole õigusrobot võimeline inimesest kohtunikku täielikult asendama. Inimlikkuse täielik puudumine kohtuasja lahendamisel ei ole positiivne asjaolu isegi kui see tagaks

⁷⁹ Dworkin, lk 25.

⁸⁰ Henket, lk 136.

ühetaolised kohtulahendid. Inimesest kohtuniku osalemine kaasuse lahendamisel on oluline ka selle tõttu, et inimene võib suuta adekvaatselt toimida puuduliku info ja väärinfo tingimustes.

Õigusrobotil puudub empaatia; sel puudub kokkupuude inimeste probleemidega, mis võimaldaks isiku olukorda mõista. Inimene puutub kokku probleemidega, mida õigusrobot paratamatult ei mõista. Näiteks puudub arvutil teadmine, mis tuleneb inimkeha omamisest, mis tunne on kui sul on käsi, mis tunne on asju puudutada, mis kinesteetiline emotsioon tekib millegi puudutamisel. Arvuti ei mõista tунnet, mis tekib armastatud inimese puudutamisel. Arvuti ei mõista inimeste lootusi ja hirme. Arvutil ei ole surmahirmu, mis on geneetiliselt programmeeritud igasse inimolendisse. Arvuti võib küll osata refleksiivselt „kaitsta ennast“ välismõjutuste eest, kuid ta ei suuda tunda hirmu nagu süüalune kohtu pingis.⁸¹ Ei saa välistada, et tunded võivad omada adekvaatset sisu ja kunagi osatakse seda ka infotehnoloogias ära kasutada, kuid esialgu on katse sedalaadi tundeid õigusrobotile lisada ebapraktiline.

Uurimistöös ja käesolevas magistritöös analüüsi põhjal saab teha järelduse, et õigusnorme on võimalik deontilise loogika abil õigusrobotile töödeldavaks muuta ja õigusrobot on võimeline kohtunikke õigusemõistmisel abistama. Samas näib, et inimlikkuse täielik puudumine õigusemõistmise protsessis ei paranda õigusemõistmise kvaliteeti. Kaasuse asjaolude, õigusnormide ja kohtupraktika põhjal kaasusi lahendav õigusrobot aitaks siiski oluliselt kaasa õigusselguse põhimõtte järgimisele.

Õigusrobot, mis suudab kohtunikule ette anda kaasuse üldise lahenduskäigu põhjendades otsust nii õigusnormide kui ka kohtupraktikaga, võimaldaks samal ajal ka kohtuniku töökoormust oluliselt vähendada. Kohtunikul oleks võimalik tegeleda pikemalt keerulisemate õigusküsimustega, kuid lihtsamate kaasuste lahendamisel piisab üksnes õigusroboti poolt koostatud lahendi üle vaatamisest ja otsusesse mõne lisamärkuse tegemisest.

Järgmine alapeatükk tegeleb küsimusega, kas õigusrobotile piisab kaasuste lahendamiseks ainult seaduse tekstist ja varasemast kohtupraktikast või oleks vaja lisada ka näiteks eetika reegleid.

⁸¹ D'Amato, lk 5.

2.2. Ainult positiivse õiguse normidest lähtuva õigusroboti probleemid

Õiguspositivistliku lähenemise kohaselt tuleks õigusrobotisse sisestada ainult kehtivad õigusnormid⁸², sest õigus on selgelt eraldatud eetikast ja moraalist. Õigusfilosoof Hans Kelsen oli seisukohal, et positiivse õiguse süsteem on kõikereguleeriv. Kelsen kujutas oma „puhta õigusõpetuse“ raames õiguse süsteemi normidest koosneva õiguspüramiidina, mille tipus on hüpoteetiline baasnorm (*Grundnorm*). Selle ühe normi pinnal kujuneb kogu õiguskord.⁸³ Kelseni hinnangul piisaks kaasuste lahendamiseks ainult positiivsest õigusest.

Kohati seab kehtiv õigus kohtunikule kohustuseks langetada otsus muude õigusallikate abil, st mitte ainult positiivse õiguse normidest lähtudes. Kohtuniku kohustus hinnata tõendeid lähtudes siseveendumusest tuleneb nii TsMS-ist, HKMS-ist kui ka KrMS-ist. Lisaks esineb ka materiaalõiguse kohaldamisel olukordi, mil kohtunik peab otsuse tegemisel lähtuma oma sisetundest ja ühiskonnas üldiselt tunnustatud normidest.

Hart väidab, et muud sotsiaalsed normid on aluseks positiivse õiguse normidele ja seega sisalduvad kehtivas õiguses paratamatult ka need. Moraal ja õigus on erinevad, kuid omavahel tihedalt seotud sotsiaalsed nähtused.⁸⁴ Isegi kui nõustuda, ei ole see käsitlus sobiv õigusroboti loomiseks. Õigusroboti loomisel tuleb arvestada, et inimene saab õigusnormide sisust aru, kuid robotil see võime puudub. Õigusrobot töötleb norme nende keelelist sisu mõistmata. Isegi kui õigusnormis sisaldub selle mõttest lähtuvalt ka sotsiaalne norm, siis on see sotsiaalne norm õigusrobotisse vaja eraldi sisestada. Kõige selgemini ilmneb kirjeldatud olukord näiteks hea usu põhimõtte kohaldamisel. Hea usu põhimõte on seaduses sätestatud, kuid normi tekst ei anna täpsemaid eelduseid hea usu põhimõtte kohaldamiseks.

Õigussuhetele kohaldatav hea usu põhimõtte on sätestatud näiteks TsÜS §-s 138:

TsÜS §-s 138 lg 1: Õiguste teostamisel ja kohustuste täitmisel tuleb toimida heas usus.

TsÜS §-s 138 lg 2: Õiguse teostamine ei ole lubatud seadusvastasel viisil, samuti selliselt, et õiguse teostamise eesmärgiks on kahju tekitamine teisele isikule.

⁸² Kehtivate õigusnormidena käsitletakse konkreetse kaasuse lahendamiseks vajalikke norme. Kaasuse lahendamise ajaks kehtivuse kaotanud normid võivad olla kaasuse lahendamiseks siiski vajalikud, sest teatud juhtudel on vaja kohaldada just asjaolu asetleidmise ajal kehtinud õigust. Näiteks tuleb tsiviilasjades teatud juhtudel endiselt kohaldada Eesti NSV tsiviilkoodeksit.

⁸³ Kelsen, H. Introduction to the Problems of Legal Theory. Oxford: Clarendon Press 2002, lk 59 jj.

⁸⁴ Hart, H. L. A. jt. The Concept of Law. Second Edition. Oxford: Clarendon Press, 1994, eessõna.

Hea usu põhimõtte võlasuhetes on sätestatud ka VÕS §-s 6:

VÕS § 6 lg 1: Võlausaldaja ja võlgnik peavad teineteise suhtes käituma hea usu põhimõttest lähtuvalt.

VÕS § 6 lg 2: Võlasuhtele ei kohaldata seadusest, tavast või tehingust tulenevat, kui see oleks hea usu põhimõttest lähtuvalt vastuvõtmatu.

Riigikohus on selgitanud, et hea usu põhimõtte funktsiooniks on tõkestada lepingust või seadusest tulenevate õiguste teostamise kuritarvitamine. See tähendab, et kohus ei kohalda halvas usus käitumise juhul seadusest või lepingust tulenevat.⁸⁵ Hea usu põhimõtte kohaldamine on õiguse kohaldamise küsimus, mida Riigikohtu praktika kohaselt saavad kõik kohtud teha sõltumata poolte õiguslikest väidetest.⁸⁶

Heas usus käitumine ja halvas usus käitumine tuleb õigusrobotile töötlemiseks täpsemalt defineerida. Inimesest kohtunik saab teatud asjaolude esinemise põhjal aru, et üks lepingupool ei ole teise suhtes käitunud heas usus. Õigusroboti jaoks tuleb aga eraldi defineerida, milliste asjaolude esinemisel võib olla tegemist hea usu põhimõtte rikkumisega.

Hea usu põhimõtet kohaldatakse sageli nõude aegumise kohta käivate sätete kohaldamata jätmisel. Riigikohus on märkinud, et TsMS § 371 ei võimalda jätta hagi menetlusse võtmata, kui kostja on teatanud kohtule aegumise vastuväite esitamise kavatsusest. Aegumise vastuväite esitamine võib teataval asjaoludel olla hea usu põhimõttest lähtuvalt lubamatu (TsÜS § 138 ja VÕS § 6 lg 2). Seega tuleb ka nõude aegumise küsimus lahendada sisulises menetluses.⁸⁷ Niisiis ei piisa ainult sellest, kui õigusrobot oskab kehtiva õiguse kohaselt aegumistähtajaga arvestada. Kohtunik peab lisaks langetama otsuse, kas aegumise vastuväite esitamine on üldse lubatav. Õigusrobot peaks sellises olukorras kaasuse lahendamisel vähemalt viitama hea usu põhimõtte kohaldumise võimalusele.

Alljärgnevalt on esitatud mõned näited hea usu põhimõtte kohaldamise kohta viimaste aastate Riigikohtu praktikast. Senise kohtupraktika põhjal on võimalik analüüsida hea usu põhimõtte kohaldumise eeldusi.

⁸⁵ RKTko 3-2-1-49-12, p 11 ja seal viidatud RKTko 3-2-1-137-10, p 14; RKTko-2-1-102-07, p 16.

⁸⁶ RKTko 3-2-1-148-16, p 15 ja seal viidatud RKTko 3-2-1-28-15, p 13.

⁸⁷ RKTkm 3-2-1-151-14, p 15.

Riigikohus on asunud seisukohale, et kui kostja pidas hagejaga pärast kahju hüvitamisest keeldumise otsuse tegemist ja hagejale kättetoimetamist läbirääkimisi, mööndes mh võimalust hüvitada osa kahjust, võib kostja olla käitunud vastuoluliselt. Vastuoluline käitumine, mis takistab nõude maksmapanemist ja toob kaasa selle tähtaja möödumise, võib olla vastuolus hea usu põhimõttega. Kuna hageja esitas VÕS § 6 lg 2 kohaldamise aluseks olevad asjaolud, oleks kohtud pidanud võtma kooskõlas TsMS § 436 lg-s 7 ja § 438 lg-s 1 sätestatuga põhjendatud seisukoha, kas need annavad aluse jätta VÕS § 475 lg-s 3 nimetatud tähtaja kohaldamata vähemalt osas, milles kostja oli väljendanud valmisolekut maksta hagejale hüvitist.⁸⁸

Aegumise vastuväitele tuginemine võib Riigikohtu hinnangul olla vastuolus hea usu põhimõttega, kui hageja on pikema aja jooksul teinud kostjale makseid, kostja on need vastu võtnud ja on seejuures korduvalt lubanud, et võimaldab hagejale korteriomandi, mistõttu hageja viivitab pidevatele lubadustele tuginedes raha tagasinõudmisega nii kaua, et tema tehtud maksete tagasinõue lõpuks aegub. VÕS § 6 lg 2 kohaselt ei kohaldata võlasuhtele seadusest tulenevat, kui see oleks hea usu põhimõttest lähtuvalt vastuvõtmatu. TsMS § 138 lg 2 järgi ei ole lubatud teostada õigust seadusvastasel viisil, samuti selliselt, et õiguse teostamise eesmärgiks on kahju tekitamine teisele isikule. Hea usu põhimõtte üks eesmärke on tõkestada õiguse kuritarvitamist, kusjuures õiguse kuritarvitamine võib mh seisneda vastuolulises käitumises, nt on vastuoluline käitumine see, kui isik teostab õigust, mille alusel saadu peaks ta teisel alusel tagastama. Vastuoluline käitumine on etteheidetav ja vastuolus hea usu põhimõttega nt olukorras, kus isikule luuakse usaldusel põhinev ettekujutus õigusest, mida tal tegelikult ei ole. Asjaoludest nähtuvalt on kostja käitunud vastuoluliselt, võttes pikema aja jooksul vastu tühise tehingu alusel tehtud makseid ja jättes samas hagejale mulje, et ta siiski tagab notariaalse müügi- ja asjaõiguslepingu sõlmimise.⁸⁹

Riigikohus on madalama astme kohtutele ette heitnud hea usu põhimõtte kui üldnormi kohaldamist olukorras, kui tegelikult on võimalik kohaldada erinorme. Ringkonnakohus tuvastas, et kostja ei ole lepingut üles öelnud ja jättis rahuldamata kostja kahjuhüvitisnõude tuginedes VÕS §-s 6 sätestatud hea usu põhimõttele. Riigikohus selgitas, et VÕS § 6 lg 2 alusel ei saa jätta kohaldamata kahju hüvitamist ettenägevaid sätteid, sest kahju hüvitamise puhul saab kohus teha põhjendatud ja õiglase lahendi, vähendades hageja pahauskse käitumise korral nõutavat kahjuhüvitist varalise kahju eest VÕS § 139 või VÕS § 140 alusel.⁹⁰ Seega on

⁸⁸ RKTko 3-2-1-59-16, p 14 ja seal viidatud RKTko 3-2-1-169-15, p 11.

⁸⁹ RKTko 3-2-1-169-15, p 11.

⁹⁰ RKTko 3-2-1-128-13, p 12.

õigusrobotit luues oluline kindlaks määrata, millises olukorras VÕS § 6 kohaldamine ei ole vajalik, sest on olemas olukorda reguleeriv erinorm.

Riigikohus on madalama astme kohtutele ette heitnud liiga kergekäeliselt hea usu põhimõtte kohaldamist. Kohtumenetluses oli vaidlus, milles pooled olid teadlikult sõlminud võlakokkuleppe olukorras, kus kostja hagejale tegelikult midagi ei võlgnenud. Ringkonnakohus leidis, et kokkulepe on hea usu põhimõttega vastuolus. Riigikohus ja maakohus ei näinud sellises kokkuleppes midagi seaduse- ega heade kommete vastast. Võlakokkulepe oli maakohtu tuvastatu järgi seotud müügilepingu sõlmimisega. Riigikohus asus seisukohale, et hea usu põhimõtte (VÕS § 6 lg 1) vastane oleks sellise kokkuleppe puhul hoopis kostja tuginemine võla puudumisele. Kõnealuse olukorraga on iseenesest sarnane kinkelepingu sõlmimine (VÕS § 259 jj), kus kinkija ei saa kingisaajalt vastusooritust, kuid ometi peab kirjalikult sõlmitud kinkelepingut täitma ning ei saa hiljem tugineda sellele, et ta ei võlgnenud tegelikult kingisaajale midagi.⁹¹ Seega ei saa ainuüksi poolte kohustuste tasakaalu erinevusest järeldada, et hea usu põhimõtet on rikutud.

Hea usu põhimõtte kohaldamiseks ei tulene kohtupraktikast selgeid eeldusi. Hea usu põhimõtet kohaldatakse väga erinevate asjaolude esinemisel ja sellest tulenevalt on õigusroboti loomisel vaja leida täiendavaid lahendusi põhimõtte kohaldamise võimaldamiseks.

Sarnaselt hea usu põhimõttega tuleb kohtunikel lähtuda enda sisetundest ja ühiskonnas valitsevatest seisukohtades otsustades, kas tehing võib olla heade kommetega vastuolus ja seetõttu tühine. TsÜS sätestab heade kommetega vastuolus olevate tehingute kohta järgmist:

TsÜS § 86 lg 1: Heade kommete või avaliku korraga vastuolus olev tehing on tühine.

TsÜS § 86 lg 2: Tehing on heade kommetega vastuolus muu hulgas, kui pool teab või peab teadma tehingu tegemise ajal, et teine pool teeb tehingu tulenevalt oma erakorralisest vajadusest, sõltuvussuhtest, kogenematusesest või muust sellisest asjaolust, ja kui:

- 1) tehing on tehtud teise poole jaoks äärmiselt ebasoodsatel tingimustel või
- 2) pooltele tulenevate vastastikuste kohustuste väärtus on heade kommete vastaselt tasakaalust väljas.

TsÜS § 86 lg 3: Kui käesoleva paragrahvi lõike 2 punktis 2 nimetatud vastastikuste kohustuste väärtus on heade kommete vastaselt ebamõistlikult tasakaalust väljas, siis eeldatakse, et pool

⁹¹ RKTko 3-2-1-147-15, p 15.

teadis või pidi teadma teise poole erakorralisest vajadusest, sõltuvussuhtest, kogenumatusest või muudest sellistest asjaoludest.

Tehingud võivad olla heade kommetega vastuolus erinevatel põhjustel, mida ühiskonnas valitsevate arusaamade järgi võib pidada ebamoraalseteks ja taunitavateks.⁹² Riigikohus on selgitanud, et tehing on vastuolus heade kommetega, kui see eksib ausalt ja õiglaselt mõtleivate inimeste õiglustunde ja väärtushinnangute ning õiguse üldpõhimõtete vastu tehingu tegemise ajal.⁹³ Tehingu heade kommete vastasus võib tuleneda tehingu eesmärgi heade kommete vastasusest või ühe poole ebamoraalsest käitumisest tehingu tegemise eesmärgil.⁹⁴ Õigusrobotil puudub selle küsimuse lahendamiseks vajalik õiglustunne, kuid seda võib olla võimalik jäljendada.

Riigikohus on selgitanud, et tehingu heade kommete vastasuse hindamisel tuleb esmalt tuvastada vastastikuste võrreldavate soorituste objektiivsed väärtused ja hinnata nende väärtuste vahet.⁹⁵ Selline kirjeldus võib tunduda iseenesest mõistetav, kuid õigusroboti loomise puhul tuleb selliste asjadega kõige rohkem arvestada. Vastasel juhul võib suure tõenäosusega juhtuda, et just inimese jaoks iseenesest mõistetavad asjad lihtsalt unustatakse õigusrobotile lisada. Inimese jaoks iseenesest mõistetavad asjad ei ole seda õigusroboti jaoks. Sellest tulenevalt on äärmiselt oluline tähelepanu pöörata ka sellistele reeglitele. Lepingulise nõude puhul tuleks asjaoludena selgelt välja tuua kummagi poole kohustused.

Riigikohtu juhiste kohaselt tuleb tehingu tühisuse tuvastamiseks TsÜS § 86 lg 2 p 2 ja lg 3 järgi kohtul esmalt kindlaks teha, kas tehingust tulenevate vastastikuste soorituste väärtus on heade kommete vastaselt tasakaalust väljas, ja seejärel kontrollida, kas isik tegi tehingu sundolukorras.⁹⁶

Eeltoodust tulenevalt peab õigusrobot iga tehingust tuleneva nõude puhul igaks juhuks kontrollima ka tehingu võimalikku vastuolu heade kommetega. Selleks peab õigusrobot asjaolude sisestajale esitama küsimusi kummagi tehingupoole kohustuste kohta.

⁹² RKTko 3-2-1-83-13, p 13.

⁹³ RKTkm 3-2-1-186-13, p 22 ja seal viidatud RKTko 3-2-1-140-07, p 30.

⁹⁴ RKTko 3-2-1-83-13, p 13 ja seal viidatud RKTko nr 3-2-1-111-08, p 23.

⁹⁵ RKTko 3-2-1-88-14, p 11.

⁹⁶ RKTkm 3-2-1-49-11, p 8.

Tasakaalust ebamõistlikult väljas olevaid kohustusi on õigusrobotil suhteliselt lihtne tuvastada krediidilepingute puhul. Riigikohus on korduvalt rõhutanud, et kui krediidilepingust tuleneva krediidi ja selle eest makstava tasu vahekord on tasakaalust väljas erakordselt suures ulatuses, õigustab see tehingu heade kommete vastaseks lugemist ka krediidisaja sundolukorda hindamata TsÜS § 86 lg 1 alusel. Vähemalt eelduslikult on sellise olukorraga tegemist siis, kui krediidi kulukuse määr ületab krediidi andmise ajal Eesti Panga viimati avaldatud keskmist krediidiasutuste antud tarbimisläänude kulukuse määra enam kui kuus korda.⁹⁷

Krediidilepingute puhul on õigusrobotil võimalik inimesest oluliselt kiiremini tuvastada poolte kohustuste omavahelise vahekorra tasakaalust väljas olemist. Õigusrobot suudab mõne sekundiga leida krediidi andmise ajal Eesti Panga viimati avaldatud keskmise krediidiasutuste antud tarbimisläänude kulukuse määra ja võrrelda seda kaasuse asjaoludes esitatud intressimääraga. Samas on enamustes lepingutes poolte kohustused tavalise krediidilepinguga võrreldes oluliselt mitmekesisemad ja kohustuste tasakaalu hindamine keerulisem.

Näiteks on Riigikohus vastupidiselt krediidilepingule müügilepingu puhul asunud seisukohale, et ainuüksi võimalik n-õ ebaõiglane hinnakokkulepe ei saa olla aluseks kohustuslepingu lugemiseks heade kommetega vastuolus olevaks, st kohtul ei ole õigust sekkuda isikute vabasse majandustegevusse ega kontrollida seaduses sätestatud aluseta hinna suurust.⁹⁸ Järelikult ei saa õigusrobotile sisestada lihtsalt reeglit, et kui isiku A kohustus on väärtuselt oluliselt suurem, kui isiku B kohustus, on tehing heade kommetega vastuolus.

Olenemata kohustuste tasakaalust on oluline ka kohustuste sisu hindamine. Inimesest kohtunik saab aru, et müügileping, millega isik M müüb 500 euro eest teisele isikule O kolmanda isiku X, on heade kommetega vastuolus ja tühine. Oletame, et O tasus 500 eurot, kuid M keeldub X-i üle andmast. Õigusrobot, millesse ei ole sisestatud andmeid heade kommete kohta, lahendaks kaasuse valesti. Tõenäoliselt alustaks õigusrobot analüüsi kontrollides lihtsustatult järgmisi eeldusi: kas poolte vahel oli leping (jah), kas M on lepingut rikkunud (jah), kas M vastutab rikkumise eest (jah) – järelikult tuleb isik X isikule O üle anda. Samas inimesest kohtunik peaks juba lepingu kehtivust kontrollides jõudma järeldusele, et tegemist on tühise tehinguga, sest see on vastuolus inimõigustega ja ka heade kommetega. Õigusrobot ei ole võimeline seda põhimõtet ise näiteks põhiseadusest ega EIÕK-st tuletama.

⁹⁷ RKTkm 3-2-1-133-14, p 9 ja seal viidatud RKTkm 3-2-1-108-14, p 19; RKTkm 3-2-1-186-13, p 22.

⁹⁸ RKTko 3-2-1-108-02, p 10.

Samas ei saa aga lihtsalt sisestada reeglit, et kui lepingu ese on inimene, on leping heade kommetega vastuolus ja tühine. Paljud ettevõtted pakuvad tööjõu rentimise teenust. Töölepingu seaduse § 6 lg 5 sätestab, et tööandja ja töötaja võivad leppida kokku, et töötaja teeb tööd, alludes ajutiselt kolmanda isiku (kasutajaettevõtja) juhtimisele ja kontrollile (renditöö). Tegemist on kolmepoolse suhtega töötaja, rendileandja ja kasutaja vahel. Rendileandja ja kasutaja vahel sõlmitud lepingu ese on töötaja ehk inimese tööjõud, aga lepingu sõnastusest võib tihtipeale jääda mulje, et ese on inimene. Sellise lepingu sõlmimine on siiski õiguspärane ega ole heade kommetega vastuolus.

Erinevaid asjaolude kogumeid, mille korral leping on heade kommetega vastuolus, on lõpmatult palju. Kui häid kombeid oleks võimalik ja vajalik täpsemalt defineerida, oleks seadusandja seda teinud. Selle asemel on seadusandja aga tahtlikult andnud kohtunikule õiguse ja samas kohustuse lahendada vajadusel kohtuasi oma sisetundest lähtuvalt. Õigusroboti loomisel tuleb samuti püüda imiteerida seda sisetunnet, sest heade kommete defineerimiseks reeglistiku loomine on ebapraktiline kui mitte lausa võimatu.

Üks tähelepanuväärsemaid näiteid Riigikohtu praktikast, mis iseloomustab õigusroboti kasutamise vajadust ka heade kommete vastuolule tähelepanu juhtimiseks, oli vaidlus lahutamise käigus ühisvara jagamise kohta. Üks abikaasadest nõudis, et abikaasade vara jagamise tulemus ja teise abikaasa saadava vara väärtus oleks seatud sõltuvusse teise abikaasa uuesti abiellumisest või uue elukaaslase leidmisest viisil, et abiellumisel või uue elukaaslase leidmisel jääb abikaasa varast kas osaliselt või täielikult ilma. Riigikohus asus seisukohale, et selline kokkulepe piirab oluliselt isiku vaba eneseteostust ja õigust abielluda ning luua perekond. Riigikohtu hinnangul on sellised kokkulepped heade kommetega vastuolus TsÜS § 86 lg 1 mõttes, kuna kitsendavad lubamatult abikaasa põhiõigusi.⁹⁹ Tühine on lepingus sisalduv tingimus, mille kohaselt lõpeb hageja õigus kasutada korteriomandit, kui ta abiellub enne teatud kuupäeva, samuti tingimus, et hageja ei ole õigustatud elama nimetatud korteriomandis koos oma elukaaslasega.¹⁰⁰ Nii maakohus kui ka ringkonnakohus olid asunud asja sisuliselt lahendama ja unustanud kaaluda, kas tehing võiks olla vastuolus heade kommetega.

Tehingu heade kommetega koosõla hindamisel ei tohi aga unustada, et tegemist on üldnormiga, mida ei saa kohaldada, kui esinevad eeldused erinormi kohaldamiseks. Riigikohus

⁹⁹ RKTko 3-2-1-83-13, p 17.

¹⁰⁰ RKTko 3-2-1-88-14, p 15.

on märkinud, et TsÜS tehingu tühistamise koosseisud (eelkõige TsÜS §-d 92, 94 ja 96) on erinormiks TsÜS § 86 suhtes, st tehingu tühistamise aluseks olevad asjaolud ei saa olla samal ajal tehingu tühisuse aluseks heade kommete vastasuse tõttu.¹⁰¹ Sama kehtib esindaja kohustuste rikkumise tõttu tehingu tühistamist võimaldava TsÜS § 131 vahekorra kohta §-ga 86.¹⁰²

TsÜS § 86 osas leidub erinorme ka teistes seadustes. Pankrotivaidluses on Riigikohus asunud seisukohale, et kuigi maksejõuetuks muutunud või eeldatavasti muutuva isiku vara teadlikku kõrvaletoimetamist võlausaldajate kahjustamise eesmärgil ei saa pidada kooskõlas olevaks heade kommetega, on seadusandja võlausaldajate kaitseks kehtestanud eriregulatsioonid. Esmajoonel on sellistest tehingutest tulenevate negatiivsete tagajärgede kõrvaldamiseks sätestatud täitemenetluse seadustikus ja pankrotiseaduses tehingute tagasivõitmise korras kehtetuks tunnistamise instituut, mis välistab sarnaste põhjendustega TsÜS § 86 kohaldamise.¹⁰³

Kohtupraktika kujunemise käigus on selgunud mitmeid näiteid erinevatest tehingutest, mis on heade kommetega vastuolus. Kohtupraktikast näidete otsimine ja analüüsimine on oluline, et märgata erinevaid võimalikke probleemikohti heade kommetega vastuolus olevate tehingute defineerimisel.

Lisaks hea usu põhimõttele ja heade kommete terminile on VÕS § 7 sätestatud ka mõistlikkuse põhimõte:

VÕS § 7 lg 1: Võlasuhtes loetakse mõistlikuks seda, mida samas olukorras heas usus tegutsevad isikud loeksid tavaliselt mõistlikuks.

VÕS § 7 lg 2: Mõistlikkuse hindamisel arvestatakse võlasuhte olemust ja tehingu eesmärki, vastava tegevus- või kutseala tavaid ja praktikaid, samuti muid asjaolusid.

Seadustes (nt VÕS ja TsÜS) kasutatakse väljendeid nagu „mõistlikul viisil“, „sarnane mõistlik isik“, „mõistlik võimalus“, „mõistlikult ootama“, „mõistlikult uskuma“ jne. Õigusroboti jaoks on ka need õigusmõisted vaja konkreetsemalt sisustada.

¹⁰¹ RKTko 3-2-1-9-16, p 28 ja seal viidatud RKTko 3-2-1-140-07, p 32. Seda põhimõtet on Riigikohus varasemalt käsitlenud ka RKTko 3-2-1-108-02, p 1; RKTko 3-2-1-29-04, p 16 ning RKTko 3-2-1-80-02, p 10.

¹⁰² RKTko 3-2-1-140-07, p 32.

¹⁰³ RKTko 3-2-1-18-14, p 38 ja seal viidatud RKTko 3-2-1-80-05, p-d 23, 26, 27.

Kindlasti leidub lisaks käesolevas alapeatükis näitena toodud olukordadele veel vaidlusi, milles kohtunik ei saa lähtuda ainult kirjutatud õigusnormidest, vaid peab otsuse tegemiseks kasutama muid norme või printsiipe. Kõigi selliste olukordade väljaselgitamine ja programmeerimine on suure tõenäosusega võimatu. Samuti ei ole võimalik tugineda ainult kohtupraktikale, sest sageli tuleb ette kaasusi, mille sarnast varasemalt ei ole menetletud.

Kohtunik langetab otsuse kohalduvate õigusnormide järgi, võttes samal ajal abiks muud sotsiaalsed normid, tavaõiguse ja oma sisetunde. Sellest tulenevalt peaks hea usu põhimõtte, mõistlikkuse põhimõtte, heade kommete hindamise ja teiste sarnaste põhimõtete efektiivselt kohaldamiseks õigusrobot kaasuse lahendamisel arvestama rohkemate normidega, kui ainult kehtivad õigusnormid.

Inimesel on selliste otsuste tegemiseks sisetunne, intuitsioon. Siiski mitte igasugune intuitsioon ei too kaasa õiglase otsuse tegemist. Kohtunikuks ei saa igäüks. KS § 47 lg 1 p 3 ja p 4 sätestavad, et kohtunikuks võib nimetada Eesti Vabariigi kodaniku, kes on kõrgete kõlbeliste omadustega ning on kohtunikutööks vajalike võimete ja isiksuseomadustega. Seega ei ole küsimus selles, kas inimkonnal üldiselt on olemas piisav moraalitunnetus või milline on ühiskonna moraalitunnetus. Küsimus on, milline kõlbelisuse standard ja millised vajalikud isikuomadused muudavad inimese kohtunikuks sobivaks. Kohtunikuks sobiva inimese sisetunne annab vajadusel märku hea usu põhimõtte ja teiste sarnaste põhimõtete kohaldamiseks.

Õigusselguse seisukohast on aga lisaks oluline, et kõik kohtunikud teeksid hea usu põhimõtte, heade kommetega vastuolus olevate tehingute ja teiste sarnaste õigusnormide kohaldamisel võimalikult ühetaoliseid otsuseid. Kui õigusrobot suudaks inimesest kohtunikuks aidata ka selliste normide kohaldamisel, on võimalik püüelda õiguskindluse poole veelgi kõrgemal tasemel. Järgmised alapeatükid tegelevad küsimusega, kas üldse ja kuidas täpsemalt oleks võimalik seda saavutada.

3. Õigusrobot ja eetika

3.1. Õigusroboti jaoks õiguse sisu määratlemine

Eelmises alapeatükis esitatud näidete pinnalt on selge, et hästi toimiva õigusroboti loomiseks ei piisa ainult õigusnormide ja kohtupraktika õigusrobotisse sisestamisest. Sellest tulenevalt tekib küsimus, millena õigust kui tervikut õigusroboti loomisel käsitleda ja millest lähtuvalt peaks õigusrobot õigust tõlgendama. Saksa õigusajaloolane Uwe Wesel leidis, et õiguse mõiste sisustamine on piltlikult öeldes sama keeruline, kui pudingi seinale naelutamine.

Käesolevas alapeatükis ei püüta ammendavalt vastata küsimusele, mis on õigus, kuivõrd see käiks autorile üle jõu. Lisaks ei pruugi vastus sellele küsimusele olla asjakohane, sest inimese jaoks defineeritud õigus võib osutuda sobimatuks õigusroboti loomise seisukohast. Alapeatükis käsitletakse erinevaid õigusteadlaste seisukohti ja jõutakse nende põhjal järeldusele, kas ja millises osas vajab õigusrobot kaasuse lahendamiseks muid sotsiaalseid norme.

Mireille Hildebrandt on seisukohal, et õigus on juba oma olemuselt võistlevate vaadete süsteem, mis tekitab pidevalt erinevaid arvamusi enda tähendusest ja rollist ühiskonnas.¹⁰⁴

Termini „olemuselt võistlevate vaadete süsteem“ (*essentially contested concept*) võttis kasutusele šoti filosoof, sotsiaalteaduste ja poliitika teoreetik Walter Bryce Gallie. Tema seisukoha järgi on võimalik, et leidub vaidlusi, mis ei ole ühegi argumendi abil üheselt lõplikult lahendatavad, kuid on vaatamata sellele tervikuna stabiilsena püsivad just erinevate vaadete hulga tõttu. Näiteks võib väide „see maal on tehtud õlivärvidega“ osutada õigeks või hoopis ebaõigeks, sest maalimisel on tegelikult kasutatud tempera¹⁰⁵ värve. Samas väide „see maal on kunstiteos“ põhjustab oluliselt rohkem vaidlust, sest termin „kunstiteos“ sisaldab endas palju erinevaid arvamusi.¹⁰⁶ Tegemist on lihtsustatud näitega, kuid see selgitab hästi võistlevate vaadete süsteemi olemust. Arvamusi asja kunstiteosena käsitlemise üle on palju ja need on ajas muutuvad, samas saabki terminit kunstiteos sisustada just nende erinevate arvamustega. Ühe „õige“ vaate väljavalimine teiste hulgast ei pruugi olla vajalik.

¹⁰⁴ Hildebrandt, M. *Smart Technologies and the End(s) of Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2015, lk 134.

¹⁰⁵ Maalimiseks kasutati munaga segatud värvipigmenti.

¹⁰⁶ Gallie, W. B. *Philosophy and the Historical Understanding. Essentially Contested Concepts*. London: Chatto & Windus, 1964, lk 167.

Gallie olemuselt võistlevate vaadete süsteemile on iseloomulikud neli põhitunnust (1-4) ja kolm täiendavat tunnust (5-7):¹⁰⁷

1. See peab olema hindav, st hinnatakse või tähistatakse mingit olulist saavutust.
2. Saavutus peab olema oma olemuselt keeruline, hinnang antakse sellele kui tervikule.
3. Tervikule antav hinnang peab viitama terviku osadele või tunnustele. Enne hinnangute võrdlemist ei tohi hinnangus endas olla midagi absurdset ega vastuolulist. Erinevad hinnangud seavad terviku hindamisel prioriteediks erinevad osad või tunnused. Kolmas tunnus on seega, et hinnatavat tervikut on võimalik kirjeldada erinevatel viisidel.
4. Hinnatav saavutus peab muutuma, kui muutuvad asjaolud. Sellised muutusi ei ole võimalik aga määrata ega ennustada. See peab olema olemuselt avatud.
5. Hinnangu andja tunnustab teiste hinnanguid sama saavutuse kohta, kuid samal ajal mõnab, et just tema antud hinnang peab olema teistega võrreldes ülimuslik. Lihtsamalt öeldes tähendab võistlevate vaadete süsteemis antud hinnangu kasutamine, et seda rakendatakse nii ründaval kui ka kaitsval positsioonil.
6. Kõik vaated tulenevad ühest esialgsest eeskujust, mille autoriteeti tunnustavad kõik vaadete süsteemis osalejad.
7. Süsteemi erinevad vaated aitavad tõenäoliselt ja usutavasti esialgse eeskuju saavutust säilitada või parendada.

Hildebrandt sõnastab Gallie seitse tunnust ümber järgmiselt:¹⁰⁸

1. Vaadete süsteem märgib midagi väärtuslikku.
2. See hõlmab keerukaid kogumeid, st keerulisi kompleksseid struktuure;
3. mis muudab selle loomupäraselt mitmetähenduslikuks;
4. ja paratamatult ebamääraseks.
5. Vaadete süsteemi kasutajad on sunnitud teadustama asjaolu, et teistel on vastuoluline või teistsugune arusaam, millest tulenevalt on neil vaja üheaegselt võistelda teiste arusaamadega ja samas kaitsta enda vaateid süsteemi kohta.
6. Kuigi inimestel võib olla vaadete süsteemist erinev arusaam, siis jagavad nad ometigi arusaama sellest, mida võiks lugeda minevikus sama süsteemi näiteks.
7. Pidev võistlus erinevate arusaamade vahel vaadete süsteemis aitab parimal võimalikul moel säilitada ja arendada seda, mida varasem näide sellest süsteemist on saavutanud.

¹⁰⁷ Gallie, lk 171-180.

¹⁰⁸ Hildebrandt, lk 134.

Õigus vastab nendele tunnustele. Samale järeldusele jõuab ka Hildebrandt.¹⁰⁹ Nimelt on õigusel ühiskonnas oluline väärtus korra tagamisel ja vaidluste lahendamisel (1. tunnus). Tänapäevane õigus on aja jooksul kujunenud keeruline mitmekihiline süsteem (2. tunnus). Õigus sõltub inimkeelest ja on juba sellest tulenevalt mitmetähenduslik (3. tunnus) ning avatud, mida Hildebrandt käsitleb ebamäärasusena (4. tunnus). Samuti on ühiskonnas õiguse tähenduse ja kohaldamise üle tugevad erimeelsused (5. tunnus). Inimestel (eriti näiteks Mandri-Euroopas) on selge arusaam, mis on näited õigusest (6. tunnus). Samas on ühiskonnas siiski pidev diskussioon õiguse olemuse üle, mis võimaldab õigusel võistlevate vaadete parimaid argumente kasutades edasi areneda (7. tunnus).

Õiguse võistlev olemus on hädavajalik, sest olemuselt võistlevad vaadete süsteemid aitavad kohaneda pidevalt muutuva olustikuga. Ühest küljest on õigus olemuselt võistlev õiguse kohaldamisel ja tõlgendamisel. Näiteks kohtuvaidluses on pooltel sageli täiesti vastupidised seisukohad õigusnormi tõlgendamise kohta. Kummalgi poolel on oma vaate õiguse kinnitamiseks erinevad argumendid ja tõendid. Teisest küljest on aga õigus tervikuna võistlevate vaadete süsteem. Läbi ajaloo on vaieldud loomuõiguse olemasolu üle, esitatud poolt ja vastuargumente õiguspositivismi kohta ning isegi tänapäeva Euroopas on kasutusel kaks olemuselt täiesti erinevat süsteemi õigusemõistmiseks – *common law* vs. Mandri-Euroopa.

Õigusroboti loomiseks sobib olemuselt võistlevate vaadete süsteemi kontseptsioon hästi. Kui õigus on olemuselt võistlevate vaadete süsteem, siis on õigusroboti loomisel kaks võimalust. Üks on püüda õigusrobotisse sisestada võimalikult suur hulk erinevaid vaateid õiguse kohta. Teine variant on lähtuda konkreetsest vaatest, mis on kohaldatavast õigusest ja ühiskonna arusaamadest tulenevalt kõige sobivam. Kõikide vaadete õigusrobotisse sisestamine ei ole võimalik, sest nende hulk on ajas pidevalt muutuv.

Käesoleva magistritöö raames arutletakse õigusroboti loomise üle Eesti kohtusüsteemis kohtunike töökoormuse vähendamiseks. Seega ei ole näiteks *common law* süsteemi põhimõtete sisestamine õigusrobotisse vajalik. Lisaks kohtute töökoormuse vähendamisele on õigusroboti loomise eesmärk õiguskindluse suurendamine. Õigusroboti abil peaks olema võimalik saavutada õiguse ühetaolisem kohaldamine. Kui õigusrobotisse sisestada palju erinevaid vaateid õiguse kohta, siis vähendab see õigusselgust. Kõige sobivam lahendus on leida õiguse võistlevate vaadete süsteemist selline vaade, mis sobituks kõige paremini Eesti kohtusüsteemi.

¹⁰⁹ Hildebrandt, lk 135.

Üks tuntumaid teooriaid õiglase õiguse kohta on John Rawlsi õigluse teooria, mille kohaselt õiglane õigus peaks lähtuma kahest printsiibist:¹¹⁰

1. Vabaduse printsiip;
2. Võrdsuse ja sotsiaalse diferentseerumise printsiip, mida on nimetatud ka erinevusprintsiibiks.

Esimene printsiip sätestab, et igal isikul on samasugune tühistamatu nõue võrdsete põhivabaduste täielikult piisavale süsteemile, ja see süsteem ühildub samasuguse vabaduste süsteemiga kõigi jaoks.¹¹¹

Teine printsiip sätestab, et sotsiaalne ja majanduslik ebavõrdsus peab rahuldama kaht tingimust: esiteks peab see olema seotud ametikohtade ja positsioonidega, mis on võimaluste ausa võrdsuse tingimustes kõigile avatud; ning teiseks peavad sellest suurimat kasu saama kõige vähem kindlustatud ühiskonnaliikmed.¹¹²

Rawls keskendub oma teooria seletamisel seaduste loomisele. Samad põhimõtted kohalduvad aga ka õigusmõistmise juures. Rawlsi teooria järgi peaks kaasuste lahendamisel lähtuma just neist kahest printsiibist, sest see viiks õiglase lahenduseni. Tegemist on väga üldiste põhimõtetega ja ei ole täpselt näha, mil viisil oleks neid võimalik realiseerida õigusroboti abil. Seega tuleb otsida teooriaid, milles on esitatud täpsemad põhimõtted õiguse piiride määratlemiseks.

Väga põhjaliku süsteemi õigusallikatest on loonud Aulis Aarnio. Tema käsitluse kohaselt on õigusallikad tugevalt kohustavad, nõrgalt kohustavad, lubatud või keelatud. Tugevalt kohustavad õigusallikad on näiteks Euroopa Liidu õigus, rahvusvahelised lepingud, siseriiklikud seadused (laias tähenduses) ja ka tavaõigus. Nõrgalt kohustavad on näiteks seadusandja eesmärk, seaduse otstarve ja kohtupraktika. Lubatud allikad on õiguse teooria, õiguse doktrinaalsed tõlgendused, võrdlev õigusteadus, väärtused, eetika ja moraal. Keelatud allikad on tugevalt kohustavate allikatega vastuolus olevad argumendid.¹¹³

¹¹⁰ Rawls, J. A Theory of Justice. Revised Edition. Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press 2003, lk 53.

¹¹¹ Rawls, J. Õigus kui ausameelsus. Taasesitus. Tallinn: Valgus 2016, lk 85.

¹¹² *Ibid*, lk 86.

¹¹³ Aarnio, A. Essays on the Doctrinal Study of Law. Law and Philosophy Library, volume 96. Springer, 2011, lk 150-151.

Aarnio loodud õigusallikate süsteem on õigusroboti loomiseks vajalik, sest selles on selgelt määratud allikate hierarhia. Samas tuleb arvestada, et hierarhia võib veidi muutuda olenevalt õigusarust. Näiteks kohaldub tavaõigus tsiviilõiguses ja haldusõiguses teatavate erisustega ning kriminaalõiguses on selle kohaldamine üldse välistatud.

Dworkin oli seisukohal, et õigust tuleb käsitleda tervikuna (*law as integrity*). Õiguse terviklikkusekäsitus rõhutab, et õigusväited on tõlgendusotsused ja seetõttu on neis ühendatud tagasivaatelised ja tulevikku suunatud elemendid.¹¹⁴

Eestis pärsib ühe valdkonna õigusaktide ja -normide killustatus nende mõistmist. Killustatust esineb paljudes õiguse valdkondades. Lihtsam on välja töötada järjest uusi kitsast valdkonda reguleerivaid seadusi, kui muuta ja ühtlustada juba kehtivaid. Killustatust põhjustavad kiired reformid õiguskorras, varasemate ja hilisemate aktide ebaühtlus ja ka ELi õigusest tulenevate muudatuste tõttu tehtud mööndused süsteemsusele.¹¹⁵

Õiguse terviklikkusekäsitus aitaks õiguse killustatusest tekkinud vastuolude silumisel kaasa. Tegemist on strateegiliselt hea käsitlusega, mida oleks võimalik kasutada ka õigusroboti loomisel.

Tänapäeva õigussüsteemi ülesehitus eeldab, et õiguslikud otsustused paiknevad alati teiste sarnaste ja erinevate otsustuste võrgustikus, millest igaüht tuleb uue otsustuse tegemisel arvestada. Kui uus otsustus ei ole kooskõlas varasemate sarnastel asjaoludel langetatud otsustusega, rikub see õiguskindluse ja õiguspärase ootuse põhimõtet. Samal seisukohal on ka Dworkin, kui ta võrdleb õigusemõistmist järjejutu kirjutamisega.

Dworkin selgitab, et kohtunikud peaksid otsustama, mis õigus on, tõlgendades teiste kohtunike otsustuspraktikat sellele küsimusele vastamisel. Õiguse üldisteks teooriateks on õigusemõistmise praktika üldised tõlgendused.¹¹⁶ Seejuures tuleb arvestada, et Dworkin lähtub õiguse mõiste selgitamisel peamiselt siiski *common law* õigussüsteemist, milles kohtulahenditel on oluline roll õiguse kujundamisel.

¹¹⁴ Dworkin, lk 279.

¹¹⁵ Justiitsministeeriumi koduleht, õiguspoliitika eesmärgid.

¹¹⁶ Dworkin, lk 492.

Ka Eestis on kohtulahenditel teatav roll õiguse kujundamisel. Eestis on kõrgema astme kohtu lahendid siduvad üksnes sama asja lahendamisel. TsMS § 658 lg 2, HKM § 202 lg 2 ja KrMS § 342¹ sätestavad, et ringkonnakohtu seisukohad õigusnormide tõlgendamise ja kohaldamise kohta on asja uuesti läbivaatavale esimese astme kohtule siduvad. TsMS § 693 lg 2, HKM § 233 lg 1 ja KrMS § 364 sätestavad, et Riigikohtu seisukohad õigusnormide tõlgendamise ja kohaldamise kohta on asja uuesti läbivaatavale kohtule siduvad. Riigikohtu lahendid on KrMS § 2 p 4 kohaselt kriminaalmenetluse õiguse allikaks. Samas lähtutakse õiguse tõlgendamisel varasemast kohtupraktikast, eelkõige just Riigikohtu praktikast, ka teistes õigusvaldkondades.

Õiguse tervikkusekäsitluse järgi ei määra õiguse sisu erilised konventsioonid ega kohtunike iseseisvad ristikäigud, vaid viimistletud ja konkreetset tõlgendused õiguspraktikast. Need konkreetsemad tõlgendused on selgelt õigustõlgendused, kuna neis valitseb õigusemõistmist puudutav laiem tervikkuse põhimõte.¹¹⁷

Dworkin on seisukohal, et õigus on enam kui loetelu norme või põhimõtteid erinevates käitumisvaldkondades. Õigus on ka enam kui nimekiri ametiisikutest ja pädevustest. Õiguse impeeriumi ei määratle territoorium, võim ega menetlus, vaid hoiak. Vastav hoiak peab valitsema tavaelus kõikjal. Dworkini hinnangul on ainult sel juhul hoiakust kasu. Tegemist on tõlgendava ja enesevaatlusliku hoiakuga, mis on Dworkini seisukoha järgi kõige laiemas mõttes poliitikale suunatud. Igal kodanikul on kohustus kujutada ette, millised põhimõtted on ühiskond võtnud endale kohustuseks ja missugust käitumist nõuavad need kohustused uutes olukordades.¹¹⁸

Väga rasked kohtuasjad sunnivad kohtunikku arendama oma õigusekäsitlust koos oma poliitilise kõlblusega nii, et üks saab teiselt tuge. Dworkin on seisukohal, et õiguse tervikkusekäsitlusest tulenevalt on igal kohtunikul võimalik ja ka kohustuslik põhimõtte pärast seista silmitsi uute ja väljakutset esitavate küsimustega.¹¹⁹

Dworkini käsitluse kohaselt on ühiskonna moraal (ja eetika) lahutamatu osa õiguskorrast. Eetikanormid kohalduvad vältimatult õiguse tõlgendamisel. Õigusnormide tõlgendamisel on vaja juhendada laiematest printsiipidest, mis annavad juhiseid normi kohaldamiseks. Igal printsiibil on sõltuvalt kontekstist kindel kaalukus.

¹¹⁷ Dworkin, lk 493.

¹¹⁸ *Ibid*, lk 496.

¹¹⁹ *Ibid*, lk 317.

Kohtuasjade raames kerkib esile kolm erinevat küsimuste ringi: faktiküsimused, õigusküsimused ning omavahel tihedalt ühendatud küsimused poliitilisest kõlblusest ja õiguse täpsest järgimisest.¹²⁰

Ka õigusroboti loomisel on faktiküsimustega tegelemine kõige lihtsamini teostatav. Õigusrobot ei saa teha otsust faktilise asjaolu esinemise või puudumise kohta. Faktiliste asjaolude esinemise kohta peab otsuse langetama inimesest kohtunik menetlusosaliste poolt esile toodud tõendite põhjal. Seejärel sisestatakse kaasuse asjaolud õigusrobotisse.

Kõige keerulisemaks hindab Dworkin õigusküsimuste lahendamist, sest õigusküsimuste osas tuleb jurist-kohtunike hulgas ette teoreetilisi erimeelsusi. Dworkin toob õigesti esile, et juristid vaidlevad õiguse sisu üle isegi siis, kui valitseb üksmeel selles, millised seadused on kehtestatud, mida õigusametiisikud on minevikus öelnud ja mõelnud.¹²¹

Õigusroboti loomisel tõusetub samuti küsimus õiguse tõlgendamise kohta. Nimelt on oluline välja selgitada, kas üldse ja milliste allikate põhjal peaks õigusrobot õigusnorme tõlgendama. Normide tõlgendamisel peab õigusrobot lähtuma varasemast kohtupraktikast. See aitab kaasa õiguse järjepidevale ühetaolisele kohaldumisele. Õigusrobot ei langeta ise lõpliku otsust, kuid see peab kohtuniku jaoks koostama dokumendi, milles on esitatud kõik õigusnormid ja väljavõtted kohtupraktikast, mis konkreetse kaasuse asjaoludest lähtuvalt võiksid relevantseks osutada. Kui see osutub võimalikuks, võib teha õigusrobot ettepaneku, millise otsuse kohtunik tegema peaks, kuid õigusroboti otsus ei ole kohtunikule siduv. Vaatamata sellele oleks õigusrobotist vähem kasu, kui see toimiks lihtsalt otsingumootorina. Õigusroboti peaks suutma rohkemat, sh pakkuma erinevaid tõlgendusi õigusnormidele.

Dworkin on seisukohal, et kohtunik peaks pidama ajutiseks kõiki üldisi põhimõtteid ja tööpõhimõtteid, mida ta on minevikus kasutanud. Kui olukord seda nõuab, peab kohtunik olema valmis oma põhimõtteid keerukama ja uurivama analüüsi nimel hülgama.¹²² Õigusroboti kasutamise puhul peab lõplik otsustusõigus jääma inimesest kohtunikule. Isegi kui õigusroboti poolt pakutud lahenduskäik tundub esmapilgul veatu, peab kohtunikul olema võimalik inimlikust intuitsioonist lähtudes teha teistsugune otsus. Loomulikult ei või see otsus põhineda

¹²⁰ Dworkin, lk 25.

¹²¹ *Ibid*, lk 28.

¹²² *Ibid*, lk 317.

aga ainult kohtuniku sisetundel. Õigusroboti otsusest teistsuguse otsuse tegemist peab kohtunik põhjalikult selgitama. Teistsuguse otsuse tegemise põhjuseks võib olla näiteks inimese võime langetada adekvaatseid otsuseid isegi puuduliku või väärinfo tingimustes. Vähemalt esialgu on ebaselge, kas õigusrobot suudab märgata näiteks kaudseid vastuolusid esitatud informatsioonis.

Kolmas, poliitilist kõlblust ja õiguse järgmise täpsust puudutav küsimustering on teistsugune, samas ei ole kohtus kõlbluse üle peetav vaidlus ebatavaline. Inimesed hindavad sageli erinevalt, mis on kõlbeline.¹²³ Just see küsimustering on õigusroboti loomisel õigussüsteemi kui terviku puhul kõige keerulisem. Õigusrobot ei ole tehisintellekt ja sellel puudub moraalitunnetus. Seega tõusetub küsimus, kas eetika reegleid on seoses õigusega võimalik formaliseerida viisil, mis oleks töödeldav õigusroboti jaoks. Seeläbi võib õigusrobotil olla võimalik teha kohtunikule soovitusi ka näiteks hea usu põhimõtte kohaldamise kohta.

Õigusemõistmise põhimõtte viib ellu laiemat tervikkust. Kohtuniku üldine teooria olemasolevast õigusest peab olema üles ehitatud nii, et see peegeldaks õiges vahekorras ja nii ulatuslikult kui võimalik poliitilise aususe, suulise õigluse ja protseduuriliselt õiglase menetluse sidusaid põhimõtteid.¹²⁴

Dworkini seisukoha järgi peaks õigusrobot lisaks õigusnormidele igal juhul sisaldama kohtupraktikat. Ilma kohtupraktikata ei ole võimalik teha uusi otsustusi normi tõlgendamise ja kohaldamise kohta lähtudes varasematest otsustustest. See vastandub selgelt õiguspõhisele seisukohale, et kaasuste lahendamiseks piisab ainult õigusnormidest.

Dworkin ise on väljendanud seisukoha, et isegi kui arvutisse oleks sisestatud juhtumi asjaolud ning kõikide varasemate seaduste tekstid ja kohtuotsused, ei oleks võimalik luua sellist arvutiprogrammi, mis langetaks kõigile inimestele vastuvõetava otsuse.¹²⁵ Samas on magistratöö autor seisukohal, et õigusroboti loomine Dworkini õiguse kui terviku käsitlusest lähtudes on teoreetiliselt võimalik. Isegi kui õigusrobot ei suuda langetada kõigile inimestele vastuvõetavat otsust, suudab ta langetada otsuse, millega on kohtunikul võimalik edasi tööd teha. Seejuures saab kohtunik keskenduda tõsiselt just ainult õiguslikult keerulistele küsimustele ega pea tegelema nii palju formaalse tööga. Näiteks saab kohtunik põhjalikumalt keskenduda esitatud informatsioonis esinevale kaudsele vastuolule, ilmsele väärinfole ja

¹²³ Dworkin, lk 26.

¹²⁴ *Ibid*, lk 487.

¹²⁵ *Ibid*, lk 495.

olulistele lünkadele või ebaselgetele määratlustele. Sarnaselt praeguse kohtujuristiga saab õigusrobot kohtuniku eest ära teha suure hulga asja lahendamiseks ettevalmistavat tööd. Õigusrobot on aga kiirem kui inimesest kohtujurist ega eksi hooletuse või kiirustamise tõttu. Õigusrobot suudab suhteliselt lühikese ajaga läbi töötada kogu olemasoleva andmebaasi ja leida sealt kõik sobivad vasted.

Dworkini käsitlesest lähtuvalt on vaja senine kohtupraktika märksõnastada või muul viisil süstematiseerida ja siduda kohaldatud normidega. Lisaks esimeses peatükis mainitud paberivaba kohtumenetluse loomisele on justiitsministeeriumi arengukavas välja toodud projekt „Kohtulahendite andmebaasi sidumine Riigi Teatajaga“. Arengukava kohaselt on justiitsministeerium õiguskorra selguse ja õigusteadlikkuse kasvatamiseks seadnud eesmärgiks integreerida hiljemalt 2017. aastal Riigi Teataja ja kohtuinfosüsteemi andmed, sh siduda Riigikohtu lahendid asjaomaste seaduste sätetega.¹²⁶ Tegemist on olulise muudatusega, sest see muudab kohtupraktika analüüsimise oluliselt lihtsamaks.

Õigusnormid on võimalik muuta õigusrobotile töödeldavaks formaliseerides need ümber deontilisest loogikast lähtudes märgisüsteemina. Kui kohtupraktika on selgelt seotud õigusnormiga, siis on võimalik õigusrobotil kõigepealt asjaoludest tulenevalt välja valida kohalduvad õigusnormid ja seejärel asjakohane kohtupraktika.

Õigusnormide ja kohtulahendite sidumise aspektist on siiski üks oluline detail, millele õigusroboti loomisel tuleb tähelepanu pöörata. Kui siduda kohtupraktika normidega lihtsalt selle põhjal, millistele normidele kohtulahendis viidatakse, ei aita see tegelikult õiguse ühetaolisele kohaldamisele kuigi palju kaasa. Õigusnormide hulgas on palju nõ ülekoormatud norme. Näiteks VÕS §-le 113 on viidatud peaaegu kõigis rahalise nõudega seotud kohtulahendites. Kui õigusrobot viitab viivisenõude tõlgendamisel lihtsalt kõigile kohtulahenditele, milles on viidatud VÕS §-le 113, on vasteid tohutult palju ja see ei aita saavutada soovitud eesmärki. Vaja on süsteemi, mis suudab kasutajale kuvada ainult õiguslikult relevantseid lahendid.

Kohtupraktika analüüsimisel tuleb lisaks kohalduvale õigusele arvestada sellega, milliste detailsemate asjaolude ilmnemisel normi kohaldati. Dworkini terviklikkuse teooria kohaldamiseks peab õigusrobot olema võimeline kohtupraktika hulgast tuvastama need

¹²⁶ Justiitsministeeriumi arengukava, lk 31.

konkreetsed lahendid, milles kohus on normi kohaldanud sarnastel asjaoludel. Eraldi tuleks esile tuua lahendid, milles kohus on normi põhjalikumalt tõlgendanud, st eraldi argumenteerinud just selle normi kohaldamise eelduseid.

Dworkini käsitleusega õigusest on nõustunud ka Hildebrandt. Ta on seisukohal, et õigus on erinevatest väärtustest sõltuv kontseptsioon. See ei muuda aga õigust ainult isiku arvamusest sõltuvaks ega subjektiivseks. Pigem tähendab see, et igäüks peab olema valmis esitama argumente enda valitud vaatenurga kasuks.¹²⁷

Hildebrandt toob oma teoses näite isikuandmete kogumise kohta. Alati ei ole üheselt selge, kas isikuandmete kogumisega rikutakse isiku õigusi või mitte. Näiteks isiku nime või isikukoodi andmete kogumine ei ole tingimata isikuõiguste rikkumine. Kõigepealt tuleb tuvastada, kas andmete kogumisega rikuti näiteks isiku õigust perekonna- ja eraelu puutumatusse. Selle jaoks on vaja uurida nii seadust kui ka varasemat kohtupraktikat. Kohtupraktikast nähtub sageli, et kohus on andnud juhiseid normide kohaldamiseks lähtudes üldistest (kirjutamata) printsiipidest. Tavaliselt on sellistes kaasustes oluline proportsionaalsuse põhimõte. Enamasti ei tulene proportsionaalsuse põhimõtte rakendamise kohustus normi tekstist. Inimesel on õigus oma isikuandmete kaitsele. Ometi on teatavatel juhtudel õigus isikuandmeid koguda, kui selleks on legitiimne eesmärk ja õiguslik alus.¹²⁸

Kaasuste lahendamiseks ei piisa niisiis alati ainult õigusnormi tekstist ega ka ainult kohtupraktikast. Iga kaasus on mingil määral ainulaadne, kuid tuleb ette olukordi, kui varasem kohtupraktika vaidlusaluses küsimuses üldse puudub. Õigusnormi tõlgendamisel ja kohaldamisel on oluline roll õigusteoorial, printsiipidel, eetikanormidel ja tavaõigusel. Seda võiks tervikuna nimetada positiivse õiguse taustsüsteemiks. Kõige keerulisem ülesanne on määrata kindlaks, millises ulatuses on see taustsüsteem vajalik õigusrobotile.

Hildebrandt rõhutab, et sarnaselt Dworkiniga ei pea ta eetikastandardite kasutamisel silmas kohtuniku või seadusandja isiklike seisukohti ega vaateid. Õigussüsteemi terviklikkuse seisukohast on oluline, et kohaldatavad eetikanormid tuleneksid induktiivselt varasematest õigussustustest. Ainult selline varasemast õigusest uue tuletamine tagab õigussüsteemi terviklikkuse.¹²⁹

¹²⁷ Hildebrandt, lk 136.

¹²⁸ *Ibid*, lk 140.

¹²⁹ *Ibid*, lk 141.

Eeltoodust tulenevalt on hästi toimiva õigusroboti jaoks vaja nii õigusnorme kui ka kohtupraktikat ning lisaks ühiskonnas üldtunnustatud sotsiaalseid norme ja tavaõigust. Järgmises alapeatükis on käsitletud muude sotsiaalsete normide hulgast just eetika reeglite õigusrobotile töödeldavaks muutmist.

3.2. Õigusroboti täiustamine etikareeglite abil

3.2.1. Etikareeglite valik, formaalne eetika

Terminit „eetika“ kasutatakse ekvivookselt. Seega on oluline kõigepealt täpsustada, mida on etikast rääkides silmas peetud. Eetika defineerimiseks on erinevaid võimalusi.

Näiteks Eesti Entsüklopeedias on eetika defineeritud kui moraalifilosoofia, moraali- ja kõlblusõpetuste süsteem. Eetika on filosoofia osa, mille käsitusaine on moraal kui ühiskondliku teadvuse osa ja ühiskonnaelu korralduse olulised lähtealused. Eetika uurib hea ja halva, õige ja vale, õigluse ja teiste selliste mõistete olemust, päritolu ja seoseid. Eetika toetub aksioloogiale.¹³⁰ Sellega seondub moraal, mis on Eesti Entsüklopeedias defineeritud järgmiselt: kõlblus, väärtuste, põhimõtete, tavade ja normide süsteem, mis reguleerib inimeste käitumist mingi sotsiaalse terviku piires. Moraal hõlmab nii tegelikud kõlblussuhted kui ka kõlblusteadvuse. Erinevalt õigusnormist ei ole moraalnorm seaduses fikseeritud ja tema täitmist ei tagata riikliku sunniga, vaid inimese sisemise vajadusega, mida kontrollib avalik arvamus. Teoreetiliselt käsitleb moraali eetika.¹³¹

Kohtuniku ametist tulenevaid eetika reegleid on kirjeldatud Eesti kohtuniku etikakoodeksis. Kohtunikud on täiskogul vastu võtnud koodeksi, millega nad on endale kehtestanud koodeksis sätestatud etikareeglid ning on kohustatud avalikult neid täitma.¹³² Õigusroboti loomise seisukohast ei ole etikakoodeksist aga kuigi palju abi. Väga paljude sätetega ei teki õigusroboti loomisel üldse puudet. Koodeksi üldsätetes on nimetatud näiteks kohtunike maine hoidmine, kohtuniku elu ja tegevuse korraldamine kooskõlas ametiga, ebasüüdsuse vältimine tegudes ja mõtteavaldustes, st reeglid, mida on võimalik täita või rikkuda üksnes inimesel. Õigusrobotil ei

¹³⁰ ENE. 2. kd, sv eetika, lk 462 ja EE veebiväljaanne.

¹³¹ EE. 6. kd, sv eetika, lk 408 ja EE veebiväljaanne.

¹³² Eesti kohtuniku etikakoodeks. Vastu võetud kohtunike kolmandal korralisel täiskogul 13.02.2004, preambul.

teki huvide konflikt, õigusrobotil on võimatu küsida või vastu võtta kingitusi, pärandust, laenu või teeneid seoses kohtunikuülesannetega. Need on vaid üksikud näited, kuid koodeksiga tutvudes on selge, et tegemist on eetikareeglitega, mis kohalduvad üksnes inimesele ja on seotud inimese käitumisega, mitte niivõrd õigusemõistmisega.

Kohtuniku eetikakoodeksist võiks kohaldada õigusemõistmisega seoses sätet, et kohtunik on õigusemõistmisel erapooletu ja õiglane ning püüab sellisena näida ka mõistlikule kõrvalseisjale.¹³³ Õigusrobot on paratamatult erapooletu, sest tal puuduvad inimlikud omadused, sh emotsioonid, mis võiks põhjustada erapooletuse nõudest kõrvalekaldumist. Õigusrobot ei ole võimeline püüdma näima mõistlikule kõrvalseisjale erapooletu. Iseenesest mõistetavalt peab õigusrobot toimima viisil, et see on erapooletu, kuid robot ise ei ole võimeline selles osas valikuid tegema. Erapooletuse tagamine on aga oluline õigusrobotisse andmete sisestamisel, seda nii sisestatavate reeglite kui ka konkreetse kaasuse asjaolude sisestamise puhul. Nii menetlusosalisel kui ka tema esindajal peab olema võimalus tutvuda sisestatud asjaoludega.

Kohtuniku eetikakoodeksis on esitatud sätet, mille kohaselt kohtunik lahendab kohtuasjad mõistliku aja jooksul, vältides kiirustamist ja pealiskaudsust.¹³⁴ Õigusrobot aitab kaasa kohtuasjade kiiremini lahendamisele. Kui õigusrobot teeb ära suure osa rutiinset eeltööd, sh rakenduvate õigusnormide viitamise osas, siis jääb kohtunikule rohkem aega kohtuasja süveneda. See aitab vältida kiirustamist ja pealiskaudsust. Samas ei ole tegemist eetikareegluga, mida saaks õigusroboti loomisel kuidagi kohaldada.

Niisiis ei ole ka Eesti kohtuniku eetikakoodeksist tulenevad reeglid õigusroboti loomise seisukohast piisavad. Magistritöö ei käsitle õigusrobotit kui tehisintellekti, õigusrobotil endal ei ole mingit õiglustunnetust. Viidatud eetikakoodeksis on aga enamuse reegleid kirjutatud just seoses inimliku tunnetuse ja käitumisega. Õigusroboti loomise seisukohast on olulised üksnes kaasuste lahendamiseks vajalikud reeglid.

Eetilise otsustusvõime programmeerimise analüüsimisel tuuakse sageli näiteks Isaac Asimovi poolt 1942. aastal välja pakutud kolm seadust:

1. Robot ei tohi oma tegevuse ega tegevusetusega inimesele kahju teha.
2. Robot peab alluma inimese antud käsule, kui see ei lähe vastuollu esimese seadusega.

¹³³ Eesti kohtuniku eetikakoodeks, p 14.

¹³⁴ Eesti kohtuniku eetikakoodeks, p 15.

3. Robot peab kaitsma oma olemasolu, kuni see ei ole vastuolus esimese või teise seadusega.¹³⁵

Asimovi seadused olid loodud ulmekirjanduse jaoks ega ole täiuslikud. Suurem osa Asimovi teoseid olid üles ehitatud nende seaduste omavahelistele vastuoludele ja tekkivatele probleemkohtadele. Seadustest tulenevad paratamatult vastuolud. Õigusrobotile lisatavas eetika reeglistikus on vastuolude vältimine äärmiselt oluline. Seega tuleb leida Asimovi seadustest täiuslikum lahendus.

Sõnade „eetika“ ja „moraal“ tähendusväljad on ebaselgelt fikseeritud ning neid on võimalik mitmeti mõista. Selguse huvides on oluline defineerida, millises tähenduses neid käesolevas töös kasutatakse. Magistritöös on kasutatud kolme mõistet järgnevas tähenduses:¹³⁶

1. Formaalne eetika - Gensleri poolt loodud loogilises vormis eetika põhimõtete süsteem, mis välistab vastuolud eetilistes põhimõtetes, kuid ei anna juhiseid, milline käitumine on eetiline.
2. Materiaalne eetika – juhised, milline käitumine on eetiline ehk ühiskonnas üldiselt aktsepteeritav.
3. Moraal – ainult inimesele omane sisemine õiglustunne, mis peaks põhinema materiaalse eetika reeglitel, kuid võib olla ka täiesti erinev.

Gensler kirjutas 1996. aastal raamatu oma formaalse eetika teooriast. Gensleri idee kujunes Immanuel Kanti ja Richard Hare eetikateooriate mõjul. Erinevalt Kantist ja Hareist ei tegele Gensler moraali formaliseerimise aspektiga. Gensler jääb moraali osas täiesti neutraalseks ja püüab lihtsalt luua süsteemi, erinevate moraali- ja eetika teooriate selgemaks muutmiseks ja praktiseerimiseks.¹³⁷

Gensler on seisukohal, et kõige olulisem formaalse eetika printsiip on „kohtle teisi nii nagu sa tahad, et nemad sind kohtlevad“ (*Treat others as you want to be treated*). See reegel on seotud teiste põhimõtetega nagu näiteks „ole oma uskumustes loogiliselt järjekindel“, „tee sarnastes olukordades sarnaseid otsuseid“ jne. Gensler leiab, et kõik need põhimõtted on olulised, kuid sellisel kujul loogiliselt absurdsed. Gensleri eesmärk on formaliseerida eetilised printsiibid loogika reeglite abil. Gensleri hinnangul on formaalse eetika põhimõtted sama täpsed ja

¹³⁵ Asimov, I. I. Robot. Street and Smith Publications, Inc, 1942, lk 26.

¹³⁶ Terminid on defineeritud lähtudes Gensleri loodud formaalse eetika süsteemist, mida on käesolevas töös tutvustatud.

¹³⁷ Gensler, H. J. Formal Ethics. London: Routledge, 1996, lk 11.

vaieldamatud kui loogika põhimõtted, isegi kui eetika on tavapäraselt ebatäpsem ja vaieldavam kui loogika.¹³⁸

Gensler eristab formaalse eetika põhimõtteid (näiteks „kohtle teisi nii nagu sa tahad, et nemad sind kohtlevad“) normatiivsest eetikast, st materiaalse eetika põhimõtetest (näiteks „ära varasta“).¹³⁹ Lisaks eristab Gensler veel metaeetikat, st kõigi eetika printsiipide tähendust ja õigustust.¹⁴⁰

Gensler alustab formaalsete printsiipide sõnastamist, võttes aluseks mõne üldise eetika printsiibi, seejärel püüab ta sõnastada printsiibi „kui ... , siis ...“ vormis ning toob esile tekkivad vastuolud ja võimatud olukorrad. Viimaks püüab ta vastuolud kõrvaldada, sõnastades eetika printsiibi loogika reegleid kasutades ümber. Sellisel viisil püüab Gensler luua loogiliselt kooskõlalise formaalse eetika põhibaasi.

Esimese näitena on raamatus arutletud põhimõtte „käitu vastavalt sellele, mida sa õigeks pead“ (*Practice what you preach*) üle. See põhimõtte on sõnastatav: „Kui sa usud, et kõik peaks tegema A, siis sa peaks ka ise tegema A“. Gensler toob esile, et see põhimõtte ei ole sellisel kujul sobilik juba ainuüksi moraalsest intuitsioonist tulenevalt (kuigi see on kõige nõrgem alus printsiipide vaidlustamiseks). Nimelt kui vaimuhaige usub, et kõik peaksid sooritama massimõrva, siis selle printsiibi kohaselt peaks vaimuhaige ise sooritama massimõrva. Tegemist on absurdse tulemusega. Väga suur osa inimestest nõustuks, et põhimõtte, milles järeldeb „vaimuhaige on kohustatud sooritama massimõrva“, ei ole sobiv eetika printsiip.¹⁴¹

Põhimõtte „kui sa usud, et kõik peaks tegema A, siis sa peaks ka ise tegema“ ei ole sobiv ka sellest tekkivate vastuolude tõttu. Gensler toob näite süüalusest, kes usub, et kõik peaksid alati täitma oma lubadusi. Samas on süüalune lubanud kohtunikule, et ta räägib tõtt, kuid oma kaitsjale, et ta ei räägi tõtt. Gensler rõhutab, et probleem ei ole süüaluse vastuolulistes kohustustes. Probleem on selles, et põhimõtte „Kui sa usud, et kõik peaks tegema A, siis sa peaks ka ise tegema“ viib meid kõrvalseisjatena vastuoluliste järeldusteni. Seega peab põhimõtte olema väär ehk ebaõigesti sõnastatud.¹⁴²

¹³⁸Gensler, lk viii (9).

¹³⁹*Ibid*, lk 5.

¹⁴⁰*Ibid*, lk 20.

¹⁴¹*Ibid*, lk 6.

¹⁴²*Ibid*, lk 7.

Lõpuks sõnastab Gensler põhimõtte järgmiselt: „Isik ei tohi uskuda, et kõik peaks tegema A, kuid ise samal ajal mitte tegema A“.¹⁴³ See kõrvaldab loogilised vastuolud printsiibist, kuid ei anna juhiseid, millisel viisil käitumine on eetiline. Isik käitub ebaeetiliselt, kui ta usub, et kõik peaks tegema A, kuid ei tee A. Eetiliseks käitumiseks on isikul võimalik muuta oma uskumust, st jõuda järeldusele, et kõik ei peaks tegema A ja jätkama A mittetegemist. Teine võimalus on jätkata uskumist, et kõik peaks tegema A ja hakata ka ise tegema A. Seeläbi viib isik oma käitumise formaalse eetikaga kooskõlla.

Gensleri definitsiooni järgi on formaalse eetika printsiip selline eetika printsiip, mis on väljendatud ainult loogiliste muutujate ja konstantide abil. Konstandid võivad seejuures olla nii loogilised terminid, psühholoogilist suhtumist väljendavad terminid (uskuma, soovima, tegutsema) kui ka muud üldised väljendid (pidama, lõpp-eesmärk). Formaalne eetika on õpetus eespool toodud formaalse eetika põhimõtetest.¹⁴⁴

Gensleri hinnangul on formaalse eetika eesmärk aidata muuta sellised üldised põhimõtted nagu järjepidevus ja erapooletus selgeteks ja töödeldavateks põhimõteteks ning seejärel süstematiseerida need põhimõtted mõne aksioomina.¹⁴⁵

Formaalse eetika üks olulisemaid põhimõtteid, mis seondub selgelt ka õigusemõistmisega, on järjepidevus. Gensler rõhutab korduvalt, et järjepidevus ei tähenda ühe põhimõtte igavesti samal kujul järgimist. Järjepidevus tähendab, et isiku uskumused ühel konkreetsel hetkel ei ole vastuolulised.¹⁴⁶ Järjepidevuse põhimõtet rikub näiteks see, kui isik usub, et ta peaks kogu aeg toituma tervislikult, kuid tegelikult sööb rämpstoitu. Järjepidevuse saavutamiseks peab inimene:

- a) muutma oma uskumust;
- b) muutma oma käitumist.

Järjepidevus õiguse kontekstis tähendab ühest küljest kohtupraktika järjepidevust, teisalt aga näiteks ka menetlusosaliste käitumise ja väidete järjepidevust. Kohtupraktika seisukohalt tähendab eetiline järjepidevus, et kohtulahendid ei tohi lühikese perioodi jooksul ühes õigusküsimuses rajaneda vastuolulistel seisukohtadel. Eesti kohtunikkonna kui terviku uskumused konkreetsel hetkel ei tohi olla kesketes küsimustes vastuolulised, sest see

¹⁴³ Gensler, lk 52.

¹⁴⁴ *Ibid*, lk 10.

¹⁴⁵ *Ibid*, lk 12.

¹⁴⁶ *Ibid*, lk 33.

tähendaks õiguskindluse põhimõtte mittetäitmist. Konkreetse kaasuse lahendamise puhul on järjepidevuse põhimõtte oluline eelkõige menetlusosaliste käitumise ja väidete kooskõllalisuse seisukohast. Õigusrobotil ja kohtunikul on koostöös oluline pöörata tähelepanu küsimusele, kas poole tegelik käitumine on kooskõllas tema väidetega (uskumustega). Kui poole käitumine on esitatud väidetega olulises vastuolus, võib see olla ebaeetiline ja alus näiteks hea usu põhimõtte kohaldamiseks, sest ka näiteks TsMS § 200 lg 1 kohaselt on menetlusosalised kohustatud oma õigusi kasutama heas usus.

Gensler toob esile, et formaalse eetika põhimõtted rakenduvad ainult inimestele, sest ainult inimesed on võimelised midagi uskuma. Gensler toob piltliku näite, et kivil ei ole uskumusi ega kohustust olla uskumustes järjepidev.¹⁴⁷ Käesoleva töö kontekstis on oluline eristada õigusroboti poolt formaalse eetika põhimõtete rakendamist ja nende rakendumist inimeste suhtes. Formaalse eetika põhimõtted rakenduvad küll ainult inimeste suhtes, st õigusrobot ei pea tegema otsust selle kohta, kas ja kuidas oleks sellel endal eetiline tegutseda. Küll aga peaks õigusrobot olema formaalse eetika reeglitele tuginedes võimeline tegema otsuseid selle kohta, kas konkreetne kirjeldatud olukord (kaasus) nõuab eetilist otsustust. Isegi kui õigusrobotil ei ole rohkem uskumusi ega soove kui kivil, siis peab õigusrobot, mis lahendab inimeste vahelisi vaidlusi olema võimeline nende vaidluste lahendamisel rakendama lisaks positiivsele õigusele ka inim- ja õigussuhetes olulisi eetika reegleid. Seejuures saab õigusrobot lähtuda formaalse eetika süsteemist.

Gensler möönab, et elu on oluliselt mitmekesisem kui valemid või põhimõtted. Samas on valemid ja põhimõtted elu jaoks olulised, sest need võimaldavad teha üldistusi ja luua süsteeme parema ülevaate saamiseks.¹⁴⁸ Õigusroboti loomisel ei ole võimalik ette näha kõiki erinevaid olukordi ja kaasuseid, mida õigusrobot lahendama hakkab. Arvatavasti ei ole kõikvõimalike eluliste olukordade ettenägemine vajalik, kui on olemas piisavalt hea süsteem kaasuste lahendamiseks. Samamoodi nagu seadusandja ei pea või isegi ei tohi seadust koostades eraldi reguleerida kõiki võimalikke olukordi, ei pea ka õigusrobot kaasuste lahendamiseks seda tegema. Loodud süsteem peab olema piisavalt üldine, kuid samas täpne, et lahendada suurem osa vaidlusi. Õigusroboti eesmärk ei ole inimesest kohtunikku asendada, vaid teda aidata.

Õigusroboti programmeerimine vastavalt formaalse eetika põhimõtetele on üks võimalik viis õigusnorme tõlgendada. Kui menetluses viitavad asjaolud vastuolule formaalse eetika

¹⁴⁷ Gensler, lk 19.

¹⁴⁸ *Ibid* lk 21.

põhimõtetega, on tõenäoliselt tegemist olukorraga, mil peaks kohaldama hea usu põhimõtet või kontrollima tehingu kooskõla heade kommetega.

Formaalne eetika põhineb neljal aksioomil:¹⁴⁹

1. P – (*prescriptivity*): Käitu vastavalt sellele, mida sa õigeks pead.
2. U – (*universalizability*): Tee sarnaste asjaolude esinemisel ühetaoliseid otsuseid.
3. R – (*rationality*): Ole oma uskumustes järjepidev.
4. E – (*ends-means*): Rakenda vajalikke abinõusid eesmärgi saavutamiseks.

Gensler sõnastab neli aksioomi loogilisel kujul, et vältida võimalikke vastuolulisi järeldusi, mis tulenevad aksioomide loomulikus keeles sõnastamisest. Lisaks esitab Gensler iga aksioomi ja neist tuleneva teoreemi modaalse loogika ja deontilise loogika abil sümbolitena. Gensler kasutab järgmiseid sümboleid:¹⁵⁰

□ – paratamatuse modaalne operaator (on paratamatu), deontilises loogikas kohustus;

■ – „igal tegelikult või hüpoteetilisel juhul“;

◇ – võimalikkuse modaalne operaator (on võimalik), deontilises loogikas lubatavus;

□_C – kausaalne paratamatus (on paratamatult vajalik);

⊃ – implikatsioon (kui ... siis);

• – konjuktsioon (ja);

∃ – olemasolukvantor (mõni, leidub vähemalt üks);

~ – negaator (eitus);

* – tähistab teo täielikku kirjeldust universaalsetes tingimustes;

A, B, C – predikaatsümbolid;

F – universaalse omaduse muutuja;

t, t' – aega tähistav muutuja;

x, y, z – indiviidmuutujad;

a, b, c – indiviidkonstantid;

(), [] – kirjavahemärgid.

Uskumust tähistab Gensler uskumise subjekti kirjeldava väiketähe abil, millele järgneb koolon ja koolonile propositsioon, mida usutakse (u:A), st u usub, et A. Teisiti öeldes, kooloni ees on

¹⁴⁹ Gensler, lk 42.

¹⁵⁰ *Ibid*, lk 166-179.

uskumise subjekt, kooloni järel on uskumise objekt. Uskumise subjektile võib rakendada kvantoreid. Operaator O (*ought*) vastab moraalsele või juriidilisele kohustusele ning operaator R (*all right*) vastab moraalsele või juriidilisele lubatavusele. Operaator M (*may*) vastab nõrgemale, st indiviidi tahtest lähtuvale lubatavusele. Kui on vaja tähistada imperatiivi (käsku), siis kasutab ta allajoonimist.¹⁵¹

Deontilist laadi tõlgenduse kohaselt on Gensleri süsteem lihtsustatult järgmine¹⁵²:

$O\underline{A}$ tuleb lugeda: *tegu A on kohustuslik*;

$R\underline{A}$ tuleb lugeda: *tegu A on lubatav*;

$\sim R\underline{A}$ tuleb lugeda: *tegu A pole lubatav*;

$\sim O\underline{A}$ tuleb lugeda: *tegu A on mittekohustuslik*.

Gensler sõnastab esimese aksiomi P (*prescriptivity*) järgmiselt:¹⁵³

Kui...siis kujul P ehk „nõrk“ P:

Kui sa peaks tegema A, siis tee A.

Kui sul on lubatud teha A, siis sa võid teha A.

Modaalse loogika ja deontilise loogika abil on aksiomi P võimalik märkida sümbolitena:¹⁵⁴

■ $(O\underline{A} \supset \underline{A})$

■ $(R\underline{A} \supset M\underline{A})$

Gensler esitab esimese aksiomi P (*prescriptivity*) ka loogiliselt järelduval ehk „rangel“ kujul:¹⁵⁵

Loogiliselt järelduval kujul P ehk „range“ P (SP):

„Sa peaks tegema A“ järeldub „Tee A“.

„A tegemine on sobilik“ järeldub „Sa võid teha A“.

□ $(O\underline{A} \supset \underline{A})$

□ $(R\underline{A} \supset M\underline{A})$

¹⁵¹ Kasak, E. Loogika alused. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus 2013, lk 490; Gensler, lk 166-179.

¹⁵² *Ibid*, lk 491.

¹⁵³ Gensler, lk 54.

¹⁵⁴ *Ibid*, lk 181.

¹⁵⁵ *Ibid*, lk 54 ja sümbolitena lk 181.

Eetiline on käituda kooskõlas oma südametunnistusega. Aksiomist P tuleneb vastav kohustus ja teoreem C (*Conscientiousness*).¹⁵⁶ Isiku käitumine on ebaeetiline, kui ta käitub vastuolus oma uskumusega (südametunnistusega).

Loogiliselt järelduval kujul aksiom P seletab, et kohustus käituda kooskõlas oma uskumustega on imperatiivne. Kui isik jõuab järeldusele, et ta peaks tegema A, siis on tal kohustus teha A, sest tegu A on tema uskumusest paratamatult loogiliselt järelduv. A tegemata jätmisel on ta uskumused ja teod mittekooskõlalised ning isik rikub järjepidevuse põhimõtet. Gensler on seisukohal, et iga inimene on motiveeritud kooskõllaliselt ja järjepidevalt käituma, seega on nende põhimõtete rikkumine ebaeetiline.¹⁵⁷

Gensler sõnastab teise aksiomi U (*universalizability*) järgmiselt:¹⁵⁸

Kui sa peaks tegema A (on sobilik teha A), siis on olemas teo üldistest tunnustest kogum F, mille tunnustele vastab ka tegu A ja igal tegelikul või hüpoteetilisel juhul peab sooritama teo, mis vastab tunnustele kogumis F (on sobilik teha F).

Sarnaselt aksiomile P on võimalik ka aksiom U sõnastada loogiliselt järelduval ehk „rangel“ kujul SU. Selle kohaselt järeldub väitest „peab tegema A“ paratamatult, et on olemas teo üldistest tunnustest kogum F, mille tunnustele vastab tegu A ja igal tegelikul või hüpoteetilisel juhul peaks sooritama teo, mis vastab tunnustele kogumis F (on sobilik teha F).¹⁵⁹

Modaalse loogika ja deontilise loogika abil on aksiomi U võimalik kõige üldisemalt¹⁶⁰ märkida sümbolitena järgmiselt:¹⁶¹

$$O\underline{A} \supset (\exists F)(F\underline{A} \bullet \blacksquare(\underline{X})(F\underline{X} \supset O\underline{X}))$$

Aksiom U väljendab põhimõtet, et teo moraalsus ei sõltu ainult teo sooritajast ega olukorrast vaid ka sellest, milline tegu oma olemuselt on. Aksiom U on üks väheseid põhimõtteid, mille aktsepteerimise üle puudub selle valdkonna filosoofide seas vaidlus.¹⁶²

¹⁵⁶ Gensler, lk 50.

¹⁵⁷ *Ibid*, lk 55.

¹⁵⁸ *Ibid*, lk 65.

¹⁵⁹ *Ibid*, lk 78.

¹⁶⁰ Gensler esitab lisaks sümbolitena aksiomi U juhul, kui tegemist on lubatud teoga ja hüpoteetilise sündmusega. Samuti on välja toodud mõned variatsioonid aksiomi U sõnastamisel. Vt Gensler, lk 184.

¹⁶¹ Gensler, lk 183.

¹⁶² Gensler, lk 7.

Eetiline on anda sarnases olukorras sarnaseid hinnanguid ja teha sarnaseid järeldusi olenemata, millised konkreetset isikud on asjaosalised. Aksiomi U kohaselt sõltub iga teo eetilisuus selle teo universaalsetest omandustest. Oluline on, mis liiki tegu on, mitte, kes selle sooritab. Aksiomist U tuleneb erapooletuse teoreem I (*impartiality*).¹⁶³ Aksiom U aitab kaasa ka uskumuste järjepidevuse kontrollimisele ning suunab arutlema selle üle, miks üks või teine eetiline uskumus on aktsepteeritav.¹⁶⁴

Gensler sõnastab kolmanda aksiomi R (*rationality*) järgmiselt:¹⁶⁵

R: Kui A_1, \dots, A_n ($n \geq 1$) on kas omavahel või koos teiste formaalse eetika aksiomidega mittekooskõlalised, siis ei tohiks samal ajal aktsepteerida A_1, \dots , ja A_n .

R_1 : Kui A_1, \dots, A_n ($n \geq 1$) kogumist või kogumist koos teiste formaalse eetika aksiomidega järeldub B, siis ei tohiks samal ajal aktsepteerida A_1, \dots , ja A_n , kuid mitte aktsepteerida B.

Modaalse loogika ja deontilise loogika abil on aksiomi R võimalik märkida sümbolitena:¹⁶⁶

$$\sim \diamond (A_1 \cdot \dots \cdot A_n \cdot C) \supset O \sim (\underline{u}:A_1 \cdot \dots \cdot \underline{u}:A_n)$$

R_1 jaoks:

$$\Box ((A_1 \cdot \dots \cdot A_n \cdot C) \supset B) \supset O \sim (\underline{u}:A_1 \cdot \dots \cdot \underline{u}:A_n \cdot \sim \underline{u}:B)$$

Eetiline on, kui isik on järjepidev. Aksiom R nõuab, et isik oleks oma uskumustes järjepidev.¹⁶⁷ Järjepidevus ei tähenda, et isik peab ühte aktsepteeritud põhimõtet igavesti järgima. Järjepidevus viitab sellele, et isiku uskumused ühel ajahetkel on kooskõlalised. Aksiom R hõlmab järjepidevust laias tähenduses, st nii loogilist järjepidevust (teoreem L), eesmärgilist järjepidevust (aksiom E), järjepidevust oma südametunnistuse järgimisel (teoreem C) kui ka erapooletust (teoreem I).¹⁶⁸ Ratsionaalsus ja järjepidevus on olulised ühiskonna toimimiseks. Pidev ebaratsionaalsus segaks sotsiaalset koostööd ja viiks ühiskonna hävinguni.¹⁶⁹ Samas leiab Gensler, et ratsionaalsus ja seeläbi järjepidevus on inimese poolt

¹⁶³ Gensler, lk 65.

¹⁶⁴ *Ibid*, lk 74.

¹⁶⁵ *Ibid*, lk 41.

¹⁶⁶ *Ibid*, lk 179-180.

¹⁶⁷ *Ibid*, lk 33.

¹⁶⁸ *Ibid*, lk 43.

¹⁶⁹ *Ibid*, lk 29.

kõige raskemini järgitavad põhimõtted. Inimene võib olla võimetu ratsionaalselt käituma tulenevalt psühholoogilisest probleemist või tugevatest emotsioonidest.¹⁷⁰

Gensler sõnastab neljanda aksiooni E (*ends-means*) järgmiselt:¹⁷¹

E: Imperatiivist „saavuta eesmärk E“ järgneb, et kui tegevus M on paratamatult vajalik eesmärgi E saavutamiseks, siis peab tegema M.

E₁: Sellest järgneb omakorda teoreem, et ei tohi samal ajal tahta saavutada E ja uskuda, et tegevus M on vajalik selleks, et teha E ning samal ajal mitte teha M.

Modaalse loogika ja deontilise loogika abil on aksiooni E võimalik märkida sümbolitena:¹⁷²

$\Box(\underline{E} \supset \Box(\sim M \supset \sim E) \supset \underline{M})$

E₁ jaoks:

$O\sim(\underline{u}:E\underline{u} \bullet \underline{u}:\Box(\sim M \supset \sim E) \bullet \sim\underline{u}:M\underline{u})$

Aksiooni E lisamine on vajalik, et teha järeltõlge eesmärgi ja selle saavutamiseks vajalike vahendite eetilise kohta. Aksioomist on võimalik teha järeltõlge nii ebaetiliste vahendite kohta, ebaetiliste eesmärkide kohta kui ka eetilise eesmärgi saavutamiseks vajalike vahendite mittetõlge ebaetilise kohta.¹⁷³

Formaalse eetika on nelja aksiooni põhjal kujuneb viis teoreemide gruppi:¹⁷⁴

1. L (*Logicality*) – loogilisus;
2. O (*Omni-perspective*) – kõigivaatekoht;
3. G (*Golden Rule*) – kuldreegel;
4. I (*Impartiality*) – erapooletus;
5. C (*Conscientiousness*) – südametunnistuse järgimine.

Gensler sõnastab teoreemi L (*logicality*) järgmiselt:¹⁷⁵

¹⁷⁰ Gensler, lk 19.

¹⁷¹ *Ibid*, lk 43-44.

¹⁷² *Ibid*, lk 180, kusjuures $\Box A$ tähistab, et tegevus A on paratamatult vajalik.

¹⁷³ *Ibid*, lk 46.

¹⁷⁴ *Ibid*, lk 42.

¹⁷⁵ *Ibid*, lk 22; L₁ ja L₂.

L: Kui A_1, \dots, A_n ($n \geq 1$) on omavahel mittekooskõlalised, siis ei tohiks samal ajal aktsepteerida A_1, \dots , ja A_n . Lihtsamalt sõnastades: Kui A ja B on mittekooskõlalised, siis ei tohiks samal ajal aktsepteerida A ja aktsepteerida B.

L_1 : Kui A_1, \dots, A_n ($n \geq 1$) kogumist järeldub B, siis ei tohiks samal ajal aktsepteerida A_1, \dots , ja A_n , kuid mitte aktsepteerida B. Lihtsamalt sõnastades: Kui A-st järeldub B, siis ei tohiks samal ajal aktsepteerida A, kuid mitte aktsepteerida B.

Modaalse loogika ja deontilise loogika abil on teoreem L võimalik märkida sümbolitena:¹⁷⁶

$$\sim \Diamond(A \bullet B) \supset O \sim (\underline{u}:A \bullet \underline{u}:B)$$

L_1 jaoks:

$$\Box(A \supset B) \supset O \sim (\underline{u}:A \bullet \sim \underline{u}:B)$$

Teoreem põhineb aksioomil R.

Gensler sõnastab teoreemi O (*omni-perspective*) järgmiselt:¹⁷⁷

Sa ei tohi teha X-le olevikus ega tulevikus A, kui sa ei ole nõus, et sarnases olukorras tehtaks sulle A.

Modaalse loogika ja deontilise loogika abil on teoreem O võimalik märkida sümbolitena:¹⁷⁸

$$\sim (\underline{u}:A_{\underline{x}t} \bullet \sim \underline{u}:(\exists F)(FA_{\underline{x}t} \bullet \blacksquare (FA_{\underline{x}t}' \supset MA_{\underline{x}t}'))))$$

Gensler tutvustab palju erinevaid teoreemi G (*golden rule*) sõnastusi, kuid leiab, et reegli olemus on tabatud kõige lihtsamalt ja selgemalt järgmiselt:¹⁷⁹

Sa ei tohi X-ile teha A ja samal ajal mitte olla nõus ideega, et samasuguses olukorras tehtaks sulle A.

Modaalse loogika ja deontilise loogika abil on teoreem G võimalik märkida sümbolitena:¹⁸⁰

$$\sim (\underline{u}:A_{\underline{x}} \bullet \sim \underline{u}:(\exists F)(F^*A_{\underline{x}} \bullet \blacksquare (x)(FA_{\underline{x}u} \supset MA_{\underline{x}u})))$$

¹⁷⁶ Gensler, lk 176.

¹⁷⁷ *Ibid*, lk 113, sõnastus O3.

¹⁷⁸ *Ibid*, lk 186, O3.

¹⁷⁹ *Ibid*, lk 93.

¹⁸⁰ *Ibid*, lk 186, O3.

Kuldreegli loogilises vormis formuleerimiseks on Gensleri hinnangul 6 480 erinevat moodust.¹⁸¹ Gensler leiab, et kuldreegel „kohtle teisi nii nagu sa tahad, et nemad sind kohtlevad“ on olnud erinevate õpetuste keskmes kogu inimkonna ajaloo jooksul.¹⁸² Esimesed kuldreegli sõnastused pärinevad juba ajast 500 aastat eKr India, Hiina, Pärsia ja Kreeka aladelt. Läbi ajaloo on see olnud kesksel kohal nii hinduismis, judaismis, kristluses, islamis kui ka paljudes teistes usundites. Samuti on selle reegli tähtsust rõhutanud erinevad filosoofia koolkonnad. Sellest tulenevalt leiab Gensler, et tegemist on inimeste jaoks kõige olulisema eetika reegluga, mis on kogu ülejäänud eetikareeglistiku süsteemi alus.¹⁸³

Gensler sõnastab teoreemi I (*impartiality*) järgmiselt:¹⁸⁴

Sa ei tohi uskuda, et sa võid teha X-ile A ja samal ajal mitte uskuda, et täpselt vastupidises olukorras võiks X teha sulle A.

Modaalse loogika ja deontilise loogika abil on teoreem I võimalik märkida sümbolitena:¹⁸⁵

$$\sim(\underline{u}:RA\underline{u}x \bullet \sim\underline{u}:(\exists F)(F^*A\underline{u}x \bullet \blacksquare(FA\underline{x}u \supset RA\underline{x}u)))$$

Viimased kolm teoreemi tunduvad esmapilgul sarnased. Tegelikult on need aga olemuselt erinevad. Teoreem I määrab, et eetiline on anda sarnastele olukordadele sarnaseid hinnanguid, teha sarnaseid järeldusi. See keelab isikul omada vastuolulisi uskumusi. Teoreem G seevastu määrab, et isik ei tohi käituda vastuolus oma soovidega, sh selles osas, kuidas isik soovib, et teda ennast koheldaks.¹⁸⁶ Teoreem O hõlmab erinevalt teistest ajalist ja isikulist dimensiooni.

Gensler sõnastab teoreemi C (*conscientiousness*) järgmiselt:¹⁸⁷

Sa ei tohi samal ajahetkel uskuda, et sa peaks sel hetkel tegema A, kui sa samal hetkel ei tee A.

Modaalse loogika ja deontilise loogika abil on teoreem C võimalik märkida sümbolitena:¹⁸⁸

$$\sim(\underline{u}:OA\underline{u} \bullet \sim\underline{u}:A\underline{u})$$

¹⁸¹ Gensler, lk 97.

¹⁸² *Ibid*, lk 12.

¹⁸³ Gensler, H. J. Videoloeng. The Golden Rule by Fr. Harry Gensler. Avaldatud 21.02.2014. Edaspidi tähistab joonealune viide Genslerile jällegi raamatut, mitte videoloengut.

¹⁸⁴ Gensler, lk 69.

¹⁸⁵ *Ibid*, lk 184.

¹⁸⁶ *Ibid*, lk 71.

¹⁸⁷ *Ibid*, lk 50.

¹⁸⁸ *Ibid*, lk 182.

Deontiline loogika on kooskõllaliselt formaliseeritav ning on hästi ühendatav ka formaalse eetikaga.¹⁸⁹ Formaalse eetika reeglitest on deontilise loogika abil võimalik luua süsteem, mida saab ka õigusroboti jaoks kasutada, sest seda on võimalik programmeerida.

Formaalne eetika ei võimalda ammendavalt vastata küsimusele, kas tegu A on eetiline või ebaeetiline. Samas on formaalse eetika põhjal võimalik teo A kohta öelda, et ta on ebaeetiline, kui esineb vastuolu formaalse eetika reeglitest tulenevalt. Formaalse eetika vastu eksimine on märk, millele tuleb kaasuse lahendamisel täiendavat tähelepanu pöörata. See võib viidata nii ebaeetilisele käitumisele kui ka lihtsalt eksimusele näiteks asjaolu ebaõigesti mäletamisest tulenevalt. Samuti on võimalik jõuda järeldusele, et tegu A on formaalselt eetiline, kuid täiendavalt tuleb kontrollida vastavust materiaalse eetika reeglitele.

Formaalne eetika on kasulik abivahend moraalise mõtlemise suunamisel. Õigusrobot suudab inimesest kohtunikku aidata tuues välja kaasuse asjaolude omavahelised vastuolud ja ka vastuolud formaalse eetika põhimõtetega.

Magistritöös on eespool käsitletud õigusnormide deontilise loogika abil formaliseerimist. Kui õigusnormidele lisada formaalse eetika reeglid, on võimalik saavutada veelgi järjepidevam õiguse kohaldamine, sest ühtlustub ka hea usu põhimõtet ja heade kommetega vastuolus olevate tehingute tühisust käsitlevate normide kohaldamine.

3.2.2. Materiaalse eetika reeglite õigusrobotisse sisestamise võimalused

Eelmisest alapeatükist nähtub, et formaalse eetika reeglite õigusrobotile lisamine on võimalik. Sellest tõusetub aga küsimus, kas lisaks formaalsele eetikale on võimalik õigusrobotisse lisada materiaalse eetika reegleid. Magistritöös on eelnevalt analüüsitud, et eetika reeglid on vajalikud õigusnormide tõlgendamiseks ja õigesti kohaldamiseks. Seejuures on olulised nii formaalse eetika kui ka materiaalse eetika põhimõtted.

Wallach ja Allen arutlevad, kas ja kuidas oleks võimalik arvutile eetikatummetust „õpetada“. Wallach ja Allen lähtuvad mõnes küsimuses teistest eeldustest, kui käesolev magistritöö. Esiteks ei välista Wallach ja Allen oma raamatus masinate tehisintellektina käsitlemist.

¹⁸⁹ Kasak, lk 491.

Käesolevas töös ei käsitleta õigusrobotit kui tehisintellekti. Teiseks keskenduvad Wallach ja Allen paljuski robotitele suunatud programmeerimisele, st arutelu sisaldab masinate (robotite) aktiivset tegutsemist ka füüsilises maailmas. Käesolevas töös kirjeldatava õigusroboti puhul ei ole tegemist robotiga selles tähenduses. Õigusrobot töötab arvutis, mis ei liigu füüsilises maailmas (va kui inimene seda tõstab). Vaatamata eespool toodud erisustele on Wallach ja Allen esitanud huvitava käsitluse eetikareeglite programmeerimise võimaluste kohta, mis on asjakohane ka käesolevas magistritöös kirjeldatava õigusroboti loomisel.

Materiaalse eetika reeglite programmeerimisel on Wallachi ja Alleni hinnangul kaks erinevat lähenemist – „ülevallt-alla“ ja „allt-üles“ meetod. Tavapäraselt keskenduvad erinevad õpetused eetikast just ülevallt-alla lähenemisele. Ülevallt-alla lähenemise kohaselt on käitumise eetilise hindamise aluseks standardid, normid ja printsiibid. Nende printsiipide täpsem sisu võib tuleneda nii religioonist kui ka erinevate kultuuride väärtushinnangutest või filosoofilistest süsteemidest. Samas on paljud väärtushinnangud erinevates eetikasüsteemides sarnased (sama rõhutab ka Gensler oma kuldreegli puhul).¹⁹⁰

Õigusroboti puhul tähendaks ülevallt-alla lähenemine, et valitakse üks eetika teooria, analüüsitakse teooria põhimõtteid ja uuritakse, milliste protseduuridega on võimalik teooriat õigusrobotis rakendada ning programmeeritakse süsteem vastavalt sellele.¹⁹¹

Eetikateooriad pakuvad pealtnäha kõikehõlmavaid lahendusi. Kui materiaalse eetika põhimõtted oleks konkreetsete reeglitena sõnastatavad, siis oleks eetiliselt käitumine lihtsalt nende reeglite järgimine. Alleni ja Wallachi hinnangul on sellise (materiaalse eetika) reeglistiku ammendav programmeerimine aga suhteliselt ebatõenäoline.¹⁹²

Üks võimalus materiaalse eetika reeglite õigusrobotisse sisestamiseks on masinõppe kasutamine. Masinõppe aitab luua programme ja „ennustajaid“ olukorras, kus eksperdid ei suuda ise vastavaid reegleid piisava täpsusega kirja panna. Sellisel juhul on võimalik tuletada reeglid andmete analüüsi kaudu.¹⁹³ Materiaalse eetika reeglid on kogum, mida isegi eksperdid ei suuda piisava täpsusega kirja panna. Masinõppe tundub esmapilgul ühe sobiva lahendusena materiaalse eetika reeglite süstematiseerimiseks. Masinõppe abil on õnnestunud luua suhteliselt hästi toimiv

¹⁹⁰ Allen, C. ja Wallach, W. *Moral Machines. Teaching Robots Right from Wrong*. Oxford: Oxford University Press, 2009, lk 79.

¹⁹¹ *Ibid*, lk 80.

¹⁹² *Ibid*, lk 83. Autorid ei erista formaalset ja materiaalselt eetikat, kuid käesolevas töös on need eraldi defineeritud.

¹⁹³ STACC-i kodulehekül, masinõppe.

tarkvara näiteks näotuvastuse ja ka teiste objektide pildilt ära tundmise tarvis, mille saavutamine programmeerimise kaudu ei olnud võimalik.

Masinõppe abil on võimalik leida uus seoseid, mille põhjal on võimalik saada vastuseid ka tulevikus tekkivatele küsimustele. Ennustuste tegemiseks „treenitakse“ programmi andmetega. Mida rohkem on sisestatavaid andmeid, seda efektiivsemaks muutub treenitav mudel. Seda tõenäolisemalt on võimalik ennustada seni teadmata tulevasi väärtusi.¹⁹⁴ Eesti kohtupraktika on sellise andmetöötluse jaoks liiga väikese mahuga. Isegi kogu kohtupraktika analüüsimisel ei teki õigusrobotil piisavalt seoseid õigusemõistmises olulistest eetika reeglitest ammendava süsteemi loomiseks. Isegi kui masinõpe tundub esmapilgul hea lahendus materiaalse eetika reeglite süstematiseerimiseks, siis ei ole masinõpe probleemi lahendamiseks piisav.

Materiaalse eetika reeglite ülevalt-alla lähenemisega õigusrobotile töödeldavaks muutmine on niisiis ebatõenäoline. Erinevalt formaalse eetika reeglitest ei moodusta materiaalse eetika reeglid formaalset aksiomaatilist süsteemi. Materiaalse eetika reegleid ei ole võimalik ühetähenduslikult programmeerida. Sellele vaatamata võib olla võimalik eetika reeglitest õigusrobotile vajaliku süsteemi loomine.

Alt-üles lähenemise puhul rakendatakse õigusrobotit nõ õppekeskkonnas, kus õigusrobotit „kiidetakse“ käitumise eest, mis on eetilisel kiiduväärt. Seda meetodid on kõige lihtsam piltlikult võrrelda lapse arenguprotsessiga või evolutsiooniga. Õigusrobotisse ei sisestata eetika põhimõtteid, vaid see peab katse-eksitus meetodiga need põhimõtted ise avastama või konstrueerima. Kui alt-üles lähenemisel üldse mingi teooria enne õigusrobotisse sisestatakse, siis seda ainult antava ülesande täpsustamiseks, mitte selle valikute suunamiseks.¹⁹⁵

Alt-üles lähenemine on seni osutunud edukaks näiteks IBM-i Deep Blue ja Google AlphaGo puhul. Deep Blue oli arvutiprogramm, mis võitis 1997. aastal males Garry Kasparovit, keda peetakse tänapäevani maailma üheks parimaks malemängijaks. Pealiskaudselt lähenedes oli Deep Blue'sse programmeeritud male käikude reeglistik ja eesmärk mäng võita.¹⁹⁶ 2016. aastal õnnestus AlphaGo nimelisel arvutiprogrammil võita lauamängu Go ühte parimat mängijat Lee Se-doli. Go'd peetakse malest oluliselt keerulisemaks mänguks.¹⁹⁷ Need saavutused näitavad, et arvutil on võimalik reegleid ja eesmärki teades sooritada edukalt keerulisi ülesandeid ilma,

¹⁹⁴ STACC-i kodulehekül, masinõpe.

¹⁹⁵ Allen, Wallach, lk 80.

¹⁹⁶ IBM-i kodulehekül.

¹⁹⁷ BBC News. Google's AI wins final Go challenge. – BBC News, 15.03.2016.

et inimesest programmeerija peaks iga vahepealse sammu kohta midagi programmikoodi lisama.

Allen ja Wallach tõdevad, et kõige paremaid lahendusi keeruliste süsteemide loomisel saab alt-üles ja ülevalt-alla meetodeid kombineerides. Õigusrobotisse lisatakse hulk reegleid (ülevalt-alla osa), mis on kokkuvõttes ikkagi puudulikud, ja soovitatav eesmärk. Tavaliselt on eesmärgi saavutamiseks mitu erinevat võimalust. Õigusrobot asub seejärel katse-eksitusmeetodiga eesmärki saavutama. Seeläbi täiendatakse õigusrobotit alt-üles meetodiga.¹⁹⁸ Allen ja Wallach mõnnavad, et alt-üles ja ülevalt-alla lähenemised on paljude keeruliste ülesannete lahendamiseks liialt lihtsakoelised. Samas on nende hinnangul just alt-üles ja ülevalt-alla lähenemiste kombineerimisel suur potentsiaal eetikat rakendavate süsteemide programmeerimisel.¹⁹⁹

Viimase paarikümne aastaga on erinevad infotehnoloogilised lahendused oluliselt mitmekesisemaks muutunud. Vaatamata sellele, ei ole arvutiprogrammide loomise võimalused põhimõtteliselt muutunud – arvutid on inimestest kiiremad ja efektiivsemad ainult selliste ülesannete täitmisel, mille puhul piisab vaid märkide analüüsimisest nende tähendust mõistmata. Materiaalse eetika reeglitest ei moodustu aga sellist märgisüsteemi, mida oleks võimalik õigusrobotile töödeldavaks muuta. Materiaalse eetika reeglid kujunevad ja saavad tähenduse läbi nende mõistmise inimese poolt.

Eetilisi otsustusi tegev infotehnoloogiline lahendus on esialgu siiski vaid teoreetilisel tasandil arutelu, mitte õigusrobotina realiseeritav praktiline väljavaade. Samas ei ole välistatud, et tulevikus suudetakse alt-üles ja ülevalt-alla lähenemiste abil imiteerida eetilisi otsuseid tegevat masinat. Näiteks on tänapäeval suudetud luua suhteliselt hästi toimiv tarkvara nii näotuvastuseks kui autojuhtimiseks, kuigi neid oskusi otseselt programmeerida ei suudeta.

¹⁹⁸ Allan, Wallach, lk 80.

¹⁹⁹ *Ibid*, lk 81.

4. Esimesed sammud õigusroboti suunas

4.1. Õigusrobotika konkurss

Eesti Advokatuur ja Tartu Ülikooli IT-õiguse õppeprogramm koostöös mitmete valitsusasutuste, advokaadibüroode ja IT-ettevõtjatega kuulutas 2016. aastal välja konkursi IT-lahenduste loomiseks, millega on võimalik leida õigusküsimustele täpseid vastuseid.

Konkursi kirjelduse kohaselt kulutavad juristid kümneid tunde aastas seadustest ja teistest õigusallikatest keerulistele õigusküsimustele vastuseid otsides. Õiguse tõlgendamiseks tuleb läbi töötada hulk kohtulahendeid, haldusorganite otsuseid, seletuskirju, Euroopa Liidu õigusakte, juhendmaterjale, õigusteaduslikku kirjandust ja paljusid teisi allikaid. Materjali maht muutub aja jooksul järjest suuremaks. Tõlgendusallikate otsing on samas ainult osa tööst. Jurist peab lisaks leidma asjassepuutuva normi, kontrollima selle kehtivust, lahendama normide vastuolusid ja ületama õiguslünki.²⁰⁰

Konkursil osalemine oli avatud kõigile. Meeskonda soovitati kaasata nii tehniliste, disaini- kui ka õiguslaste oskustega osalejaid. Konkursil osalejad pidid looma töötava prototüübi või valmis rakenduse, mis võimaldab juristidel (või ka õigusteadmisteta isikutel) leida arvuti abil kiiresti õigeid vastuseid Eesti õigust puudutavatele küsimustele. Konkursi tingimus oli, et lahendusel peab olema avatud lähtekood, et valitsusasutused või muud isikud saaksid soovi korral ideed edasi arendada.²⁰¹

Konkursile laekus neli projekti ja üks essee vormis töö. Lõplikult loeti konkursi tingimustele vastavaks kolm tööd, mida meeskonnad esitlesid žüriile 22. märtsil 2017. Konkursi tulemused kuulutatakse välja 2017. aasta maikuu lõpus.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kõik meeskonnad pidasid lahenduse raames oluliseks, et erinevate informatsiooniallikate otsingud tuleks koondada ühte kasutajasõbralikku keskkonda. Järgnevalt tutvustab magistritöö konkursile esitatud lahendusi.

²⁰⁰ Õigusrobotika konkursi kuulutus.

²⁰¹ *Ibid.*

4.2. Õigusrobotika konkursile esitatud lahendused

4.2.1. Oma meeskonna lahendus

Magistritöö autori ja tema meeskonnaliikmete Mirell Kraini, Roland Pihlaka, Mario Sepa ja Vahur Ontoni hinnangul oli eesmärk õiguslase teabe otsimise lihtsustamiseks luua ühine platvorm nii Eesti kui ka Euroopa Liidu õigusallikate koondamiseks. Õigusallikate integreerimine ühte keskkonda aitab kaasa nende efektiivsemale haldamisele ning hõlbustab kiiremat õigusküsimuse lahendamist, sest kaob vajadus teostada mitu erinevat otsingut.

Eestis lahendavad kohtud vaidlusi kehtivate seaduste alusel. See tähendab, et esmatähtis on õigete õigusnormide äratundmine. Järgmise sammuna on oluline seaduse teksti mõttest arusaamine ehk õiguse tõlgendamine. Õigust aitab tõlgendada varasem kohtupraktika. Lisaks on argumenteerimist abistavateks materjalideks seaduste kommentaarid ja ka Juridica artiklid. Viimaste prototüübile lisamine ei olnud esialgu siiski võimalik.

Otsing töötab temaatilise kattumise põhimõttel. Dokumentides leiduv sõnavara ei pea täpselt kattuma otsingus kasutatud sõnadega, piisab teema ühtimisest. Seega lisandub tavapärasele märksõnade otsingule keerulisem semantiline otsing. Otsingud toimuvad tekstide temaatilise sarnasuse järgi otsingusõnadele. Leitavad tekstid ei pea otsingus olemaid märksõnu tingimata sisaldama, kui leidub sünonüüme või muud moodi temaatilist kattumist.

Samuti on võimalik esitada „negatiivseid“ märksõnu teatud teemade välistamiseks tulemustest. Lisaks on otsinguga leitud tulemuste hulgast võimalik märgistada vasted, mis ei paistnud käesoleval hetkel asjakohased. Seejärel pakub otsingumootor järgmisena märgistatust võimalikult teistmoodi tulemusi.

Konkursi käigus on valminud väiksema mahuga prototüüp, mis lahendab eespool kirjeldatud otsingumootori probleemi. Seda on võimalik täiendada ning edasi arendada. Praegune demo sisaldab nii Eesti kui Euroopa Liidu õigusakte seisuga oktoober 2004. Kasutatud on vanu akte, sest nende maht on kümneid kordi väiksem.

Otsida saab nii eesti kui inglise keelseid tekstide tõlkeid. Paralleelcorpuse kasutamine tekstide ja ridade teemade tuvastamiseks on praktiline selle poolest, et võimaldab sõnade täiendavat tähendusruumi statistiliselt tuvastada lisaks sama keele lausetele ka teksti tõlgete ehk paralleelcorpuse pealt. Statistiline lähenemine ei indekseeri sõnu, mille tähendust tuvastada ei

suuda. Kui mõni otsingusõna on liiga harvaesinev, et statistiline lähenemine seda leida võiks, siis on potentsiaalselt tegu mingi lühendi või märksõna või nimega. Sel juhul aitaks täiendavalt tavateksti otsingu tugi, mis otsib otsingusõna otse algfailidest ning mitte statistilisest mudelist.

Prototüübi loomise käigus on meeskonnal valminud ka esialgne kasutajaliides programmi kasutamiseks. Esialgu on võimalik otsida seaduste hulgast ühte positiivset märksõna ning kasutada tulemuste välistamiseks samuti ühte negatiivset märksõna. Otsida on võimalik terviktekstidest või konkreetsete tekstilõikude kaupa. Oluline erinevus senistest otsinguvõimalustest on just see, et märksõnu on võimalik sisestada ühes keeles, kuid tulemusi kuvada teises keeles. Sellise otsingu abil on võimalik selgemalt piiritleda otsitavat valdkonda.

Search Legal Texts

The screenshot shows a search interface with the following components:

- Positive topic words:** border customs vat
- Negative topic words:** traffic
- Search Type:** Radio buttons for 'Texts' and 'Lines' (selected).
- Search corpus:** Checkboxes for 'Estonian laws' (checked) and 'EU laws'.
- Number of results:** A dropdown menu set to '10'.
- Search Language:** A dropdown menu set to 'English'.
- Result Language:** A dropdown menu set to 'Estonian'.
- Search button:** A button labeled 'Search'.

Search results:

Ignore	Index	Score	Title and matching lines
☐	1	0.342	Tolliseadus - Vastu võetud 17. detsembril 1997. a. - (RT I 1998, 3, 54; terviktekst R Tolliterminalis võivad kaupa ajutisel ladustamisel hoida kõik kaupa tolliterritooriumile toimetava (3) Tekkida võiva tollivõla tagamiseks võib toll nõuda teda rahuldavat tagatist isikult, kes vastar (4) Kauba ajutise ladustamise eest vastutav isik vastutab kauba puutumatus, arvestuse täps <i>et-en/x2007k5_et-en.par : 525</i>
☐	2	0.322	Tolliseadustik - Vastu võetud 17. oktoobril 2001. a. - (RT I 2001, 88, 531), Eksporti- ja imporditehingute ning transiitveo peatamine Maksuhalduri ettekirjutuse täitmata jätmise korral võib Tolliamet iseseisvalt või Maksuameti et toimetatava kauba ja maksu maksjale kuuluva veoki." <i>et-en/x40055_et-en.par : 2522</i>
☐	3	0.320	Tolliseadustik - Vastu võetud 17. oktoobril 2001. a. - (RT I 2001, 88, 531), 2) paragrahvi 54 punkt 4 muudetakse ja sõnastatakse järgmiselt: "4) tolliasutused - tolliseadustiku ja selle alusel antud õigusaktidega kehtestatud korras - lõhke § 309. <i>et-en/x40055_et-en.par : 2508</i>
☐	4	0.319	Tolliprotseduuride "eksport" ja "taasväljavedu" rakendamise eeskirja kinnitamine - 33. Lihtsustatud tollivormistuse õiguse andmisel määrab toll vajadusel tagatissumma suuruse teki Perioodilise deklareerimise õiguse andmisel määrab toll kaubadeklaratsiooni esitamise tähtpäev <i>et-en/x40017k3_et-en.par : 150</i>

Joonis 2 – õigustekstide otsingu esialgne kasutajaliides

Konkursi raames valminud prototüüpi tuleb veel edasi arendada. Näiteks võiks programm kasutajale soovitada otsinguga seonduvaid alternatiivseid märksõnu. Samuti oleks juristidele kasulik, kui otsimiseks ei peaks kasutama ainult sõnu, vaid otsingu sisendiks saaks anda tekstifaile, millele vastavaid temaatilisi tulemusi soovitakse leida.

Kindlasti tuleb täiendada ka otsingualgoritmi ja tegeleda erinevate keelte lisamisega. Parem eesti ja inglise keele tugi on võimalik saavutada kasutades morfoanalüsaatorit sõnatüvede leidmiseks ning ühtestajat mitmetähenduslike sõnade ja asesõnade tähenduse selgitamiseks, samuti fraaside tuvastamiseks. See võimaldab eemaldada ka stopp-sõnu ehk sõnu, mis on liiga

sagedased, et tähendust omada. Ka praegune algoritm suudab stopp-sõnu ignoreerida, kuid seda statistilistel meetoditel, mis ei pruugi alati viia õige tulemuseni.

Programmi kõige olulisem funktsionaalsus peaks tulevikus olema nõ kaasuse lahendamine. Programm võiks esitada kasutajale küsimusi, millele vastates jõuab kasutaja lõpplahenduseni. Tsiviilõiguses on tavapäraselt igal nõudel seaduses konkreetne nõude alus ehk üks kindel paragrahv, mille järgi kõiki sarnaseid õigusvaidlusi lahendatakse või vähemalt nende lahendamist alustatakse. Nõude alus on omakorda seotud teiste paragrahvidega, mille abil kontrollitakse ühe või teise eelduse täidetust.

Edaspidi peaks programm töötama ka viisil, et kaasuseid on võimalik läbi lahendada vastavalt programmi esitatud küsimustele, mis põhinevad seadusest tulenevatel nõude alustel ja eeldustel. Küsimused peaksid olema võimalikult lühikesed, kuid samas üheselt mõistetavad. Võimalusel tuleks eelistada märksõnade kasutamist lausetele, sest see on kiirem ja mugavam.

Järgmisena tuleb lisada võimalus, et iga küsimuse ja vastusevariandi juures on viited kohasele kohtupraktikale ja õiguskirjandusele. Kasutajal peab olema võimalik tutvuda erinevate argumentide ja seisukohtadega enne, kui ta programmi esitatud küsimusele vastab. Siinkohal on ilmselt oluline, et arvuti suudaks ise kohtupraktikat nii palju süstematiseerida, et ta pakuks kasutajale 10-20 kõige olulisemat lahendit. Ideaalis võiks leitud lahendis olla võimalik märgistada vajalik tekstilõik, et sellele ühe nupuvajutusega viidata, näiteks märgistatud lõik kopeerida valmivasse dokumenti koos korrektse viitega. Programm peaks „õppima“ kasutaja tehtud valikutest, st pakkuma esimesena neid lahendeid, mida kasutajad ise sagedamini viitavad.

Kui programm sellisel viisil töötab, tuleb järgmisena leida võimalus lahenduskeemi lühendamiseks. Lihtsamate kaasuste puhul ei soovi kasutaja alati kogu skeemi läbi lahendada. Kasutajal peab olema võimalik alustada „skeemi keskelt“. Üks võimalus on pakkuda kasutajale võimalust sisestada tekstina märksõna, millest ta soovib alustada. Programm ise pakub kasutaja teksti põhjal kõige sarnasemad etapid pikast kaasuse lahenduse skeemist, kasutaja saab valida talle sobiva ja jätkata sealt skeemi lahendamist. Sel juhul peaks kasutaja kindlasti mõned korrad eelnevalt pikka skeemi lahendama, et ta teaks märksõnu, mida lühendatud skeemi jaoks sisestada.

4.2.2. Teiste meeskondade lahendused

Õigusrobotika konkursile esitasid lahendused veel kaks meeskonda. Ühe prototüübi esitasid Carrie Raiend, Kaspar Gering ja Veiko Soomets. Järgnevalt on esitatud lühiülevaade nende projektist.

Meeskonna hinnangul on olulisemad probleemid õigusevaldkonnas vastuste otsimisel, et informatsioon on laiali erinevates andmebaasides, nendes otsingute teostamine võtab liiga palju aega ega taga alati asjakohaseid vastuseid.

Probleemi lahendamiseks tuleb relevantne informatsioon erinevatest allikatest koondada viisil, et otsinguid on võimalik teostada ühes otsingusüsteemis. Vastused tuleb kasutajale väljastada vastavalt tema enda valitud parameetritele. Kasutusele tuleb võtta senisest efektiivsemad otsingumeetodid. Seeläbi muutuks õigusteave inimestele kättesaadavamaks ja ka arusaadavamaks.

Valminud lahenduse prototüübi peamine funktsionaalsus on otsingumootor, mis koondab erinevaid allikaid. Kasutajal on võimalus leitud tulemusi erinevate parameetritega filtreerida. Vasted on järjestatud nende olulisuse järgi. Olulisus tuleneb otsingsõna esinemissagedusest allika sisus. Vaste olulisus sõltub ka sellest, kas ja mitu korda esineb otsingsõna leitud teksti pealkirjas või sisus või nii pealkirjas kui sisus. Olulisuse järgi sorteerimine ei ole samas võimalik teatud allikate puhul, näiteks kohtulahendite registri puhul. Iga leitud vaste viitab alati kasutajale konkreetse allika, millest vaste leiti.

Lahenduse prototüübile on võimalik lisada erinevaid allikaid. Hetkel on allikatena lisatud näiteks uudised Eesti meediaväljaannetest, Euroopa Liidu õigusaktid ja kohtupraktika, Eesti õigusaktid ja nende eelnõud, Eesti kohtupraktika. Otsingumootori üks olulisemaid täiendusi võrreldes senistega on, et iga kasutaja saab vajadusel ka ise lisada veebileht, milles otsingumootor otsinguid teostab.

Prototüübi abil seaduseid sisaldavates andmebaasides otsinguid teostades on võimalik saada vasteid, millises seaduses ja paragrahvis otsitav märksõna sisaldub. Igale vastele on lisatud skaala, mis näitab vaste olulisust. Lisaks on võimalik otsinguid teostada erinevates foorumites ja meediaväljaannetes. Sellise otsingu puhul sisaldab vaste leitud osa märksõnast, allika nimetust ja kuupäeva ning skaalat vaste olulisuse kohta.

Päevaleht	2017-03-21	Venelaste üleilmsel rahapesu e aitasid kaasa ka Briti ja USA pangad
Päevaleht	2017-03-21	Eesti firmal on seos Venemaa rahapesuskeemi põhifirmaga
ERR	2017-03-22	LHV: rahapesu tõttu võib Eestis dollarimaksetega keeruliseks minna
Riigiteataja seadusmuudised	2016-07-05	Isikut tõendavate dokumentide seaduse, krediidiasutuste seaduse ning rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seaduse muutmise seadus
Äripäev	2017-03-22	Rahapesujuhtum jätab mõlgi Eesti eduloole
Äripäev	2017-03-22	Hollandi suurpank ING avalikustas oma viimase kvartali aruandes, et on sattunud uurimise alla seoses rahapesu ja korruptsioonijuhtumitega.
Postimees	2017-03-21	«Venemaal on väga tugev valuutakontrolli süsteem, mis tekitab rahapesuskeeme juurde,» rääkis Postimehe Päevaintervjuus rahapesu tõkestamise valdkonna ekspert ja rahapesu andmebüroo eksjuht Aivar Paul. «See ei ole aga piisav põhjus, et ükski Eesti pank võiks aktsepteerida sellist raha liigutamist.» kinnitas ta.
Postimees	2017-03-21	Danske Bank lasi Eesti juhid lahti rahapesukahtluste tõttu
Postimees	2017-03-21	Riigiprokurör rahapesust: meilt ei ole abi küsitud
Postimees	2017-03-22	LHV: rahapesu tõttu võib Eestis dollarimaksetega keeruliseks minna

Joonis 3 - prototüübi toimimine märksõna „rahapesu“ näitel, otsing meediaväljaannetes.

Teise prototüübi nimega Elegadro²⁰² esitas Taimo Peelo. Elegadro võimaldab teostada otsinguid Eesti õigusaktide põhjal loodud graafandmebaasis. Tänapäeval on suurem osa andmebaase relatsioonilised. See tähendab, et objektid andmebaasis ja nendevahelised seosed on esitatud tabelite kujul. Graafandmebaas ei põhine tabelitel ja võimaldab oma struktuuri tõttu suuremat paindlikust erinevate andmete vahel sidemete loomisel.

Prototüüp Elegadro sisaldab õigusakte, mis on loeteluna toodud Riigi Teataja lühendite ja nende vastete nimekirjas. Graaf on seoseid kirjeldav paljuaspektiline matemaatiline objekt või tema piltesitus, mis koosneb tippudest ja neid ühendavatest kaartest.²⁰³ Selliselt struktureeritud andmebaasi kasutades on võimalik luua ja märgata seoseid, mille tabelitel põhinevas relatsioonilises andmebaasis kujutamine oleks ebanugav või lausa võimatu. Lisaks võimaldab graafandmebaas teostada päringuid, mis tuvastavad seoseid, mille nimi ega olemus ei pruugi päringu tegemise hetkel teada olla.

Elegadro koosneb niisiis kahest tehnilisest lahendusest. Esimene lahendus on õigusaktidest graafandmebaasi loomine. Teine lahendus on selles andmebaasis otsingute teostamise võimalus.

Märksõna otsinguga tagastab Elegadro vastena kõik õigusaktid, milles sisaldub otsitav sõna. Iga vastet on võimalik „laiendada“, mille peale Elegadro kuvab kasutajale kõik selles õigusaktis sisalduvad vasted. Elegadro järjestab tulemused vastavalt selle, mitu korda otsitav märksõna

²⁰² Kontsepttrakendus (PoC), kättesaadav: <https://github.com/unserializable/elegadro/>.

²⁰³ Definitsioon andmekaitse ja infoturbe leksikonist.

seaduse tekstis esines. Otsitav märksõna on tekstis värvilisena märgistatud. Otsinguga on võimalik leida ka konkreetne osa õigusaktist sisestades õigusakti lühendi (nt VÕS) ja paragrahvi numbri (nt 108).

Tulevikus on võimalik lahendust täiendada lisades sinna ka muud õigusaktid. Samuti on võimalik graafandmebaasi täiendada seostega õigusaktide ja kohtupraktika vahel.

lura otsing:

hüpoteek

OTSI

- **+Krediidiandjate ja -vahendajate seadus**
- **-Asjaõigusseadus**
 - **-8. OSA PANDIÕIGUS**
 - **-3. peatükk KINNISPANT**
 - **-1. jagu HÜPOTEEK**
 - **-1. jaotis [Mõiste, tekkimine ja lõppemine]**
 - **-§ 328 Algne omaniku hüpoteek**
 - (1) Kinnisasja omanik võib hüpoteegi seada enda kasuks.
 - (2) Omanikuhüpoteegi seadmine toimub omaniku notariaalselt kinnitatud avalduse alusel kande tegemisega kinnistusraamatusse.
 - **-2. jaotis [Sisu]**
 - **-5. alljaotis Hüpoteegi jagamine ja ühendamine**
 - **-§ 355 Osa hüpoteek**
 - (1) Hüpoteeki võib jagada osadeks.
 - (2) Hüpoteegi jagamiseks osadeks, samuti osahüpoteekide omavahelise järjekoha muutmiseks ei ole omaniku nõusolek nõutav.
 - (3) Osahüpoteegid asuvad senise hüpoteegi järjekohale.
 - **-6. alljaotis Ühishüpoteek**
 - **-§ 362 Omaniku ühishüpoteek**
 - (1) Kui nõue, mille tagamiseks ühishüpoteek on seatud, ei teki või lõpeb või kui hüpoteegipidaja ühishüpoteegist loobub, võivad ühishüpoteegisra koormatud

Joonis 4 - lahenduse Elegadro toimimine märksõna „hüpoteek“ näitel.

Kokkuvõte

Käesolevas magistritöös käsitleti õigusselguse vähenemise probleemi Eesti kohtupraktikas ja analüüsiti õigusteooria seisukohast võimalusi probleemi lahendamiseks infotehnoloogia abil.

Õigusselguse põhimõtte järgimiseks on oluline otsida lahendusi, mis vähendavad kohtute töökoormust kindlustades isikule tõhusa kohtumenetluse mõistliku aja jooksul. Lahendus peab samal ajal aitama kaasa õiguse ühetaolisele kohaldamisele. Tõhus õigusmõistmine tähendab senisest kiiremat ja kvaliteetsemat õigusemõistmist. Üks võimalik lahendus on täiendavate infotehnoloogiliste lahenduste kasutamine kohtunike abistamiseks.

Senised meetmed kohtunike töökoormuse vähendamiseks ei ole veel aidanud kaasa kohtupraktika ühetaolisemaks muutumisele. Näiteks horisontaalne liikumine advokaadi, prokuröri ja kohtuniku ametikohtade vahel võib küll formaalselt tagada kohtunikukohtade parema täidetuse, aga samas viia olukorrani, mil ametis ei ole kuigi palju pika töökogemusega kohtunikke. Pidevalt vahetuv kohtunikkond võib põhjustada ebaühtlast kohtupraktikat, kui kohtunikul puudub võimalus saada tõhusat abi kaasuste lahendamisel, sh õiguse järjepidaval kohaldamisel.

Käesoleva magistritöö esimene hüpotees oli, et õigusteooria seisukohast lähtuvalt on võimalik luua positiivset õigust ja kohtupraktikat töötlev õigusrobot, mis suudab kohtunike abistada kaasuste lahendamisel ja õigusselguse põhimõtte järgimisele. Hüpotees leidis kinnitust.

Kõigepealt on töös analüüsitud õigusnormide õigusrobotile töödeldavaks muutmist. Teoreetiliselt saab kõik õigusnormid üles märkida deontilise ruudu põhisel. Deontilisest ruudust tulenevalt on OE käsk, st E peandub olema; $O\sim E$ (FE) on keeld, st E ei tohi olla ehk E on keelatud; $\sim O\sim E$ (PE) on luba, st E on lubatud ja $\sim OE$ (P \sim E) on negatiivne luba, st E võib mitte-teha. Ka sätted, mis esialgu ei paista sobituvat kirjeldatud ruutu, saab sõnastada üheks neljast liigist. Deontilise loogika abil õigusnormide õigusrobotile töödeldavaks muutmise puhul on oluline jälgida, et normide sisu oleks määratletud võimalikult ühemõtteliste muutujatena. Siiski ei ole täheldada takistusi selleks, et kohaste meetodite rakendamisel saab õigusnormid deontilise ruudu põhisel muuta õigusrobotile töödeldavaks.

Lisaks õigusnormidele on õiguse kohaldamisel väga olulised prioriteetsusstandardid *lex superior derogat legi inferiori*²⁰⁴, *lex specialis derogat legi generali*²⁰⁵, *lex posterior derogat legi priori*²⁰⁶, *lex posterior generalis non derogat legi priori specialis*²⁰⁷. Tegemist ei ole kirjalike õigusnormidega, kuid vältimatult oluliste juhiste õigusnormide kohaldamise kohta.

Õigusnormidest õigusroboti jaoks terviku moodustamisega võib osutada probleemiks reaalse õigussüsteemi avatus, sest alati ei ole seaduses selget juhust, milline on seadusandja seisukoht veel reguleerimata olukordade osas. Von Wright leiab, et tuleb sõnastada metanorm, mis suleks normatiivse koodeksi. Väga üldiselt sõnastatuna kehtib Eesti eraõiguses sellise metanormina põhimõte, et kõik, mis pole keelatud on lubatud. Samas avalikus õiguses kehtib vastupidine – kõik, mis pole lubatud, on keelatud. Tegemist on metanormidega, mis aitavad moodustada Eesti õiguskorrast tervikut. Nende lisamine õigusrobotisse on samuti igal juhul vajalik.

Kohtunikul on õigusemõistmisel kohustus anda menetlusosaliste esile toodud asjaoludele õiguslik hinnang, sh ise üles leida kõik asjas tähtsust omavad õigusaktid. Õigusroboti abil oleks selle töö tegemine oluliselt kiirem ja suure tõenäosusega ka tõhusam. Õigusrobot leiab kohalduvad sätted üles täpsemini, sest see ei eksi. Õigusrobot ei unusta kogemata mõnda õigusakti vaadata. Samas ei ole õigusrobot võimeline inimesest kohtunikku täielikult asendama. Inimlikkuse puudumine kohtuasja lahendamisel ei ole aga õige, sest õigusrobotil puudub empaatia ja ka kokkupuude inimeste probleemidega, mis võimaldaks isiku olukorda mõista.

Konkreetses kaasuses asjaolud sisestatakse süsteemi peale seda, kui nad on korrektselt formaliseeritud ning seejärel koostab õigusrobot lahenduse lähtudes asjaoludest ja õigusnormidest. Selline õigusroboti ja inimese tööjaotus aitab kaasa nii õiguse kohaldumise selgemaks muutumisele kui ka kohtunike töökoormuse vähenemisele. Lisaks on õiguse kirjeldatud viisil süstematiseerimine kasulik õigusloome seisukohast. Õigusnormidest deontilise loogika abil süsteemi loomisel avalduvad selgelt lüngad ja vastuolud kehtivates seadustes. Nende märkamisel on võimalik asuda lünkasid täitma ja vastuolusid kõrvaldama. Sellest tulenevalt paraneb seaduste kvaliteet.

²⁰⁴ Õigusaktide hierarhias kõrgema õigusjõuga õigusakt või -norm on *ülimuslik* madalama suhtes.

²⁰⁵ Erinorme eviv õigusakt on reeglina ülimuslik üldnorme eviva suhtes.

²⁰⁶ Hilisem sama õigusjõuga õigusakt on reeglina ülimuslik varasema suhtes.

²⁰⁷ Hilisem sama õigusjõuga üldakt ei tühista, kui teisiti ei ole sätestatud, varasemat erinorme evivat üldakti e erandeid.

Õiguspositivistliku lähenemise kohaselt tuleks õigusrobotisse sisestada ainult õigusnormid, sest õigus on selgelt eraldatud eetikast ja moraalist. Kohati seab kehtiv õigus aga kohtunikule kohustuse langetada otsus muude õigusallikate abil, st mitte ainult positiivse õiguse normidest lähtudes. Hea usu põhimõtte, mõistlikkuse põhimõtte, heade kommete hindamise ja teiste sarnaste põhimõtete efektiivseks kohaldumiseks peaks õigusrobot kaasuse lahendamisel arvestama rohkemate normidega kui ainult õigusnormid. Õigusselguse seisukohast on oluline, et kõik kohtunikud teeksid hea usu põhimõtte, heade kommetega vastuolus olevate tehingute ja teiste sarnaste õigusküsimuste lahendamisel võimalikult ühetaoliseid otsuseid. Kui õigusrobot suudaks inimesest kohtunikuks aidata ka selliste normide kohaldamisel, on võimalik saavutada õiguskindlus veelgi kõrgemal tasemel.

Uurimistöo teine hüpotees oli, et õigusnormide tõlgendamisel on vaja kasutada eetika reegleid ja neid eetika reegleid on võimalik lisada õigusrobotile. Teist hüpoteesi on võimalik käsitleda esimese alahüpoteesina. Hüpotees leidis osaliselt kinnitust.

Töös on analüüsitud, millest lähtuvalt on õigusrobotil võimalik õigust tõlgendada. Hildebrandti järgi on õigus juba oma olemuselt võistlevate vaadete süsteem, mis tekitab pidevalt erinevaid arvamusi enda tähendusest ja rollist ühiskonnas. Termin „olemuselt võistlevate vaadete süsteem“ (*essentially contested concept*) võttis kasutusele Gallie. Õigus vastab Gallie esitatud olemuselt võistlevate vaadete süsteemi tunnustele. Õigusroboti loomisel tuleks lähtuda konkreetsest vaatest, mis on kohaldatavast õigusest ja ühiskonna arusaamadest lähtuvalt kõige sobivam.

Dworkin oli seisukohal, et õigust tuleb käsitleda tervikuna (*law as integrity*). Õiguse terviklikkusekäsitlus rõhutab, et õigusväited on tõlgendusotsused, milles on ühendatud tagasivaatelised ja tulevikku suunatud elemendid. Õiguse terviklikkusekäsitlus aitaks õiguse killustatusest tekkinud vastuolude silumisel kaasa. Tegemist on strateegiliselt hea käsitlusega, mida on eeldatavasti võimalik kasutada õigusroboti loomisel. Dworkini järgi on ühiskonna moraal (ja eetika) lahutamatu osa õiguskorrast. Eetikanormid kohalduvad vältimatult õiguse tõlgendamisel.

Magistritöös on analüüsitud õigusselguse põhimõtte järgimiseks eetika reeglite õigusrobotile töödeldavaks muutmist. Õigusrobotile võib olla võimalik lisada formaalse eetika reegleid. Gensler leiab, et kõik olulised eetilised põhimõtted on siiani kasutusel loogika seisukohalt pigem absurdsetes formuleeringutes. Tema eesmärk on formaliseerida eetilised printsiibid

loogika reeglite abil. Gensleri hinnangul on formaalse eetika põhimõtted sama täpsed ja vaieldamatud kui loogika põhimõtted, isegi kui eetika tavapäraselt on ebatäpsem ja vaieldavam kui loogika. Gensler on formaalse eetika reeglitest loonud süsteemi, mis püüab üsna veenvalt esitada eetika üldreeglid loogiliselt kooskõlalisel kujul.

Gensler mõnab, et elu on oluliselt mitmekesisem kui valemid või põhimõtted. Samas on valemid ja põhimõtted elu jaoks olulised, sest need võimaldavad teha üldistusi ja luua süsteeme parema ülevaate saamiseks. Formaalne eetika on kasulik abivahend. Õigusrobot peaks suutma tuua esile kaasuse asjaolude omavahelised vastuolud ja ka vastuolud formaalse eetika põhimõtetega. Loodud süsteem peab olema piisavalt üldine, kuid samas täpne, et lahendada suurem osa vaidlusi. Õigusroboti eesmärk ei ole inimesest kohtunikku asendada, vaid teda aidata.

Formaalse eetika reeglitest on deontilise loogika abil võimalik luua programmeeritav süsteem, mida saab kasutada õigusroboti jaoks. Formaalne eetika ei võimalda ammendavalt vastata küsimusele, kas tegu on eetiline või ebaeetiline. Samas on formaalse eetika põhjal võimalik teo kohta öelda, et ta on ebaeetiline, kui see satub vastuollu formaalse eetika reeglitega. Vastuolu formaalse eetika reeglitega viitab sellele, et vastavale asjaolule kaasuses tuleb pöörata täiendavat tähelepanu. Võib osutada, et tegu on formaalselt eetiline, st kooskõlas formaalse eetika reeglitega, kuid tekib vajadus täiendavalt kontrollida, kas tegu vastab materiaalse eetika reeglitele.

Formaalse eetika reeglitele on vajalik luua taustsüsteem, milles need kohalduvad. Sellist süsteemi on käesolevas magistritöös nimetatud materiaalse eetika reegliteks. Magistritöös analüüsimise põhjal ei moodusta materiaalse eetika reeglid, erinevalt formaalse eetika reeglitest, formaalset aksiomaatilist süsteemi. Materiaalse eetika reeglite kohta pole tänapäeval teada, kas neid on võimalik ühetähenduslikult programmeerida. Ent materiaalse eetika reegleid võib tulevikus olla võimalik õigusrobotisse sisestada ülevalt-alla ja alt-üles meetodit kombineerides.

Järelikult on täna ja lähitulevikus eetika reeglite õigusrobotisse sisestamine võimalik osaliselt. Õigusrobotile saab lisada formaalse eetika reeglid, kuid materiaalse eetika osas tuleb otsus langetada inimesest kohtunikul ilma õigusroboti abita.

Magistritöö viimases peatükis tutvustati õigusrobotika konkurssi ja selle tulemusi. Eesti Advokatuur ja Tartu Ülikooli IT-õiguse õppeprogramm koostöös mitmete valitsusasutuste,

advokaadibüroode ja IT-ettevõtjatega kuulutas 2016. aastal välja konkursi IT-lahenduste loomiseks, millega on võimalik leida õigusküsimustele täpseid vastuseid. Konkursile esitati kolm sobivat lahendust. Esitatud tööde ühine kandev idee seisnes selles, et õigusevaldkonnas peaks olema üks tõhus otsingusüsteem, mis koondaks nii õigusakte, kohtupraktikat kui ka juristide arvamusi ja muid asjakohaseid artikleid. Otsingusüsteem ei ole õigusrobot, kuid see saab olema oluline osa õigusrobotist.

Käesoleva magistritööga on valminud oluline vaheetapp õigusroboti loomiseks. Õigusroboti loomine on võimalik ja vajalik. Magistritöös ei suudetud käsitleda kõiki olulisi õiguse allikaid, mida tuleks õigusroboti loomisel arvesse võtta. Töö edasiarendamise käigus tuleb õigusroboti loomise seisukohalt täiendavalt analüüsida juba käsitletud õiguseallikaid nagu positiivse õiguse normid, eetika ja kohtupraktika. Lisaks tuleb analüüsida seni käsitlemata õigusallikaid nagu näiteks tavaõigus ja võrdlev õigusteadus. Õigusrobot ei pea kohe alguses olema täiuslik, lisaks loojate ja kasutajate täiendustööle annab olulise panuse roboti iseõppimise võime.

Angleichung der Rechtsprechung mittels Infotechnologie

Zusammenfassung

Das Thema der vorliegenden Magisterarbeit ist, wie man mit Hilfe der Infotechnologie eine einheitlichere Rechtsprechung sicherstellen kann. Es handelt sich um die Möglichkeiten und Vorschläge, wie ein Richter den Computer und die entsprechenden Softwarelösungen durch semiotische Auslegung des Rechts bei seiner Arbeit mehr benutzen kann. Einerseits geht es um das Formulieren der Rechtsnormen mit Hilfe der deontischen Logik. Andererseits handelt es in der Magisterarbeit um das System der formalen Ethik von Harry J. Gensler.

Die Rechtssicherheit beruht sich auf der Klarheit und der Vorhersehbarkeit von Rechtsnormen und der Rechtsprechung. Die Rechtssicherheit bedeutet unter Anderem, dass für den Betroffenen praktisch keine Zweifel über seine Rechte und Pflichten bestehen. Rechtsklarheit ist eine der wichtigsten Grundprinzipien des Rechtsstaats, die sich aus § 13 des Estnischen Grundgesetzes, Art. 6 der Europäischen Menschenrechtskonvention sowie Art. 20 und 47 der EU-Grundrechtecharta ergibt.

Es kann davon ausgegangen werden, dass in Estland die Rechtsprechung nicht einheitlich genug ist. Momentan stellt es noch kein bedeutendes Problem dar, doch es kann in einigen Jahren sich deutlich verschärfen. Die Arbeitsbelastung von Richtern ist schon jetzt relativ hoch. Zum Beispiel von Jahr 2001 bis zum Jahr 2015 hat sich die Zahl der Zivilprozesse auf 182,6% erhöht. Immer mehr Klagen werden erhoben. Die Arbeitsbelastung in Landgerichten (Gerichte erster Instanz, die für die Zivil- und Strafsachen zuständig sind) kann dadurch immer mehr uneinheitliche Rechtsprechung verursachen. Es bewirkt eine höhere Arbeitsbelastung bei höheren Gerichten (Bezirksgerichte im zweiten Instanz und Riigikohus als oberstes Gericht).

Das Problem verschärft sich in der Zukunft, weil in den nächsten fünf Jahren ungefähr ein Drittel von Richtern pensioniert wird.

Die erste Hypothese der Magisterarbeit ist, dass es von dem rechtstheoretischen Gesichtspunkt möglich ist einen sogenannten Rechtsroboter zu erschaffen, der dem Richter bei der Arbeit helfen kann. Die zweite Hypothese der Magisterarbeit ist, dass man Wertvorstellungen der Gemeinschaft (Ethik) braucht um das Recht auszulegen und ein Rechtsroboter den Richter auch dabei helfen kann.

Um die Hypothese zu prüfen, wurden verschiedene Forschungsarbeiten und Artikeln durchgearbeitet und Fachliteratur gelesen. Die wichtigsten Quellen sind „Formal Ethics“ (1996) von Harry J. Gensler, „Moral Machines. Teaching Robots Right from Wrong“ (2009) von Wendell Wallach und Colin Allen, „Law’s Empire“ (estnische Übersetzung 2015) von Ronald Dworkin, „Smart Technologies and the End(s) of Law“ (2015) von Mireille Hildebrandt, „Philosophie, Logik und Normen“ (estnische Übersetzung 2001) von Georg Hendrik von Wright und mehrere Stellungnahmen der estnischen Richter. Zum Schluss wurde das gesammelte Material bearbeitet und eine Zusammenfassung geschrieben.

Es wird in der Arbeit festgestellt, dass ein Rechtsroboter hilfreich sein kann um eine einheitliche Rechtsprechung sicherzustellen. Als Rechtsroboter wird dabei im Rahmen der vorliegenden Magisterarbeit eine Software bezeichnet, die das positive Recht, Rechtsprechung, den Brauch und andere nötige Normen bearbeiten kann um einen Richter beim Fassen von Urteilen zu Helfen. Der Rechtsroboter hat und ist keine künstliche Intelligenz, also es wird nicht als A.I. behandelt.

Das Thema ist zweifelsohne aktuell, weil die Technologie und der Computer sich immer weiter entwickeln. Infotechnologische Möglichkeiten im Dienste der Rechtswissenschaften werden aber zurzeit noch ziemlich wenig erforscht.

Im ersten Abschnitt der Magisterarbeit wird das Problem der uneinheitlichen Rechtsprechung zerlegt. In Estland braucht man relativ schnell eine Lösung zum Problem, dass ein Richter zu viele Gerichtssachen gleichzeitig zu lösen hat. Der Richter hat nicht genug Zeit sich mit dem Fall vertraut zu machen. Falls der Richter sich beeilen muss, kann es wohl passieren, dass er Fehler macht. Das Gerichtsverfahren hat auch seine zeitlichen Grenzen, es darf vor allem die angemessene Dauer nicht überschreiten.

Man benutzt schon jetzt den Computer um die Arbeit in Gerichten leichter und schneller zu machen. Die elektronische Kommunikation zwischen den Gerichten und Verfahrensbeteiligten ist sehr weit verbreitet und alle Gerichtsentscheidungen werden digital unterschrieben. Doch gibt es noch weitere Programme und Datenbanken, die man benutzen könnte und sollte, um die Arbeitsbelastung von Richtern zu vermindern und die Qualität der Rechtsprechung zu verbessern. Einige entsprechende Möglichkeiten und Lösungen werden auch in der Magisterarbeit dargelegt.

Ein Rechtsroboter könnte den Richtern bei ihrer Arbeit mehr und auf einer qualitativ erheblich unterschiedlichen Ebene helfen. So werden die Urteile in möglichst kurzer Zeit gefasst, aber sind doch von guter Qualität und entsprechen dem Prinzip der Einheitlichkeit. Mit dem Rechtsroboter kann man die Arbeitsbelastung von den Richtern vermindern und die Rechtsprechung im ganzen Estland angleichen.

Im zweiten Abschnitt der Magisterarbeit wird analysiert, wie man die Rechtsnormen anhand der Zeichen so aufschreiben kann, dass sie für den Rechtsroboter bearbeitbar sind. Es gibt einige Beispiele, wie man das aufgrund der deontischen Logik machen kann. Georg Henrik von Wright hat das erste System der deontischen Logik vorgeschlagen. Es wird auf die Zeichenlehre des Rechts das Funktionieren des Zeichensystems des Rechts näher eingegangen.

Ein Rechtsroboter muss auf Basis des positiven Rechts und der bereits vorliegenden Rechtsprechung einen argumentierten Entscheidungsvorschlag machen. Doch es kann sein, dass nur das positive Recht und die vorhandene Rechtsprechung nicht ausreichen um dem Richter bei der Arbeit durch das Einsetzen eines Rechtsroboters zu Helfen. Es gibt einige Rechtsnormen, die nicht genau genug formulieren, in welchen Fällen sie zu benutzen sind. Nur als Beispiel kann hier der Grundsatz von Treu und Glauben genannt werden. Aus diesem Grund braucht der Rechtsroboter Wertvorstellungen der Gemeinschaft (Ethik) um das Recht auszulegen.

Ein Rechtsroboter kann die Information deutlich schneller verarbeiten, als ein Mensch. Ein Rechtsroboter würde nie etwas vergessen, hätte keine schlechte Laune und wäre nicht einfach verwirrt. Die Entscheidungsvorschläge wären gleichmäßig und einheitlich. Doch ein Richter hat Empathiefähigkeit und er ist menschlich. Der Richter entwickelt das Recht. Deshalb und auch von einigen anderen Gründen kann der Rechtsroboter nicht statt einen Richter eingesetzt werden. Doch wäre die „Zusammenarbeit“ des Richters und des Rechtsroboters sehr wirkungsvoll.

Im dritten Abschnitt wird das System der formalen Ethik von Harry J. Gensler näher untersucht. Seiner Meinung nach ist der wichtigste Grundsatz der formalen Ethik die sogenannte Goldene Regel „Behandle andere so, wie du von ihnen behandelt werden willst“. Doch so ausgedrückt stellt die Regel eigentlich einen Konflikt dar. Gensler reformulierte die Goldene Regel mit Hilfe

der Modallogik und deontischen Logik. Es gibt dafür insgesamt 6480 verschiedene Möglichkeiten, doch Gensler bietet seiner Meinung nach die klarste Formulierung wie folgt an:

Du darfst nicht glauben, dass du dem X A machen darfst, ohne gleichzeitig zu glauben, dass in einer genau umgekehrten Situation X dir A machen dürfte.

Gensler bringt die Goldene Regel auch auf eine symbolische Formel:

$$\sim(\underline{u}:A\underline{x} \bullet \sim\underline{u}:(\exists F)(F^*A\underline{x} \bullet \blacksquare(x)(FA\underline{x}u \supset MA\underline{x}u)))$$

Gensler formuliert ähnlicherweise noch andere Prinzipien von Ethik. Er formuliert vier Axiome und fünf Theoreme der formalen Ethik. Sie werden in der Magisterarbeit übersichtlich behandelt.

Von der Einführung in die formale Ethik wird eine Schlussfolgerung gezogen, dass man die Regeln der formalen Ethik so darstellen und programmieren kann, dass sie auch für einen Rechtsroboter bearbeitbar sind.

Doch braucht man in Ergänzung zur formalen Ethik auch die materielle Ethik, weil man ohne materielle Ethik keine endgültige Entscheidung getroffen werden kann, ob eine Tat ethisch vertretbar ist. Wendell Wallach und Colin Allen haben verschiedene Methoden recherchiert, wie man die materielle Ethik für den Computer bearbeitbar zu machen. Es werden die „von oben nach unten“ Methode und die „von unten nach oben“ Methode vorgeschlagen. Vereinfacht bedeutet die erste Methode, dass man alle Regeln der Ethik in dem Computer einfügt, die zweite Methode bedeutet aber, dass der Computer die Regeln selbst von den Rückmeldungen des Anwenders ergründen muss. Wallach und Allen sind der Meinung, dass diese zwei Methoden kombiniert werden müssen. Heutzutage ist es noch nicht realisierbar, doch es ist auch nicht völlig ausgeschlossen.

Im vierten Abschnitt der Magisterarbeit werden zusätzlich zur Theorie einige schon in Gang gesetzte Projekte beschrieben. Im Jahr 2016 hat die estnische Rechtsanwaltskammer in der Zusammenarbeit mit Tartuer Universität und anderen Institutionen einen Wettbewerb veranstaltet, um eine bessere Suchmaschine für Juristen zu finden. Der Autor der Magisterarbeit hat auch selbst in einem Team an dem Wettbewerb teilgenommen. Im Rahmen des Wettbewerbs wurden noch keine fertigen Rechtsroboter geschafft, doch die ersten Schritte dafür wurden gemacht. Ein Rechtsroboter ist allerdings nicht nur eine Suchmaschine, doch die

Recherche von Normen und Rechtspraktik stellt eine der wichtigsten Funktionen des Rechtsroboters dar.

Somit wurde die erste Hypothese der Magisterarbeit völlig bestätigt. Von dem rechtstheoretischen Gesichtspunkt betrachtet ist es durchaus möglich einen sogenannten Rechtsroboter zu schaffen, der den Richtern bei ihrer Arbeit helfen kann. Es ist äußerst wahrscheinlich möglich einen Rechtsroboter so zusammenzustellen und zu programmieren, dass es auf Basis des positiven Rechts und der Rechtsprechung einen argumentierten Entscheidungsvorschlag machen kann.

Die zweite Hypothese der Magisterarbeit wurde teilweise bestätigt. Man braucht die Ethik um das Recht auszulegen und ein Rechtsroboter kann dem Richter dabei helfen im Rahmen der formalen Ethik. Doch materielle Ethik kann noch nicht von einem solchen Rechtsroboter bearbeitet werden. Es kann einen Richter nicht ersetzen.

Kasutatud materjalid

Kirjandus

1. Aarnio, A. Essays on the Doctrinal Study of Law. Law and Philosophy Library, volume 96. Springer, 2011.
2. Aarnio, A. Õiguse tõlgendamise teooria. Tallinn: Juura, 1996.
3. Allen, C. ja Wallach, W. Moral Machines. Teaching Robots Right from Wrong. Oxford: Oxford University Press, 2009.
4. Andmekaitse ja infoturbe leksikon. Kättesaadav: <http://akit.cyber.ee/> [28.04.2017]
5. Anton, T. Ettekanne seaduste ühetaolisest kohaldamisest kohtunike täiskogul 8. veebruaril 2013. aastal Tallinnas. Kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/1423/Lisa_nr_8_T_Anton.pdf [28.04.2017]
6. Asimov, I. I, Robot. Street and Smith Publications, Inc, 1942. Kättesaadav: https://www.ttu.ee/public/m/mart-murdvee/Techno-Psy/Isaac_Asimov_-_I_Robot.pdf [01.04.2017]
7. BBC News. Google's AI wins final Go challenge. – BBC News, 15.03.2016. Kättesaadav: <http://www.bbc.com/news/technology-35810133> [01.04.2017]
8. Best, J. BM Watson: The inside story of how the Jeopardy-winning supercomputer was born, and what it wants to do next. Techrepublic. Kättesaadav: <http://www.techrepublic.com/article/ibm-watson-the-inside-story-of-how-the-jeopardy-winning-supercomputer-was-born-and-what-it-wants-to-do-next/> [28.04.2017]
9. Capstone Practice Systems kodulehekülj. <http://www.capstonepractice.com/> [01.04.2017]
10. CCJE konverentsi kokkuvõte. Kohtuotsuse kvaliteet ja selle hindamine. Tartu, 18.06.2008. Kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/769/CCJE08_kokkuvote.pdf [01.04.2017]
11. Cole, D. The Chinese Room Argument. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2013. Kättesaadav: <http://plato.stanford.edu/entries/chinese-room/> [01.04.2017]
12. D'Amato, A. Can/should computers replace judges. Northwestern University: Faculty Working Papers 1977, nr 129. Kättesaadav: <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1128&context=facultyworkingpapers> [01.04.2017]
13. Dworkin, R. Õiguse impeerium. Tallinn: Valgus, 2015.
14. Eesti Entsüklopeedia veebiväljaanne. Kättesaadav: <http://entsyklopeedia.ee/> [01.04.2017]

15. Eesti kohtuniku eetikakoodeks. Vastu võetud kohtunike kolmandal korralisel täiskogul 13.02.2004. aastal. Kättesaadav: <http://www.nc.ee/?id=525> [01.04.2017]
16. Euroopa Komisjon. The 2016 EU justice scoreboard. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. Kättesaadav: http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/justice_scoreboard_2016_en.pdf [28.04.2017]
17. Ernits, M. Õigusnormi struktuur. Õiguskeel. Tallinn: Juura 1/2010. Kättesaadav: <http://www.just.ee/49512> [28.04.2017]
18. Gallie, W. B. Philosophy and the Historical Understanding. Essentially Contested Concepts. London: Chatto & Windus, 1964.
19. Gensler, H. J. Formal Ethics. London: Routledge, 1996.
20. Gensler, H. J. Videoloeng. The Golden Rule by Fr. Harry Gensler. Avaldatud 21.02.2014. Kättesaadav: <https://www.youtube.com/watch?v=MVhw3QSc8lw> [01.04.2017]
21. Ginter, C. ja Schasmin, P. Euroopa Liidu õigusest tulenevad võimalused jõustunud kohtuotsuste ja haldusaktide uueks läbivaatamiseks. – Juridica, 3/2015, lk 184-195.
22. Hart, H. L. A. jt. The Concept of Law. Second Edition. Oxford: Clarendon Press, 1994.
23. Henket, M. Great Expectations: AI and Law as an Issue for Legal Semiotics. – International Journal for the Semiotics of Law, Volume 16, Number 2/June 2003.
24. Hildebrandt, M. Smart Technologies and the End(s) of Law. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2015.
25. Hirvoja, M. Analüüs – üleminek täisdigitaliseeritud kriminaalmenetlusele. 31.05.2016. Kättesaadav: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/uleminek_taisdigitaliseeritud_kriminaalmenetlusele_m_hirvoja.pdf [01.04.2017]
26. IBM-i kodulehekül, Deep Blue tutvustus. Kättesaadav: <http://www-03.ibm.com/ibm/history/ibm100/us/en/icons/deepblue/> [01.04.2017]
27. IBM-i kodulehekül, Watsoni tutvustus. Kättesaadav: <https://www.ibm.com/watson/> [28.04.2017]
28. Justiitsministeeriumi kodulehekül. Justiitsministeeriumi eesmärgid. Kodifitseerimine ja õigusloome arendamine. Kättesaadav: <http://www.just.ee/et/eesmargid-tegevused/oiguspoliitika/kodifitseerimine-ja-oigusloome-arendamine> [01.04.2017]
29. Justiitsministeeriumi valitsemisala arengukava aastateks 2017-2020. Kättesaadav: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/justiitsministeeriumi_arengukava_2017-2020.pdf [01.04.2017]
30. Kaevats. Ü. (peatoimetaja). Eesti entsüklopeedia. 6. (Lõuna-nõud). Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1995.

31. Kasak, E. Loogika alused. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus 2013.
32. Kelsen, H. Introduction to the Problems of Legal Theory. Oxford: Clarendon Press 2002.
33. Kevelson, R. Law as a System of Signs. New York: Plenum Press 1988.
34. Kull, A. Ettekanne seaduste ühetaolisest kohaldamisest kohtunike täiskogul 8. veebruaril 2013. aastal Tallinnas. Kättesaadav:
http://www.riigikohus.ee/vfs/1424/Lisa_nr_9_A_Kull.pdf [28.04.2017]
35. Laos, S. Ettekanne seaduste ühetaolisest kohaldamisest kohtunike täiskogul 8. veebruaril 2013. aastal Tallinnas. Kättesaadav:
http://www.riigikohus.ee/vfs/2199/Lisa_nr_8_Saale_Laos.pdf [28.04.2017]
36. Luha, K. Kohtute talituse koostatud ülevaade kohtute töökoormusest 2001 vs. 2015. a. 19.12.2016. (Kättesaadav elektrooniliselt Justiitsministeeriumi kaudu.)
37. Manderson, D. Semiotics of Law. New Oxford Companion to Law 2007.
38. McNamara P. ja Edward N. Zalta (toimet). Deontic Logic. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Winter 2014 Edition. Kättesaadav:
<https://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/logic-deontic/> [01.04.2017]
39. Naan, G. (peatoimetaja). Eesti Nõukogude Entsüklopeedia. 2. köide (Cera-Fill). Tallinn: Valgus 1987.
40. Nael, M. Komisjoni uuring: usaldus kohtute vastu on veidi langenud. – ERR, 12.04.2017. Kättesaadav: <http://www.err.ee/589617/komisjoni-uuring-usaldus-kohtute-vastu-on-veidi-langenud> [28.04.2017]
41. Parnell, D. J. Steven Kestner Of BakerHostetler, On Adopting ROSS A.I., Strategic Expansion, And Organic Growth. – Forbes Business 20.07.2016. Kättesaadav:
<http://www.forbes.com/sites/davidparnell/2016/07/20/steven-kestner-bakerhostetler-ross-a-i-strategic-expansion/#13fdf6422fb7> [01.04.2017]
42. Parrest, N. Segadus mõistetes seoses avaliku võimu ülesannetega. – Juridica, 10/2014, lk 732-739.
43. Peirce, C. S. Collected Papers of Charles Sanders Peirce. Harvard: Belknap Press of Harvard University Press 1958. Kättesaadav:
http://books.google.ee/books/about/Collected_Papers_of_Charles_Sanders_Peir.html?id=4GRNjbcCLEAC&redir_esc=y [01.04.2017]
44. Pikamäe, P. Ettekanne kohtunike täiskogul 12. veebruaril 2016 Tallinnas. Kättesaadav:
http://www.riigikohus.ee/vfs/2051/Lisa_nr_3_Priit_Pikamae.pdf [01.04.2017]
45. Pikamäe, P. Ettekanne kohtunike täiskogul 10. veebruaril 2017 Tartus. Kättesaadav:
<http://www.riigikohus.ee/vfs/2178/RKE%20ettekanne%20t%E4iskogu%202017.pdf> [01.04.2017]

46. Ravel Law kodulehekülj: <http://ravellaw.com/> [01.04.2017]
47. Rawls, J. A Theory of Justice. Revised Edition. Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press 2003.
48. Rawls, J. Õiglus kui ausameelsus. Taasesitus. Tallinn: Valgus 2016.
49. Reinthal, T. Karistusõiguse suund – ülekriminaliseerimine. – Juridica 10/2010, lk 740-750.
50. Riigikohtu kodulehekülj. Kättesaadav: <http://www.riigikohus.ee/?id=2> [01.04.2017]
51. ROSS-i kodulehekülj. Kättesaadav: <http://www.rossintelligence.com/> [01.04.2017]
52. Saarmann, T. Intervjuu Küllike Jürimäega. Eesti õiguse esindaja Euroopas: peagi tuleb arutlusele Eestist pärit märgiline kaasus. 23.01.2017. Kättesaadav: <http://www.juristideliit.ee/eesti-oiguse-esindaja-euroopas-peagi-tuleb-arutlusele-eestist-parit-margiline-kaasus/> [28.04.2017]
53. Solman, R. Justiitsminister: Eestis peab olema seadusega tagatud õigus kaitsta oma põhiseaduses tagatud vabadusi otse riigikohtus. Uudis justiitsministeeriumi kodulehel. 06.03.2017. Kättesaadav: <http://www.just.ee/et/uudised/justiitsminister-eestis-peab-olema-seadusega-tagatud-oigus-kaitsta-oma-pohiseaduses-tagatud> [01.04.2017]
54. STACC-i (OÜ Tarkvara Tehnoloogia Arenduskeskus) kodulehekülj. Masinõppe võimaluste kirjeldus. Kättesaadav: <https://www.stacc.ee/et/teenused/estonian-masinope/> [01.04.2017]
55. STACC-i (OÜ Tarkvara Tehnoloogia Arenduskeskus) kodulehekülj. Texta kirjeldus. Kättesaadav: <https://www.stacc.ee/et/edulood/viimane-hitt/> [01.04.2017]
56. Tamm, I. Õigusemõistmise kvaliteet vs. tõhusus esimese astme kohtuniku pilgu läbi. Ettekanne kohtunike täiskogul 14.02.2014. Kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/1669/Lisa_nr_8_Ingeri%20Tamm.pdf [01.04.2017]
57. Texta Law kodulehekülj. Kättesaadav: <https://texta.stacc.ee/law/search?in=combined> [01.04.2017]
58. Von Wright, G. H. Filosoofia, loogika ja normid. Tallinn: Vagabund 2001.
59. Vutt, M. Hagi ese ja alus ning hagi muutmine kohtupraktikas. – Juridica 5/2011, lk 333-343.
60. Õigusrobotika konkursi kuulutus. Kättesaadav: <http://www.oi.ut.ee/et/it-oigus/oigusrobotika-konkurss> [01.04.2017]

Kohtpraktika

61. EIKo 32897/12, Treial vs. Eesti.

62. RKTkm 3-2-1-108-14.
63. RKTkm 3-2-1-133-14.
64. RKTkm 3-2-1-151-14.
65. RKTkm 3-2-1-186-13.
66. RKTkm 3-2-1-49-11.
67. RKTko 3-2-1-9-16.
68. RKTko 3-2-1-59-16.
69. RKTko 10.02.2017 3-2-1-148-16.
70. RKTko 3-2-1-28-15.
71. RKTko 23.02.2016 3-2-1-147-15.
72. RKTko 3-2-1-169-15.
73. RKTko 3-2-1-12-14.
74. RKTko 09.04.2014 3-2-1-18-14.
75. RKTko 3-2-1-44-14.
76. RKTko 3-2-1-67-14.
77. RKTko 3-2-1-88-14.
78. RKTko 3-2-1-83-13.
79. RKTko 3-2-1-128-13.
80. RKTko 3-2-1-137-10.
81. RKTko 3-2-1-49-12.
82. RKTko 3-2-1-111-08.
83. RKTko 3-2-1-102-07.
84. RKTko 3-2-1-140-07.
85. RKTko 3-2-1-80-05.
86. RKTko 3-2-1-29-04.
87. RKTko 16.10.2002 3-2-1-80-02.
88. RKTko 3-2-1-108-02.

Õigusaktid

89. Asjaõigusseadus – RT I, 25.01.2017, 4.
90. Autoriõiguse seadus – RT I, 31.12.2016, 20.
91. Eesti Vabariigi põhiseadus – RT I, 15.05.2015, 2.
92. Euroopa Liidu põhiõiguste harta –ELT C 326, 26.10.2012, lk 391.
93. Halduskohtumenetluse seadustik – RT I, 13.04.2016, 4.

94. Haldusmenetluse seadus – RT I, 25.10.2016, 5.
95. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon – RT II 2010, 14, 54.
96. Justiitsministri 15.02.2006 määrus nr 5 – RT I, 28.09.2016, 5.
97. Kaubamärgiseadus – RT I, 28.12.2011, 4.
98. Kohtute seadus – RT I, 28.12.2016, 18.
99. Kriminaalmenetluse seadustik – RT I, 31.12.2016, 46.
100. Pankrotiseadus – RT I, 22.06.2016, 25.
101. Tsiviilkohtumenetluse seadustik – RT I, 28.12.2016, 22.
102. Tsiviilseadustiku üldosa seadus – RT I, 12.03.2015, 106.
103. Täitemenetluse seadustik – RT I, 23.03.2017, 11.
104. Töölepingu seadus – RT I, 07.12.2016, 12.
105. Vabariigi Valitsuse 03.07. 2008 määrus nr 111 – RT I, 04.07.2014, 6.
106. Võlaõigusseadus – RT I, 31.12.2016, 7.

Lihtlitsents

lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Margot Maksing

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Kohtupraktika ühtlustamise võimalustest infotehnoloogia abil“,

mille juhendajad on knd (füüsika-matemaatika) Enn Kasak ja *dr. iur.* Mario Rosentau

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, **02.05.2017**